H. P. RICKMAN

ANLAMA VE İNSAN BİLİMLERİ

Çeviren : MEHMET DAĞ

ANKARA - 1992

H. P. RICKMAN

ANLAMA VE İNSAN BİLİMLERİ

Çevıren: Mehmet DAĞ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
Bilgisayar Sisteminde Dizilip, Ofset Tesislerinde Basılmıştır.
Ankara - 1992 - Tel.: 213 66 55

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ... III
BİRKAÇ SÖZ ... V
ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ ... VII
ÖNSÖZ ... IX
GİRİŞ ... 1
I. İNSAN BİLİMLERİ VE FELSEFE ... 9
1. İnsan Bilimleri Kavramı ... 9
2. Felsefi Yaklaşım ... 14
II. HAREKET NOKTASI SORUNU VE ANLAM KAVRAMI ... 21
1. Bilgide Yer Alan Varsayımlar ... 21
2. Beşerî Görüş Açısı ... 24
3. Anlam ve Anlamı Kavrama Kategorileri ... 27
III. ANLAMA ... 35
1. Anlama Kavramı ile İlgili Bazı Güçlükler ... 35
2. Anlamayı Tanımlamaya Doğru ... 38
3. İnsan Bilimlerinde Anlamanın Rolü ... 42
IV. ANLAMANIN EPİSTEMOLOJİK KOŞULLARI ... 49
1. İfadeleri Tanıma ve Anlama Sorunu ... 49
2. Anlamanın Epistemolojik Üç Koşulu ... 52
3. Bu Epistemolojik Koşulların İnsan Bilimlerinin Metodolojisi ile Olan İlgisi 60
V. İFADELER ... 63
1. İfadelerin Tabiatı ve İşlevleri ... 63
2. İfadelerin Sınıflandırılması ... 66
3. İfadeleri Sınıflandırmanın Metodolojik Anlamları ... 69
VI. ANLAMA VE BİLİMSEL YÖNTEM ... 75
1. İnsan Bilimlerinde Bilimsel Yöntem ... 75
2. İnsan Bilimlerine İlişkin Olgular ... 80
3. Zihinsel Olguların İçinde Bulunduğu İlişkiler (Nedenler ve Sebepler) ... 83
4. Nesnellik ve Öznellik ... 86
VII. UZMANLAŞMA VE TABİAT BİLİMLERİNİN İNSAN BİLİMLERİYLE İLGİSİ 95
1. Uzmanlaşmanın Temeli ve Disiplinler Arası İlişki ... 95
2. Doğal Olguların İnsan Bilimleriyle İlgisi ... 100
VIII. İFADELERİN BAĞLAMLARI ... 107
1. Farklı İfade Bağlamları ve Bu Bağlamların Disiplinleri Ayırdetme Biçimi ... 107
2. Bağlamların Oluşturulma Biçimi ... 112
IX. TARİH, PSİKOLOJİ VE SOSYOLOJİ ... 119
1. Tarihsel Yaklaşım ... 119
2. Psikolojik Yaklaşım ... 124
3. Sosyolojik Yaklaşım ... 134
X. DİSİPLİNLER ARASI İŞBİRLİĞİ ... 141
1. Disiplinlerin Birbirlerine Bağımlılığı ... 141
2. Çok Boyutlu Yaklaşım ... 146
XI. İNSANIN BİLİNMESİ ... 151
1. Bütün İnsan Bilimlerinin Konusu Olarak Anlamlı Bağlamlar ... 151
2. İnsan Bilimlerinin Yöntemlerinde Bir Ana Öge Olarak Anlama ... 155

METİN İÇİNDE BAŞVURULAN YAPITLARIN LİSTESİ ... 159
GENEL DİZİN ... 163

TEŞEKKÜR

Eserin Türkçe'ye çevirilmesini öneren, çeviri sırasında ilgisini hiç eksik etmeyen, basımı için gerekli ilişkileri kuran sevgili dostum ve meslektaşım Prof. Dr. M. R. Ayas'a; Genel Dizin'in hazırlanmasında bana yardımcı olan genç bilimadamı Dr. Erkan Perşembe'ye; düzeltmelerde emği geçen Fakültemiz Araştırma Görevlisi Burhanettin Tatar'a ve düzeltmelerde işin gerçekte zor bölümünü yüklenen Şanlı Urfa İlahiyat Fakültesindeki arkadaşlara; başta A.Ü. Basımevi Müdürü olmak üzere eserin basımında emeği geçen Basımevi mensuplarına içten teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet DAĞ

BİRKAÇ SÖZ

Elinizdeki kitabı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof.Dr. Mehmet DAĞ yıllar önce, bu satırları yazanın ricası üzerine Türkçe'ye çevirmişti. Bu isteğin arkasında, İnönü Üniversitesi'nde kurulmakta olan Sosyoloji Bölümü'nün öğretim elemanları ve öğrencilerinin, dolayısıyla bütün meslektaşlarımızın ve ilgilenenlerin ondan yararlanması niyeti ile kitabın İnönü Üniversitesi'nin bu alanda ilk yayını olması dileği vardı. Kitap Türkçeye çevrildi ise de yayınlanması bugünlere dek gecikti. Kitap, bu satırları yazanın, 1960'lı yılların başında İmam-Hatip Okulu'nda öğrencisi olan ve şimdi Gaziantepli iş adamları arasında yer alan Ahmet MUTAFOĞLU'nun parasal desteği ile yayınlanabiliyor. Profesör DAĞ, ayrıca, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi yayınları arasında çıkmış -gene dostluk ilişkilerinin birer görünüşü olan- kitap ve makaleler de çevirmiştir. Bu bilinçli özveri ve hizmeti anmadan edemiyeceğim. Ayrıca, eski bir öğrencilik bağının saygı ve sevgisi çerçevesinde hocasının bir ricasını geri çevirmeyen MUTAFOĞLU'na burada özellikle teşekkür ederim.

Kitap, Wilhelm DILTHEY—Max WEBER doğrultusunda bir yöntem anlayışını ele almaktadır. Ne var ki, bu konuyla ilgili temel eserler (DILTHEY'in külliyatı v.b.) hâlâ Türkçeye çevrilmemiştir. Yükseköğretim düzeyinde çok yönlü ve düzenli bir çeviri bilincinin doğup gelişememesi, bu şekildeki bireysel çabalara, burada anlatmağa gerek duymadığımız sıkıntılı serüvenler yaşatmaktadır. Birbirlerinin dillerinde konuşup yazanlar temel eserleri külliyat hâlinde kendi dillerine çevirip dururken, Türkçeden başka dillerle öğretim yapmak denemelerinden bıkmak bilmeyen Türk aydınları kendi dillerinin düşünme ve bilim dili olmasını pek hafife alarak, aşağılık duygularına doyum aramaktadır. Nesillerin beyinlerini sömürge metaı hâline getiren bu aydınlardan birgün utanç duyulacağı kuvvetle muhtemeldir. Her türlü eğitimin öğrenme ve bilme ile olabileceğini bile bile, ulusal ve evrensel bilgilenme yolunda aşırı cimrilik gösterenlerin bir gönüllü sömürgeleşmeği allayıp pullamalarının anlamını çözümlemek de sanırım gereklidir.

Eğitim ve öğretimimizin sağlıklı tabanını oluşturmak için ne çağımızın ne de tarihsel kültürümüzün bilgi birikimine ulaşılmıştır. Bunlara ulaşabilmek, bunları elde edebilmek ise, katkıda bulunabilecek biçimde yaratıcı olmanın ilk koşuludur. Her ne kadar kimilerini rahatsız edici olsa da bu gerçeği belirtmekten bıkmamak bir yurttaşlık ve insanlık borcudur. Belki birgün bu yönde sistematik bir çaba göstermek bakımından bir uyarı olur.

Kitap en azından yayınlanmasını sağlamak dileği ile bin adet kadar bastırılmaktadır. Parasal bir karşılık beklemeksizin Türkçeye çeviren arkadaşıma ve yayınlanmasını malî yönden destekleyen öğrencime yeniden teşekkür eder, Ankara Üniversitesi Basımevi'nin deneyimli görevlilerini titiz çalışmalarından ötürü kutlar, ilgilenenlerin yararlanabileceğini umarım.

Şanlıurfa, Temmuz 1991 *Mehmet Rami AYAS*

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Prof. Dr. P. Rickman'ın, çevrisini verdiğimiz "**Anlama ve İnsan Bilimleri** " (*Understanding and Human Sciences*) adlı eseri, ünlü Alman düşünür ve filozofu W. Dilthey'in (1883-1911) "**manevi bilimler**" (bugün ülkemizde bu bilimler için "**sosyal bilimler** " adı daha yaygındır) için ortaya attığı "**anlama metodu**" na bir katkıdır. Bilindiği gibi, tabiat bilimlerinde deneysel yöntemlerin uygulanması sonucu elde edilen başarıların, aynı ya da benzeri yöntemlerin insan bilimlerine uygulanması halinde, bu bilimlerde de sağlanacağı görüşü, bir başka deyişle, insan bilimlerini tabiat bilimlerine indirgeme çabası, insanın iç ve dış dünyasıyla son derecede karmaşık bir varlık olması nedeniyle, bu yöntemlerle tabiat bilimlerinde sağlanan başarıyı getirmemiştir. İşte Dilthey'in yeni ve tabiat bilimlerindekilere ek bir yöntem denemesi ile Prof. Rickman tarafından yeniden gözden geçirilip, geliştirilen bu yöntem, insanın fiziksel varlığı kadar bir iç varlığı olduğu noktasından hareket eder ve insanı anlamanın, onun fiziksel varlığının ötesinde ona ait ifadeleri anlamakla mümkün olduğunu vurgular.

Bizde Dilthey'in düşüncelerinin ve yöntemlerinin ilk kez tanıtımı, genç yaşta yitirdiğimiz Prof. Dr. Kâmran Birand'ın iki yapıtıyla gerçekleştirilmiştir. Bunlar; "***Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi***" (Ankara 1954) adlı eserle "***Manevî İlimler Metodu Olarak Anlama*** " (Ankara 1960) adlı eserdir.

Eserin, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi insan bilimleriyle uğraşanlara ışık tutması ve yararlı olması dileğiyle.

SAMSUN 1984 *Prof. Dr. Mehmed DAĞ*

ÖNSÖZ

Herhangi bir anda ortaya çıkan bir düşünme faaliyetinde eğilimler, ilgiler , düşünme ve araştırma alışkanlıklarının bulunduğunu görürüz ki, bütün bunlar baskın, güçlü, günün modasına uygun ve çağdaş konularla birlikte bulunan geçmişin kalıntılarıdır. Ek bir inceleme, yeni beliren öğeleri ve yaklaşımları ortaya çıkarır. Bu ögeler ve yaklaşımlardan bir bölümü kalır ve gelişir; bir bölümü de, kuşkusuz , çabucak yok olur, gider. Dr. Rickman'ın İnsan Bilimleri adını verdiği tarih, sosyoloji, antropoloji ve psikolojide baskın olan eğilim, hiç kuşku yok ki, özellikle insan öznesiyle ilgili, felsefi ve kuramsal, nitelendirici ve yorumlayıcı olmaktan uzak olan bir eğilimdir. Bu eğilim, davranışçı, sayıya vurucu ve pozitivist bir doğrultudadır. Simgesel faaliyetin ortaya koyduğu sorunlardan kaçınmakla bu eğilim, kendi kişisel, toplumsal ve tarihsel deneyimimiz (tecrübemiz) için en merkezi yeri işgal eden şeyden de kaçınmış olur. İnsan bilimleriyle uğraşan bilim adamının bunu, yalnızca verimli herhangi bir soyutlama, başarılı bir inceleme biçimi-zorunlu olarak duyarsız olsa bile- en iyi halinde katı bir metodoloji, fakat yine de birçok yaklaşımlardan yalnızca bir tanesi olarak görmesi mümkün değildir. Daha doğrusu, o , bu eğilimde bilimin utkusunu (zaferini), insan ve toplumları incelemede tabii bilimin yöntemlerinin utkusunu (zaferini) görecektir. O, bu izlenimde kendisini, oldukça haklı bir saygınlığa sahip birçok yazarın, baskın bir tutumdan bir metafizik meydana getiren yazarların, desteklediğini görecektir.

İşte Rickman'ın denemesinin gerekçesi budur. İnsan bilimlerinde bilimsellik iddiası -bîlimsellikten tabiî bilimlerin sahip olduğu kalıpların putlaştırılması anlaşılır ve çoğu kez bütün bilimler için klasik mekanik, bütün bilimlerin nasıl olması gerektiği hususunda örnek olarak alınır- gerçekte felsefi bir iddiadır. Dr. Rickman'ın ele aldığı, büyük önemi olan felsefi bir tartışmadır.Bence onun bu konuyu anlatımı, hem uzunluk hem de tamlık bakımından, olağanüstü bir açıklıktadır. O, insan bilimlerinde sahip olduğumuz bilgi çeşidinin, kendimiz de bir insan olduğumuz için, türde tabii bilimlerinkinden farklı olduğunu göstermə-

ğe çalışır. Dolayısıyla, bu bilimlerin, önemli biçimlerde, yöntem ve varsayımlar bakımından da , ayrılık göstermeleri gerekir. Dr. Rickman, son derece katı bir sosyal araştırmayı bir yana bırakmaya çalışmıyor. Onun ortaya attığı savı kabul edecek olursak, açık bir davranışı sayıya vurma hususu değerini koruyacaktır. Fakat bu gibi araştırmalar, sosyoloji ve ona yakın konularda kabul edilebilir, yararlı ve kesin olan şeylerin bütününü oluşturmaz.

Bu, birkaç sebepten önemlidir. Bu konularda hem sosyal bilim epistemolojisi ve mantığı, hem de değerlendirmelerin yeri ile ilgili felsefi sorunların bir kere daha giderek artan önemi vardır. Gerek araştırmacı gerekse genel okuyucu, sözgelişi, dil sosyolojisi konusunda Prof. Bernstein'in; kendi başlarına (yani çoğu kez adlandırıldığı gibi, fenomenolojik açıdan) incelenen roller ve ilişkilerin içeriği konusunda Prof. Goffman'ın, Din ve Müzik konusunda Dr. D. Martin'in ve aşk, uyku gibi beşeri tümel kavramlar hakkında Prof. Anbert'in çalışmalarıyla karşılaşabilir. Veya Sartre'ın ***Critique de la Raison Dialectique*** (Diyalektik Aklın Eleştirisi) adlı yapıtına rastlayıp, onun sosyoloji olup olmadığını merak edebilir. Yahut ta müteveffa Frantz Fanon'un aynı, sömürgeciliğe karşı, toplumsal ve siyasal psikoloji sorununu ortaya atabilir. Ancak o, felsefi görüşleri anlamadan ve muhakeme etmeden, bu sorunun üstesinden gelemez ya da onu değerlendiremez. Benim kadar o da, Fanon'un fikirlerini paylaşmayabilir, fakat sorun bu değildir. Anlama eylemlerinin içerdiği ve Dr. Rickman'ın sabır isteyen bir açıklıkla ortaya koyduğu temel sorun olduğu gibi durmaktadır.

Fakat bu sorunun kendisi yeni bir sorun değildir. Bu sorun, bize Kant'tan başlayarak, W. Dilthey'in kültür ve tarih felsefesi aracılığıyla ulaşmıştır. Dr. Rickman (*Tarihte Anlama* , ***Meaning in History***, adlı yapıtında) onun yazılarından dikkate değer küçük bir seçme yapmıştır. Bu, bence, sosyolojinin kurucuları arasında ikinci ya da üçüncü sırada gelen Max Weber gibi bir insanın anlaşılması için gereklidir.Oldukça basit bir ifadeyle, aşağıdaki hususlar iyice öğrenilmedikçe Weber tam olarak anlaşılamaz. Yine oldukça basit bir ifadeyle, Weber'in yazılarını yorumlayanlardan çoğu, böyle bir şeyi yapmak zahmetine girmemişlerdir.

Böylece, sanıyorum ki, bu kısa kitap, sosyolojinin geçmişinde hâlâ önemli olan birçok şey ve aynı zamanda yakın gele-

cekte önem kazanması olası şeyler için bir anahtar durumundadır. Yine bu anahtarla, Dr. Rickman 'ın da gösterdiği gibi, biz, çeşitli insan bilimlerinin ayırımları hakkında kapıları açabilir ve onların ayrılıklarının yalnızca keyfi olmadığını gösterebiliriz. Araştırmacı burada felsefenin, yalnızca epistemolojik yönden değil, başka yönlerden de süratle gelişen bir sosyal araştırma dünyasında bilgi ve eleştiri ile yakından ilgili olduğu ilk zorunlu inancını bulabilir. Araştırmacı aynı zamanda sosyolojik kaynaklar ve kanıtlarla ilgili özgürlük ve kendine güveni öğrenebilir ve böylece Homer ve Kierkegaard, kendi özgeçmişlerini yazanlar, ressamlar, 'felsefi antropoloji yapanlar' ve tarihçiler, onun çalışmasını destekleyebilir; onun için incelemeler, anketler ve olgu araştırmaları kadar elverişli olabilir.

Bu, burada yazılan her şeyle aynı düşüncedeyim demek değildir. Dr. Rickman'ın değerleri ele alışı beni tam olarak doyurmadı. Stevie Smith'in şu sözünü aktaracak olursam, kimin yalnızca el salladığı, kimin ise gerçekten boğulduğu konusunda emin olmayı ben, Dr. Rickman'dan daha güç buluyorum... Sosyolojide yorum - eski bir deyimi kullanmak gerekirse, *hermeneutics* - beni tedirgin etmektedir. Benim daha genel sorunlarım vardır. Ancak aşağıdakileri dikkatle okuyan kimselerin, Dr. Rickman'ın kitabını bitirince, daha duyarlı, daha hayalci ve kuşkucu birer toplumbilimci olacağını kesin gibi görüyorum.

Donald Mcrae

Highgate, Haziran 1967

GİRİŞ

İnsanlar dünyasını anlamak ve insan bilimlerini olabildiğince etkili hale getirmek her zaman önemli olmuştur. Bugün bu, her zamankinden daha gereklidir, çünkü nüfus patlaması ve modern teknolojinin gelişmesi birleşerek, yaşamlarımıza yeni bir karmaşıklık eklemişlerdir. Kendimizi büyük topluluklarda, aşırı kalabalık kentlerde yaşamaya ve büyük kuruluşlarda çalışmaya alıştırmak zorundayız. Çalışma yaşamında yönetimimizi ve ilişkilerimizi, artık, köylerde ve küçük atelyelerdeki gibi, kendileriyle uğraşmamız gereken insanlar hakkındaki kişisel bilgiye dayandırmak mümkün değildir. İnsanın giderek karmaşıklaşan makinelerin üstesinden gelebilmesi için, çalışma koşullarının da sürekli yeniden düzenlenmesi zorunludur.

Bu durumda bizim, insanları ve onların sorunlarını anlamak ve bireye toplumla ilişkilerinde yardımcı olmak için yetiştirilmiş personel yöneticilerine, toplumsal, endüstriyel ve eğitsel psikologlar ve (son zamanlarda) kriminologlar gibi uzmanlara, ihtiyacımız vardır. Bu ihtiyaç, son yıllarda (son birkaç on yılda) insan bilimlerinin hızla yayılmasıyla sonuçlanmıştır. Sosyoloji bölümleri İngiliz üniversitelerinde bir anda ortaya çıkmış ve kent planlaması ve toplumsal yönetim (kamu yönetimi) gibi alanlarda sosyologlara giderek daha fazla danışılmıştır. Çok daha fazla sayıda psikolog yetiştirilmekte ve bu psikologlar endüstri, eğitim bölümleri ve toplumsal hizmetlerde iş bulmaktadır. Yönetim araştırmaları, endüstrinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, hızla artmıştır. Bu ve başka alanlarda da geniş araştırmalar devam etmektedir.

Önemli sayılabilecek bir ilerleme kaydettik; fakat birlikte yaşamanın ve koşullara uymanın doğurduğu birçok büyük sorunun hâla çözümlenmesi ve bunun, olabildiğince çabuk yapılması gerektiği gerçeğini kabul etmemiz gerekmektedir. Yine, sözgelişi, suçlarda görülen artma, ırk ayırımı ve akıl hastalığı gibi sorunlarla hâla karşı karşıya bulunmaktayız. Dolayısıyla, insan bilimlerine yaklaşımımızda zayıf noktaları ortadan kaldırmak gereklidir.

Bunlardan biri dar bir alanda uzmanlaşmaktır ki, bu , insan bilimlerinin parçalanmasına yol açar. Pek çok akademik araştırma sınırlı deneyimi olan ve fazla okumak için yeterli zamanı olmayan genç denebilecek insanlar tarafından üstlenilmiştir. Onlar, daha yüksek bir ünvana ulaşmayı, akademik açıdan tanınabilmeyi isterler ve bundan ötürü de, kendilerini güvenceye almak eğilimi gösterirler. Bu demektir ki, bu araştırmacılar, profesörlerinin uzmanlığı içinde kalırlar; dar ve kesin hatlarıyla sınırlı bir konuyu seçerler. Kendini eleştiriye açık bırakmaktan kaçınmak, değerli sonuçlara ulaşmaktan daha önemli görünür. Uygulamalı araştırmalar da, özel sorunlarla ortaya çıktıkça uğraşmak zorunda olduğu için, alan bakımından giderek daralma eğilimi gösterir. Bu durumda araştırmalar, tutarlı bir bilgi bütünü oluşturulmasına yardımcı olmayan sonuçlar doğurmuştur.

İnsanı insan olarak anlamak gereklidir; bu ise, karmaşık bir iştir. Eğer bizim yaklaşımımız çok dar ise, sorunların karmaşık durumunun ancak bir parçasına hakim oluruz. Farklı yaklaşımların, disiplinler içinde ve arasında daha yakın bir işbirliği ile bütünleştirilmesi zorunludur. Sözgelişi, derinlik psikologları ile deneyci psikologların birbirlerini hiç de anlayamadıkları ve işbirliği yapmakta güçlük çektikleri savı doyurucu değildir. Aynı şekilde psikolojik kuramların, sözgelişi, bir tarihçi tarafından anlaşılabilecek ve kullanılabilecek bir biçimde sunulmaması acınacak bir durumdur.

Uzmanlaşma, sürekli bilgi artışından dolayı, zorunludur. Bir toplumbilimcinin birkaç disiplini birden tam olarak bilmesi, hatta bir disiplinin her yönüne hakim olmasını bekleyemeyiz. Fakat onun, yaptığı çalışmanın insan bilimlerinin bütünü içindeki yeri ve işlevini bilmesi gereklidir. Eğer onların kişiler ve zümreler tarafından bilgi bakımından katkıda bulunulan tutarlı bir bütün oluşturduğunu düşünecek olursak, temelde ortak yöntemleri bulunduğunu ve aynı temel kavramları kullanabildiklerini açıkça ortaya koymak zorundayız. Aynı zamanda somut sorunların farklı yönlerinin nasıl birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermek de önemlidir; böylece biz, bir uzmanın çalışmasının nerede bittiğini, ötekinin ise nerede başladığını biliriz. (Sözgelişi, suçun ekonomik, tarihsel, toplumbilimsel ve psikolojik temelleri vardır. Bu sebeple onun bütün bu açılardan ele alınması ve farklı yaklaşımların koordine edilmesi zorunludur).

Bu çalışmalar -araştırma alanlarının belirlenmesi, araştırmaların eşgüdümü (koordinesi), belki de insan bilimlerinin karşılaştığı hepsinden daha acil ve pratik olan, disiplinler arası işbirliğinin geliştirilmesi- bu araştırmaların temeli olarak felsefi bir kuramın ortaya konulmasıyla büyük ölçüde kolaylaştırılabilir. Böyle bir kuram nasıl olabilir ve ne yararı vardır?

Felsefenin birçok tanımları yapılmıştır. Felsefe sözcüğü birçok farklı fikri faaliyeti içine alan bir anlamda kullanılmıştır. Sözgelişi, filozoflar, gerçekliğin son tabiatı hakkında düşünce üretmişler ve belirli bir çağın ahlak ülkülerini açık ve ayrıntılı bir biçimde yansıtmışlardır. Burada biz özellikle birçok filozofun yapıtında geniş ölçüde görülen faaliyetle, yani bilginin mahiyetinin araştırılmasıyla, ilgileniyoruz.

Bilgi kuramı, âlemi nasıl bildiğimiz ve onu kendimize nasıl sunduğumuz sorusunu yanıtlamaya çalışırken, birbiriyle ilişkili birtakım görevler yüklenir. Onun bu kuramın ilk olarak hangi ilke ve varsayımların bir şeyi bilmede gerekli olduğunu, ikinci olarak da bunların araştırma konusuna göre nasıl değişkenlik gösterebileceğini gözönüne alması zorunludur. Bunu yaklaşım yöntemleri ile ilgili hususlar izler. Üçüncü olarak, bilgi kuramı, âleme iliştirdiğimiz genel kavramları eleştirici açıdan incelemek zorundadır. Bu , kısmen, mevcut kullanımı çözümleme sorunu; kısmen de, onu geliştirme veya gerçekliği daha etkin bir biçimde aydınlatanını onun yerine koyma sorunudur. Son olarak, epistemoloji (bilgi kuramı) bu temel kavramları sistemli bir biçimde birbirine bağlamak zorundadır..

Bu araştırma çeşidini insanın incelenmesine, yani insan bilimlerine yöneltmek önemlidir; çünkü herhangi bir araştırmanın sonucu, kullandığımız kavramlarla ve ileri sürdüğümüz varsayımlarla açıklık kazanır. Olgu dediğimiz ve araştırmamızın başlangıç noktası yaptığımız şey bile kullandığımız terimler ve varsayımlarla belirlenir. Johnny'nin öfkeli olması, veya İngiltere'nin demokratik bir ülke olması, otun yeşil olmasından çok daha farklı olgulardır ve biz bunları farklı tarzlarda bulmaktayız. Onlara olgular dememizin gerekçesini ortaya koymamız ve bununla ne demek istediğimizi açıklamamız gerekmektedir. Yine bu olgulardan biriyle hangi koşullar altında karşılaşacağımızdan emin olabileceğimizi açıklamamız da zorunludur.

Bu , her zaman kabul edilmemiştir. Bu , kuramın giderek incelen aşamalarını derecelendirmek ihtiyacında olmadığımızı, çünkü bu türden hiçbir varsayımın araştırmada yer alması gerekmediğini düşünen kimseler vardır. Derler ki, olgular orada, gözümüzün önünde bulunmakta ve apaçık durmaktadır. Bu, safdil, sağduyuya dayalı görüş, kanımca, bir hayâldir. Bu görüşü benimseyenler, ileri sürdükleri varsayımlardan yalnızca habersiz kalırlar ve bu sebeple de onları incelemeden olduğu gibi bırakırlar. Bu ise, hatalı yöntemlere ve yetersiz sonuçlara, yalnız başına kuramsal bir araştırmanın gerekçesi olabilecek felsefi safdilliğin doğurduğu tehlikeli sonuçlara götürür.

Öncekine taban tabana karşıt bir başka sebep te, felsefi bir kuramı oluşturmanın niçin gerekli olduğudur. Böyle bir şey, yalnızca , halkı kurama karşı kayıtsızlıktan uyandırmak için felsefenin davulunu çalma sorunu değildir. Birçok toplumbilimci, güçlü kuramsal inançlara bağlıdır; bunlardan bazılarına karşı çıkmak gerekir, çünkü sağlam bir kuramın yokluğunda eksik ve tek yanlı kuramlar alanı ele geçirirler ve araştırmayı etkisiz hale getirir ya da saptırırlar. Bu şekilde etkili olmakla birlikte, yanlış yolda yürüyen biri, kanımca, **positivizm**'dir. Bu felsefe sistemi psikoloji gibi bir konuda davranışçılığa (behaviourism) yol açar. Kısıtlayıcı varsayımlara dayanan bu kuramın üretken araştırma yollarını el değmemiş olarak bırakacağını gösterebileceğimi umut ediyorum. Böyle bir sorunun bilgi kuramı açısından ele alınıp çözümlenmesi gereklidir.

Bu kitapta geliştirdiğim insan bilimleri hakkındaki felsefi kuram, esinini (ilhamını) Wilhelm Dilthey'den almaktadır. Onun anlama , anlam ve ifadeler üzerindeki tartışmalarına ve '**yaşam kategorileri**' hakkında söylediklerine dayanarak, tutarlı bir kuram ortaya koymaya çalıştım. Bu kuram daha önce sözü edilen sorunların çözümüne yardımcı olacak ve çeşitli toplumsal disiplinler arasındaki ilişkilere işaret ettiği için, bu disiplinlerin araştırıcılarınca değer taşıyacaktır.

Bu kuramın temeli, **anlama** kavramıdır. Anlama ile bir bilgi edinme işlemini anlıyorum. Bu işlem sayesinde biz, başka insanların düşüncelerini, duygularını ve ülkülerini bilebiliriz. Bu anlamdadır ki, biz , genellikle bir kimsenin üzüntüsünü ya da İşçi Partisi'nin siyasetini anlamaktan söz ederiz. Söz konusu sözcüğün genel kullanımı bundan daha geniştir, çünkü biz, otomo-

billeri ve kimyasal tepkimeleri de anladığımızı ileri süreriz. Benim tanımım, sözcüğün bu geniş anlamını bir yana bırakmaktadır, çünkü bu kitap genel olarak fikri işlemlerle değil, tamamıyla insanlar dünyasını derinden kavramakla ilgilidir. İnanıyorum ki, bu şekilde tanımlanan **anlama**, doğal süreçlerin (işlemlerin) kavranmasından farklıdır ve onu bu tarzda kullanmak insan bilimlerini tabiat bilimlerinden ayırmaktadır.

Anlama, çocukluğumuzdan beri bize yakın olan bir kavramdır. Anlama, günlük yaşamımızın bir parçası olduğu gibi, söz ya da işaretle verilen talimatları izlememizi, bir şiiri beğenmemizi ya da bir kimsenin öfkeli olduğunu kavramamızı sağlar. Yakın âşinalık bunu gözden ırak tutmamıza neden olup, değerini küçümsetebilir; fakat yine de bir kimsenin karakterini, belli bir çağın eğilimlerini, bir kabilenin kültürünü veya suç işleme sebeplerini anlamak istediğimiz zaman, aynı temel işlem söz konusudur. Bununla birlikte, bu işlem artık basit bir işlem değildir. Bizim kanıtları toplamak, sınıflandırmak ve karşılaştırmak, sonuçlar çıkarmak ve doğruluklarını kontrol etmek üzere kullanmamız gerekir. Bu sebeple burada şu iki şeyin açıklanması zorunludur:

a) Anlama, herhangi bir şekilde nasıl ortaya çıkabilir?

b) Anlama araştırmada etkin bir biçimde nasıl kullanılabilir?

İnsanlara farklı bir yaklaşım olarak anlama gereklidir, çünkü insanlar dünyası doğal âlemin sahip olmadığı bir tarzda anlamla yoğurulmuştur. Bu, insan yaşamında ustaca bir planın ya da tam bir düzenin bulunduğu anlamına gelmeyip, insan eylemlerinin bilinçle birlikte bulunduğu ve bir amaca dayandığı anlamına gelir. Bu eylemler mevcut durumların yorumundan ve değerlerin beğenilmesinden kaynaklanır. Tarihsel bir kişiliğin eylemlerinin, ilkel bir kabilenin dinsel törenlerinin, sendikaların faaliyetlerinin veya bir sinir hastasının tiklerinin gerisinde, davranışı anlamlı yapan fikirler, inançlar ve duygular bulunmaktadır. Tarihçinin , toplumbilimcinin, sosyal antropologun ya da psikologun görevi, bu davranışı betimlemekle sona ermez; aynı zamanda o , anlama yoluyla onun anlamını da bulabilir. Sonunda bu , bizim, duyguların ve düşüncelerin eylemlere nasıl yol açtıklarını tecrübe etmiş olmamıza dayanır. Burada insan bilimle-

rinin, tabiat bilimlerine oranla, kestirilmesi olanaksız bir yararı vardır. Kimyasal bir işlemi izlediğimizde, sadece belli bir olaylar dizisini görürüz; bu olayların birbiriyle nasıl ilintili olduğunu doğrudan doğruya kavrayamayız ve bu sebeple de biz, yalnızca varsayıma dayalı birtakım inşâlar meydana getirebiliriz.

Anlama ve anlamdan başka, açıklanması gereken üçüncü bir temel kavram da **ifade**'dir. İfâdeler, insan faaliyetinin doğal belirtileridir ve anlama bu belirtiler üzerinde işler. Bu belirtiler, doğal olgular ya da olaylar olduğu halde, ifadeler, zihinsel işlemlerle ilgili oldukları için, sıradan olgu ve olaylardan ayrılır. Nefes alma, nefes alma olarak, bir ifade olmadığı halde, ani bir şoktan sonra insanın nefesini tutması, bir ifadedir. Taşın kendisi bir ifade değildir, fakat bir sınırı gösterirse, **ifade** halini alır. Bu deyim, sözlerden yol işaretlerine değin bütün olağan iletişim araçlarını ve aynı zamanda duyguları ve eylemleri açığa vuran yüz çizgilerinin değişmesini de içine alır, çünkü bunlar, onların gerisindeki amaçları gösterirler. İnsan eylemlerinin ürünü olan makinalar veya yapılar da, insan düşünce ve çabasının damgasını taşıdıkları için,ifadelerdir.Buna göre , ifadelerin toplamı, insan bilimlerinin deneyimle edinilmiş konularının bütününü oluşturur.

Farklı ifadeler farklı biçimlerde belirirler ve farklı yaklaşımları gerektirirler. Bu sebeple ifadelerin sınıflandırılması, insan bilimleri metodolojisi alanına kapıyı iyice aralamış olur. Bu, aynı zamanda, uzmanlaşmanın tabiatını da aydınlatır, çünkü farklı disiplinlerin, insan yaşamı alanını aralarında ne şekilde böleceği sorusunu yeniden incelememize yardımcı olur.

İfadeleri ne şekilde anlayacağımız sorusunu ele aldığımızda, **bağlamlar** kavramına ulaşırız. Bütün ifadeler bağlamlar içerisinde ortaya çıkar ve ancak onlar aracılığıyla anlaşılabilir. Başka bir deyişle, ifadeler ya bir kişiden çıktıkları, ya birbirlerine benzedikleri, ya da bir tek amaca yardımcı oldukları için, vb. birbirleriyle ilişkilidir. Bu bağlamların tanımı ve sınıflaması metodolojik sorunları daha da çok aydınlatır ve farklı disiplinlerin konusunu belirlemeye yardımcı olur. Sözgelişi, otomobil satın alan kimseler hakkında iki farklı soru sorulabilir: Niçin onlar bu işi yaparlar? Bu durum trafik sorununu ne şekilde etkiler? Böylece biz, söz konusu eylemi iki farklı bağlama yerleştirmiş oluruz; soruları yanıtlamak için bizim farklı yöntemler kullanmamız ve iki farklı disipline başvurmamız gerekir.

İfadelerin aynı anda birkaç bağlamda birden bulunması ve haliyle onların, bu bağlamların birbirleriyle kesiştikleri noktalar olması kendi başına önemlidir. Bir bağlamı ortaya çıkarırken, başkalarını da izlemekle, yaklaşımımızı tamamlamamız gerekli olabilir. Bu şekilde biz , yaşamın zengin çeşitliliğine hakkını verebilir, farklı disiplinlerin birbirine bağımlılığını ortaya koyabilir ve işbirliği yapabilecekleri mantıksal yolları çıkarabiliriz.

İnsan yaşamının anlamlı olduğu, bu anlama bir ifade verildiği ve bu anlamın, ifadeler kendi uygun bağlamlarıyla ilişkili olduğu taktirde, anlaşılabileceği biçimindeki sözler, kanımca, insan bilimleri için bir çerçeve oluşturabilecek bir kuramın köşe taşlarıdır. Böyle bir kuram ortaya koyma işlemi, en azından, ivedi sorunların tartışılmasını sağlamalıdır.

I

İNSAN BİLİMLERİ VE FELSEFE

1. İnsan Bilimleri Kavramı

Giriş bölümünde anlamanın bir ön tanımını verdik; bunun günlük yaşamda ve insana ilişkin araştırmalarda ne denli önemli olduğuna işaret ettik. Şimdi de başlığın ikinci parçası olan İnsan Bilimlerinin tanımlanması gerekmektedir. Bir ilk ölçü olarak bu tanımlama, eksik te olsa, terimin içine aldığı disiplinlerin bir listesini vermekle yapılabilir. Bu disiplinler içinde tarih, psikoloji, toplumbilim, toplumsal insanbilim, iktisat, dilbilim, hukuk, karşılaştırmalı din ve suçbilim (criminology), iletişim kuramı ve yönetim bilimleri gibi, merkezinde sorunların yer aldığı yeni konular bulunur.

Bu konuları bir tek ad altında toplamak, aralarında ortak bir şeyin bulunduğunu, ele aldıkları konu ve kullandıkları yöntem bakımından birbirlerine bağlı olduklarını telkin etmektedir. Bu, aynı zamanda bir grup olarak bu konuların bir başka disiplinler grubundan, yani tabiat bilimlerinden ayırdedilebileceğini de telkin etmektedir. Anlamlı bir tanım, onların ortak özelliklerine ve onları öteki konulardan ayırdeden özelliklere dayandırılabilir.

Çok sayıda bağımsız disiplinlerin gelişmesi, onların gruplanmaları ve alt bölümlere ayrılmaları son zamanların bir ürünüdür. Kuşkusuz, ilk ve orta çağlar, tarih, tıp ve hukuk gibi, ayrı konuların varlığını tanımış olmakla birlikte, çağdaş uzmanlaşmaların öncüleri olan birçok araştırmalar, hiçbir ayırım yapmadan bilgi peşinde koşmanın bir parçasını oluşturmuştur. Eflatun, metafizik düşünceden bilinçli olarak kopmadan, kozmolojiye ve toplum kuramlarına geçmiştir. Aristo'nun mantık, siyaset, psikoloji ve biyoloji üzerindeki çalışması, hep bir tek büyük araştırmanın bir parçasıydı. Descartes ve Galileo'nun zamanında bile araştırmacılar kendilerini salt astronom, salt fi-

zikçi, salt kimyacı, salt matematikçi veya salt filozof olarak düşünmemişlerdir. Onlar sırası geldiğinde bunlardan her biri idi ve farklı faaliyetler arasında yakın bağlantılar bulunduğunu sanıyorlardı.

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin bilimin katettiği görkemli gelişmede fizik, kimya, biyoloji ve jeoloji gibi farklı konular, çerçevesi açıkça belirlenmiş bağımsız disiplinler haline geldi. Aynı zamanlarda bilimsel yöntemin içerdiği hususlar da ortaya kondu ve farklı disiplinler kendi metodolojilerini geliştirdiler.

Bu ilerlemeler, insan bilimlerinin temeli üzerinde yeniden düşünmeye yol açtı. İnsanın araştırılması tabiatın araştırılması kadar eskidir. Ortaçağlar ve Renaissance boyunca çeşitli yönlerde ilerleme kaydedildi. Fakat yaklaşık olarak 1750-1850 arasında bu alanda bir devrimin heyecanı yaşandı. Tarih yazıcılığı, ahlak dersi veren eğilimini reddedip, olayların kendilerine ulaşmak için daha amansız bir azım göstererek, daha bilimsel bir hale geldi ve alanını da toplumsal ve iktisadi tarihe kadar genişletti. Psikoloji, toplumbilim, iktisat ve toplumsal insanbilim (social anthropology) bağımsız disiplinler olarak ortaya çıktı.

XIX. yüzyılda iyice yerleşmiş olan bu disiplinler grubunu tabiat bilimlerinden ayırmak için J. Stuart Mill "ahlak bilimleri" (moral sciences) adını ortaya attı. Almanya'da bu deyim "Geisteswissenschaften" (mânevi bilimler) biçiminde Almancaya çevrildi. Bu ayırdedici deyim, insanın araştırılmasının tabiatın araştırılmasından (Naturwissenschaften) farklı olduğunu telkin etti ve metodolojik tartışmalara yol açtı. Sözgelişi, şöyle bir soru ortaya çıktı: Ahlak bilimleri daha ilerlemiş tabiat bilimleri örneğinden ne ölçüde yararlanabilir ve ne ölçüde kendi ayakları üzerinde durmalıdır? İnsan araştırmalarına ortak bir isim vermek, aynı zamanda onların birbirleriyle olan ilişkisi sorununu da doğurmaktadır. Onlar konu bakımından birbiriyle ilişkili midir? Aynı temel yöntemleri mi paylaşırlar? Sözgelişi, tarihsel yaklaşım sosyolojik yaklaşımdan ne ölçüde farklıdır ve birbirleriyle ne ölçüde ilişkilidir?

Disiplinlerin bu ikili sınıflamasının anlamlı, haklı ve yararlı olduğuna inanıyor ve böyle olduğunu göstermeyi umuyorum. "**Ahlak bilimleri**" genel olarak kullanılmadığı ve "**Geisteswis-**

senschaften" in sözcük anlamıyla çevirisi İngiliz okuyucuya anlamsız geleceği için, insan bilimlerinden söz etmeyi yeğledim. "**Toplumsal bilimler**" ve "**humanities**" daha yaygın olduğu halde, insan bilimleri terimi giderek daha çok kullanılan bir terimdir. Bu terimler insan bilimleri içinde yer alan konulardan bazılarını kapsamına alır ve bazan da onların anlamı, daha dar olmakla birlikte, birbirlerinin eşanlamlısı olarak kullanılabilir. Psikoloji ve iktisadın, **humanities**'in bir bölümü olduğunu veya dilbilimin sosyal bir bilim olduğunu düşünmüyoruz.

Öyleyse insan bilimlerini nasıl tanımlayabiliriz? Şimdiye kadar ben, bir ilk işaret olarak, bunların insanla ilgili araştırmalar olduğunu ileri sürdüm. Bununla birlikte, bu , açık ve metodolojik bakımdan verimli bir tanım için yeterince kesin değildir. Sözgelişi, biyoloji kısmen insanla ve onun yaptıkları ile ilgilenir, fakat onun bu bölümünü insan bilimleri ile birlikte sınıflandırmak ve konunun kalan kısmını tabiat bilimi olarak düşünmek haklı gösterilemez, çünkü insanın biyolojik açıdan araştırılması ile maymunlarınki arasında, maymunların araştırılması ile kedilerinki arasında olandan daha fazla bir fark yoktur. Ne olursa olsun, insan bir hayvan (doğal bir nesne) dır ve bu durumuyla tabiat bilimlerinin konusudur. Benzeri bir güçlük bizim insan disiplinleri listemizi kuşatmaktadır. İyice yerleşmiş bir kullanıma göre, psikoloji, konuşma organlarının ne biçimde işlediğinin araştırılmasını içine alır ve bu durumuyla da fizyolojiye, psikolojinin öteki yönünden daha çok benzer. İnsan bilimlerinin sınırı, çeşitli disiplinleri ikiye ayırır. Psikolojinin bir bölümü tabii bilim, öteki bölümü ise insan bilimidir. Terimlerimizi tutarlı olarak kullanmamız ve gerçek benzerlik ve farklılıkları gözönüne sermemiz gerekmektedir.

Tabii alem, tabiat bilimlerinin konusudur. İnsan bilimlerinin konusu nedir? Bunun 'insan' olduğunu söylemek yetersiz olacaktır, çünkü insan da tabiî âlemin bir parçasıdır. Saygı duyulabilecek felsefi bir temeli bulunan, fakat aynı sebeple yanıltıcı çağrışımlarla yüklü ve itiraza açık olan bir yanıt ta "**zihin dünyası**"dır. Bu, madde dünyasına (tabiat bilimlerinin konusundan bu biçimde söz edilir) açık bir karşıtlığı ortaya koyar ve bu özel deyimden ne anlatmak istediğimizi ve bunun neyi içine aldığını ifade ettiğimiz sürece de itiraz götürmez; yani herhangi bir zihinsel içerik çeşidi - düşünceler, duygular, arzular, niyetler- böyle bir zihinsel içeriğin doğurduğu ya da birlikte bulunduğu

eylemlerin ve varlığını kısmen veya tamamen düşünce ya da duyguya borçlu olan herhangi bir ürünün durumu böyledir. (Bu , şiiri, dini, kuruluşları, oyunları ve süs bahçelerini içine alır). Bu zihin dünyası, kuşkusuz, tabiat dünyasında yer almakta veya onunla içiçe bulunmaktadır. Şiirler kağıt üzerine yazılır; süs bahçeleri ise toprak, taş ve odundan ibarettir. Zihin dünyası, başıboş dolaşan hayaletlerle dolu olarak düşünülmemelidir. Önemli olan, bu doğal görüntülerde mevcut olan bir şeyin yerinde bir biçimde onlardan ayırdedilebileceği, onlarla karşı karşıya konabileceği ve böylece ayrı bir araştırma konusu olabileceğidir. İnsan bilimleri, insan zihninin işleyişini ve bu işleyişin , ne olursa olsun, ürünlerini veya bu işleyişten etkilenen şeyleri ele alan disiplinlerdir.

Bilimleri kendi ana konularına göre tanımlamakta özellikle iddialı olan hiçbir şey yoktur. Sorun, ancak konu farkının yaklaşım yönteminde önemli ayrılıkları gerektirip gerektirmeyeceğini sorduğumuz zaman, önem kazanır. İnsan bilimlerinin ortaya çıkmasıyla doğan ana sorunlardan biri şu idi: Acaba onların kendilerini tabiat bilimlerine göre mi düzenlemeleri ve sonunda onlarca eritilmeleri mi gerekir, yoksa bağımsız olarak gelişip, kendi farklı yöntemlerini kullanmaları mı gerekir. Bu sorun üzerinde savaş bütün hızıyla sürmektedir.

Tabiat bilimlerinin izlediği yolların güvenilir bilgi elde etmek için tek model olduğu inancı positivizmle ilgilidir. Bu inanç, insan bilimlerini, bir tek bilim haline getirmeyi amaçlar; bu bir tek bilim bütünü içinde disiplinler, konuları ve kullandıkları özel teknikler dolayısıyla ayırdedilebilir, fakat ortak bir bilimsel metodoloji kullanmaları bakımından ise birleştirilebilir. Bu , çekici bir önermedir. Tabiat bilimlerinin kuramsal ve eylemsel başarıları o denli görkemlidir ki, insan daha az ilerlemiş disiplinlerin, biraz daha fazla onlara benzediği takdirde, benzeri zaferler kazanabileceğini sanır. Kuram ve metodolojinin birleştirilmesi bilimin haklı bir hedefidir ve bu alandaki başarılar, onun ilerlemesinin göstergesi olmuştur. Ayrıca İngilizcedeki genel kullanımı, **'bilim'** ve **'bilimsel'** sözcüklerini yalnızca tabiat disiplinleri ve yöntemlerine tahsis ederken, bunlara saygınlık kazandıran bir değer verir. (Eğen John'un fen öğrenimi gördüğünü veya bilimsel bir eğitim gördüğünü söyleyecek olursak, onun tarih, dilbilim ya da toplumbilim çalıştığı kimsenin aklına gelmeyecektir).

Eğer bilimsel olmamak yöntemli olmamak, kesinlikten uzak olmak demekse, bilimsel olmayı kim istemez? İnsan bilimlerinin izlediği yolları tabiat bilimlerininkiyle kaynaştırmak suretiyle insan bilimlerini daha bilimsel yapma savı, konuşma alışkanlıklarımızda hazır olarak bulunabilir.

Bütün disiplinler daha katı ve kesin olmaya çalışmaktan ve başka alanlarda değerli olduğu görülmüş olan yöntemleri uygulama girişimlerinden yarar sağlayabilir. Bu hedefleri harekete geçirmek suretiyle positivizm, insan bilimlerinin gelişmesinde yararlı bir işlevi yerine getirmiştir. Positivizm, aynı zamanda, daha az arzu edilen tutumları beslemeye de eğilim göstermiştir.

Araştırmacılar ürkütülmüştür ve yalnızca laboratuar deneyleri, ölçme ve istatistik çözümleme gibi, itibar gören bilimsel yöntemlerle çözümlenebilecek sorunlarla uğraşmaya yönelmektedirler. Bu ise, kolayca ulaşılabilecek olanın seçilmesine ve karmaşık olandan kaçılmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda araştırmaların alanı aşağıya doğru derecelendirilerek, bu araştırmalar önemsiz hale getirilmiştir. Böylece biz, bilinmesi gereksiz şeylerin kesin bilgisine sahip olmaktayız.

Bu görüş, aynı zamanda, yan tutan bir bilgi anlayışıyla ve onu nasıl elde ettiğimiz sorusuyla son bulur, çünkü bu görüş, insan bilimlerinin, bilgi edinme süreçlerinin düzenli bir uygulamasını gerektiren katı yöntemler kullandığı hususunu gözönüne almaz, ya da tabiat bilimlerinin yöntemlerinden ayrılmaları nedeniyle onların yöntemlerini kötüler.

Üçüncü bir sonuç bu ikisinden doğar. Araştırmacılar, önemsiz sorunlar hakkında bilimsel olma açık seçeneği ya da karmaşık ve ilginç sorunları araştırma açık seçeneğiyle karşı karşıya kalınca, metodolojik katılığı bir kenara atabilirler. Kuramsal ve kapalı sezgici yaklaşımlar , araştırmanın sonuçlarından çok, masa başı söyleşisine benzeyen şeylerin rahatlığından yararlanırlar ve böyle bir durumla sonuçlanırlar.

Ben, yalnızca bu iğreti sonuçlar dolayısıyla değil, içerdiği sorunlara hakkını vermediği için, positivizmi reddettim. Bilimin birliği ne denli arzu edilirse edilsin ve insan bilimleri tabiat bilimlerinden ne öğrenebilirse öğrensin, insan bilimlerinin konusu, yöntemlerinde önemli bir değişikliği gerektirir. İnsan bilim-

lerinin bu farklı olduğu görüşü, XIX. yüzyılda ortaya çıkan tartışmalarla doğmuş olup, bu kitapta savunması yapılmaktadır. Bu görüş büyük bir enerji ile Alman filozofu Wilhelm Dilthey tarafından ifade edilmiş ve ana hatları titizlikle çizilmiştir. Dilthey, bu görüşü, insan bilimlerinin ayırdedici bilgi edinme süreci olarak, anlama kuramına bağladı. Dilthey'in düşünceleri önemli düşünürleri çeşitli alanlarda derinden etkiledi. Sözgelişi, (onun etkilediği düşünürler arasında) sosyolog Max Weber, psikolog ve filozof E. Spranger bulunmaktadır. Onlar aracılığıyla bu düşünceler Anglo - Saxon dünyasına girdi ve burada onların kuramsal değeri hiçbir şekilde yok olmadı. Max Weber'in çalışması modern sosyolojik kuramın oluşumunda kesin rol oynamış ve hâla tartışması yapılan sorunları ortaya koymuştur.

İnsan bilimlerinin kendine özgü yöntemlerini saptamak için bir anlama kuramı ortaya koymaya çalışacağım. Bu, terimin kendisinin, '**anlam**' ve '**ifade**' gibi , bir takım bağlaşık deyimlerin tanımı ve açıklamasını içine alacaktır. Anlamanın epistemolojik durumu sorunu ve bu arada bilginin elde edilmesinde öteki süreçlere uygulanabilme ve onlarla birleştirilebilme tarzı ortaya konulacaktır. Son olarak, tek tek insan bilimlerini tanımlama ve onların belli sorunları çözmek için birbirleriyle nasıl işbirliği yapacaklarını gösterme sorunlarının, anlamanın alabileceği çeşitli biçimlere göre, ele alınması gerekecektir.

2. Felsefi Yaklaşım

Benim yaklaşımım, felsefi olduğu için, deneysel olgu ve kuramları yalnızca işaret olarak ve örnekleme yoluyla ele alır. Aynı zamanda, düşünce tarihine, yani yazarların görüşlerine yapılan göndermeler de, ancak ileri süreceğimiz görüşle ilgili oldukları sürece, konuya dahil edilmiştir.

Ele alınan konuları felsefi açıdan incelemem, benim genel felsefi varsayımlarımla, tabiat anlayışım ve felsefenin amaçları ile belirlenmiştir. Bu hususa uzun uzadıya girmeksizin, uygun gördüğüm ve izlemeye niyet ettiğim yöntem ve yolları işaret edeceğim. Tartışmaların biraraya toplanması yersiz olacağı ve '**benim görüşüme göre**' veya '**gördüğüm kadarıyla**' gibi deyişlerin yinelenmesi sıkıcı olduğu için, benim savlarım dogmatik görünebilir. Bunlar, bir tartışmaya yapılan katkılar olarak görülmeli ve yararı açısından değerlendirilmelidir.

Felsefenin genel görevinin ve dolayısıyla bir parça da olsa yapılan felsefenin görevinin, deneyimi yorumlayan ve aydınlatan kavramsal modeller kurmak olduğuna inanıyorum. Dikkatli çözümleme, böyle bir inşâdan önce gelmelidir ve bu sebeple de her felsefi çalışmada yer almaktadır. Biz, kavramları, anlamlarını ortaya çıkarmak; kanıtları, geçerliliklerine karar vermek ve durumları, yeterince betimlemek için çözümleriz, fakat bunlar yalnızca ilk aşamalardır. Çözümleme aracılığıyla kavramların genel konuşmada veya teknik tartışmalarda ne biçimde kullanıldığını anlayınca ve onların işaret ettikleri olguları gözönüne alınca, bu kavramlar benzerlik ve ayrılıkları bulanıklaştırdığı takdirde, onları kullanmaya devam etmemiz gereksizdir. Biz, bu kavramları yeniden tanımlayarak ve yenilerini ortaya koyarak, hatta birbirleriyle ilişkili kavramların tamamıyla yeni bir şemasını yaratarak, yeni modeller kurmalıyız.

Kuşkusuz, her kavram kurma işlemi felsefenin bir sorunu değildir. Belli olguların, sözgelişi, çeşitli sinek türlerinin veya tabu tiplerinin betimlenmesinin gerekmesi halinde, yalnızca o alanda uzman olan kimse, yeni kavramlar oluşturabilir. Fakat bizim dünya görüşümüzü düzenleyen temel kavramların incelenmesi ve olası bir yer değişimine tabi tutulması felsefenin görevidir. Bu, yeni varsayımlarda bulunmak ve yeni tanım ve sınıflamalar ileri sürmek suretiyle, düşünceyi yeni kanallara sokabilir. Bu, felsefenin geleneksel işlevlerinden birini oluşturmaktadır. İnsanın yalnızca atom kuramının oluşturulmasını düşünmesi yeterlidir. Bu kuram, daha felsefenin doğuşu sırasında, tabiat biliminin gelişmesi için oldukça verimli kavramsal bir çerçeve meydana getiren kuramsal bir başarıdır.

Felsefenin yeni düşüncelere öncülük etmeyi sürdürmesi önemlidir.Filozof, başkalarının, kendisininin eleştirebileceği ya da açıklayabileceği düşünceler ve varsayımlar ortaya koymasını beklediği için, kınanmamalı ya da kendi zevklerinden özveride bulunmayı kural edinerek kendisini sınırlamamalıdır.

Bu kitap, kavramsal bir yapı oluşturma ögesi içermektedir. Sözcükler ya da kavramlar kutsal değildir. Bir sözcüğün belirli bir tarzda kullanılmış olması, onun gelecekte de öyle kullanılacağı lehinde bir kanıt olamaz, fakat biz anlaşılmak istiyorsak , herhangi bir değişikliği belirtmemiz zorunludur. Bu, sözcüklerde yapılan yeniliğin belirtilmesi, bir sözcük üretme ya da düşün-

ce yapılarına yeni biçimler verme programı getirmez. Bu, ancak, anahtar oluşturan deyimlere, benzerlikleri, ilişkileri ve farklılıkları aydınlatmak için, genel kullanılışlarından daha kesin ve bazan daha farklı olan bir anlam verilmiş olması anlamına gelir. 'Anlama' ve 'ifade' gibi kavramlar bu kitapta, metinde tanımlanan kesin anlamıyla kullanılmıştır; bunlar kesin biçimlerde birbirleri ve başka terimlerle ilişkilidir. Bunun, 'gerçek' anlamı ortaya koyan doğru kullanım olduğunu iddia etmiyorum. Ne de genel kullanım için bu gibi iddiaları kabul ederim. 'İfade' nin kullanılışını genişletmek suretiyle, genellikle bu terimle adlandırdığımız şeylerle adlandırmadığımız şeyler arasında benzerlikleri saptayabilir ve 'anlama'yı tanımlamak suretiyle tartışmayı, onun günlük kullanımının ortaya çıkardığı sahte sorunlardan uzaklaştırıp önemli epistemolojik sorunlara yöneltebilirim. Böylesine kavramsal bir yapı oluşturma denemesi, pratik bir denemedir. Sorunu bu tarzda ortaya koyma, onu aydınlatır mı? Karışıklık kaynağını ortadan kaldırır mı? Yeni araştırma yolları gösterebilir mi?

Felsefenin aydınlatıcı olması için sistematik olması gerekir. Parçalı bir yaklaşım, dayandığı esasları açıklayamaz, çünkü tek tek sorunların karmaşık olması mümkündür ve tek başına ele alınamayacak dallara sahip olması mümkündür. Tam aydınlatma ancak bütün bir felsefe oluşturan kavramsal yapılarla başarılır. Eflatun'un *Devlet*'i, Spinoza'nın *Ahlak*'ı veya *Kant*'ın bir üçlü oluşturan *Eleştiri*'si gibi yapıtları büyük klasik baş yapıtlar haline koyan, onların, geniş bir insan sorunları alanını sistematik tarzda, kavramalarıdır. Yine de belirli bir sorunlar grubunu ele aldığımızda, insanın bütün felsefesini kapsamlı bir tarzda anlatarak işe başlaması sıkıntı verici bir şeydir. Nitekim oldukça özel bir sorunla (bir estetik kuramdan çok 'leziz bir yiyeceği' tanımlamakla) işe başlamak metodojik bakımdan elverişli olabilir. Fakat konumuzu ne şekilde sınırlarsak sınırlayalım, ve nereden başlarsak başlayalım, bu gibi sorunların, ancak sistematik olarak kavranmış bir bağlamda çözümlenebileceğini anımsamamız gerekir.

Son zamanlarda filozoflar, kendilerinin, yetkili sistem kurucular olmak yerine, parçalı sorunları mütevazi bir şekilde ele alan kimseler olmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Fakat parçalı yaklaşımı tevazu ile ve sistematik yaklaşımı dogmatizmle aynı saymak, kategorileri birbirine karıştırmak demektir. İnsan

tek tek sorunlar hakkında dogmatik ve bir sistemi kurarken de çekingen olabilir. Bu böyle olmasa bile, sorunların tabiatı, sistematik yaklaşımı bize zorla kabul ettirebilir. Tevazu nedeniyle bundan kaçınmak, doğru gramerin kullanımı insanın üstün eğitimiyle çalım satması anlamına gelecek diye, anlaşılmaz bir tarzda konuşmaya benzer.

Biz sistematik olarak kavramsal şemalar kurmak suretiyle yorumlar yapabiliriz. Gündelik konuşmada yorum, öznel özelliklerin (yani nesnel olarak bilinmeyen özelliklerin) belirli bir olgular dizisinin açıklanmasında yer alması demektir. Böyle bir faaliyet, olgular apaçık olmadığı ya da belirli bir sonuca işaret etmediği zaman uygun, bazan da gereklidir. Eğer biz bir kimseyi postacı giysisi içinde mektup dağıtırken görür ve "işte postacı geliyor" dersek, bu bir yorum değildir. Fakat bir adamı uzaktan tanıyamayacağımız bir giysi içinde, kapıyı çalarken görür ve onun postacı olabileceği sonucuna varırsak, bu, bir yorumdur. Burada kanıt eksiktir, yanılabiliriz de; o , izinli bir asker olabilir veya soruşturma yapan bir polis de olabilir. Biz, bir durumdan anlam çıkarmaya çalışırız ve bazı hallerde, sözgelişi, eyleme gerek bulunduğunda, kanıt ne kadar eksik olursa olsun, bu , zorunludur. Çoğunlukla daha fazla kanıt ortaya konabilir ve yorumlar bilgiye dönüştürülebilir; fakat eksiklik giderilemez olarak kalabilir.Felsefi yapılar aslında bu türden yorumlardır. Olgular önümüzde durmaktadır. Bütün olgular bunlardan ibaret olabileceği gibi, bilmeyi umud edebileceğimiz her şey de bunlardan ibaret olabilir. Fakat bunlar açık olarak kendilerini göstermezler. Onların sınıflandırılıp, düzenlenebilecekleri, birbirlerine bağlanabilecekleri ve açıklanabilecekleri çeşitli yollar vardır; bu yollardan hiçbiri olgular tarafından bize zorla kabul ettirilemez. Harekete geçme ya da daha fazla araştırma gereksinimi bir yorum ortaya koymamızı gerektirebilir. Bu türlü yorumlar bir bakımdan kişisel veya öznel olabilir, bir başka bakımdan ise, bunların olguları yansıtması ve onları kapsamlı bir şekilde ele alması gerekir. Sözgelişi, katı maddecilik, kendisini meydana getiren kuramı hesaba katamadığı için, suçlanabilir. Anlaşılır ve tutarlı olmak için, yorumların mantıklı bir silsile izlemesi gereklidir; böylece o, nesnel olarak doğrulanabilir. Son olarak, yorumların aydınlatıcı olması gerekir.

Bu kitapta ileri sürülen iddialar, bu anlamda yorumlardır ve bir tek yorumlayıcı sistemin parçalarıdır. Bu , biraz önce listesi verilen olçülerin onlar için de geçerli olduğu anlamına gelir. Fa-

kat bütün bunlar giderilse bile, benim iddialarım itiraz götürmez sonuçlar olmayacaktır. Onlar, yalnızca, bir kişinin bazı şeylere belirli bir tarzda bakma girişimidir.

Böyle bir kitabı yazarken, insanın, başarmayı istediği şeyi göz önüne alması uygundur. Benim ayırdedilebilir, fakat birbirine bağlı üç hedefim vardır . İlki, felsefe alanında bir katkıda bulunmaktır. Modern felsefe -özellikle Anglo-Saxon dünyasındaki felsefe -tabiat bilimlerinin çarpıcı başarılarıyla meşgul olduğu için, geniş ölçüde tek yanlı olmuştur. Tabiat dünyasını bilmenin gerektirdiği işlemler ve onunla ilgili olan bilimlerin yöntemleri, her türlü bilginin timsalleri olarak ele alınmıştır. Bu sebeple, algılama (idrak) konusu epistemolojide etkisini son derecede geniş bir biçimde göstermiştir. Dil kuramında, anlamın, duyularla tecrübe edilebilen şeyler açısından tanımlanmasına girişilmiştir. Bilimle olan açık ilişkisi dolayısıyla matematik alabildiğince çözümlemeye tabi tutulmuştur. Zamanımızın etkili filozoflarından çoğunun tarihçi veya sosyolog olmaktan çok matematikçi veya fizikçi olması ve yine anlama ile dilbilim ya da toplumbilim yöntemleri hakkındaki felsefi metinlerden çok algı ve tabiat bilimlerinin yöntemleri ile ilgili felsefi metinlerin yayınlanmış olması bu özel ilgiyi doğrulamaktadır.

Bu , hemen hemen, yalnızca algıyla meşgul olmanın bir sonucu olarak, öteki bilgi edinme süreçleri çoğunlukla ihmal edilmiş ya da tabiat hakkındaki bilginin eksik şekilleri olarak düşünülmüştür. İnsan bilimlerinin sorunlarını tartışmak, bu yanlılığı düzeltmek durumundadır. Tarih ya da toplumbilim gibi disiplinlerin, bir bakıma tabiat bilimlerinde kullanılanlardan farklı fikrî işlemlerle bilgi elde ettiğini göstermek, bizim epistemolojik varsayımlarımıza yeni bir ışık tutacak ve bu kitabın hedeflerinden biri olan bizim felsefi görüşlerimizi yeniden değerlendirmemize yol açacaktır.

Bu hedef ancak insan bilimlerine gerçekten derin kavrayışlar edinmeye çalışmakla elde edilebilir; bunların ele aldığımız alanlarda çalışanlara yardımcı olması gerekir, çünkü kuram uygulamaya öncülük edebilir ve etmelidir de. Bunun böyle olduğunu göstermek, benim ikinci hedefimdir. Farklı disiplinler kendi kuramlarını kurarlar, fakat bunların, farklı genellik düzeylerine sahip olsalar da, felsefi olmadıkları açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, felsefi çözümleme ve bir felsefi çerçevenin kurul-

ması, insan bilimlerinin ve amaçlarının daha açık bir tanımını sağlayarak ve "ne gibi bir açıklama istenmektedir?" gibi soruları yanıtlayarak, bu kuramsal faaliyetlere yardımcı olabilir. Çözümleme aynı zamanda anahtar deyimlerin açık bir biçimde anlaşılması ve tutarlı olarak kullanılmasına ve farklı disiplinlerin bir tek soruna yaklaşımlarının b rbirine bağlanması için kuramsal bir temel de sağlayarak yararlı b r kavramsal şemanın nceden inceye ele alınmasına yol açabilir. Bu , uzmanlıklardan yalnızca birinin konusu olamaz. Son olarak, epistemolojik kavrayış, metodolojik yolları etkileyebilir ve etkilemelidir de.

Filozofun katkıları, pek az bildiği konularda hüküm yürütmeye çalışmasını sağlayan yüksekten atılmış söylev türünden şeyler olarak düşünülmemelidir. Filozof, önce araştırıcının ne yapmakta olduğunu ve sorunlarının ne olduğunu öğrenmelidir; daha sonra insan sorunlarını ele alan kimsenin karşılaştığı karmaşık ödevlere kendi uzmanca becerileriyle bir katkıda bulunabilecek duruma gelebilir ve böylece felsefenin pratik bir yarar sağlayabileceğini gösterebilir. Eğer felsefe, yalnızca felsefi sorunlarla uğraşırsa, -filozoflar birbirlerinin yaptıklarını kabullendikleri için- kolayca yararsız olabilir ve bir tembel oyunu olarak görünebilir ki, bu, yeni b r skolastisizmin izlenmesi demek olur. Bu nedenle felsefenin, zaman zaman günlük yaşamdan doğmuş ve filozoflarca ortaya atılmamış olan 'gerçek' sorunlarla uğraşması önemlidir. İnsan bilimlerinin sorunları bu türdendir. Onların ilerlemesini durduran kuramsal bulanıklıklar ve metodojik karışıklıklar bulunmakta ve bu da yeri geldiğinde, insan sorunlarının çözümünü engellemektedir. Bu gibi sorunlara insanın kendi felsefesini uygulaması, onu, değeri konusunda önemli bir denemeye tabi tutar. Olması gereken de budur.

II

HAREKET NOKTASI SORUNU VE ANLAM KAVRAMI

1. Bilginin İçerdiği Varsayımlar

Tabiat bilimlerinden farklı olarak, insan bilimleri cisimleri, mekandaki hareketleri ve metal ya da tuğla yapıları, ancak düşünceleri, duyguları ve amaçları somutlaştırdığı ölçüde, ele alır. Bu bilimler fikirlerle ve ülkülerle, amaçlı eylem ve sanatkarane yaratışlarla, insanların yaptığı aletlerle, kendi kendilerine yükledikleri kurallarla ve oluşturdukları kurumlarla ilgilenir. Bunlar yaşamı anlamlı bir hale koyar; bu nedenle insan bilimleri anlamlı olguları ele alır.

Bu tanımın, bu kitapta ele alınacak sorunlardan bir çoğu hakkında ön yargıda bulunduğu için, açıklanması ve savunulması gerekir. İnsanların evreni anlamlı olarak kavradıklarını ve anlamlı bir biçimde hareket ettiklerini bir olgu olarak kabul ederiz; bu , metallerin sertliği ya da çiçeklerin renkleri gibi, deneyimimizin bir parçasıdır. Bununla birlikte, olgu ile kuramı ayırdetmek çoğunlukla güçtür. Dünyanın güneş etrafında döndüğü bir olgu mu, yoksa bir kuram mıdır? Çocuğun cinsel duygulara sahip olması bir olgu mudur, yoksa bir kuram mıdır? Neyin bilinebileceği ve onu nasıl bileceğimiz konusundaki bir çok varsayımı içine alan bütün bir evren görüşü, bir şeyin, tamamıyla basit olsa bile, bir olgu olduğunu düşündüğümüzde, gereklidir.

Günlük yaşamda ve bilimsel bir araştırmada bulunurken, bu husus böylesine açık olmayabilir; çünkü orada biz, bu gibi soruları ortaya atmayız. Biz, olgular olarak kabul ettiğimiz şeylerin birbirleriyle olan ilişkilerini ele alırız; olgularla gözlemcinin bilgi edinme aletleri arasındaki daha karmaşık ilişkiyi değil... Bir suçu araştırmaya girişen dedektif, salt bu suçu işleyen kişiyi

araştırır. Bilimsel araştırma ve felsefî düşünceden doğan ve sağduyunun kabul ettiği evren anlayışını olduğu gibi kabul eder. Hiçbir şeyin nedensiz olmadığı bir insanlar ve nesneler dünyasında hareket ettiğini sanır; insanların açgözlülük dolayısıyla bir fiili işlemeye itildikleri ve kurşunun balistik yasalarına göre hareket ettiği hususu, onun, psikoloji ve fiziğin kuramsal temellerine aldırış etmeksizin, bir kalıba sokmak zorunda olduğu olgulardır. Eğer ele aldığı sorunun çözümünde ilerleme sağlamak istiyorsa, bu, açık bir biçimde gereklidir. Aynı şekilde, botanist de duyuların güvenilirliğinden, tabiat düzeninin ahenginden ya da bir mikroskobu kullanmasına yön veren optik yasalardan kuşku duymaksızın bitkileri sınıflandırır.

Bunlardan bir bölümü kaçınılmaz olan uzmanlığa bağlıdır; uzman, iş bölümünün gereği olarak bir başkasının araştırmasına dayanır. Dedektif, balistik uzmanının bulgularını; botanist ise, optik büyültme kuramlarını kabul eder. Biz, yalnızca, çok sayıda uzmanlarca saptanan geniş bilgi alanını değil, aynı zamanda tabiat düzeni ve onu keşfetme gücümüz hakkındaki temel varsayımları da oldukları gibi kabul etmekteyiz. İşte bunlar bizim olgu adını verdiğimiz şeyleri belirler.

Bilimin ve sağduyu felsefesinin aksine, özellikle felsefenin bilgi kuramı ya da epistemoloji adı verilen dalı, bu varsayımların incelenmesi ile ilgilenir. Bilgimizin temellerini ortaya çıkarmak ve zihnin gerçekliği nasıl elde ettiğini görmekle fikrî doygunluğa ulaşmak ister. Böylece o, nesneleri doğru olarak kabul etmemizi sağlayan temelleri açıklayarak ve olguyu kuram ya da varsayımdan ayırdederek, bilim felsefesinin temelini hazırlar. Olguların tabiatı ve onları doğrulama konusundaki uygun yöntemlerinin tartışmalı bir konu olarak durduğu noktalarda, bu aydınlatma ve açıklamanın insan bilimlerinde oynadığı özel bir rolü vardır. Burada bilgi kuramının metodoloji ile doğrudan doğruya ilgisi bulunmaktadır.

Eğer felsefe bilimin ve sağduyunun ortaya koyduğu varsayımları eleştirme iddiasında ise, onun kendi varsayımları hakkında da sorulacak bir soruya karşı hazırlıklı olması gerekir; çünkü burada bizim bütün düşünme ve bilmemizi ilgilendiren varsayımlar söz konusudur. Felsefe, varsayımların varsayımlarının sonsuzca giden bir araştırmasından kurtulmak için, geleneksel olarak, mutlak hareket noktasını hiç kuşku götürmeyen belli

bir kesinlikte, başka bir deyişle, mükemmel bir bilgi örneğinde aramıştır. Çeşitli filozoflar bunu farklı alanlarda bulabileceklerini iddia etmişlerdir; akılcılar bunu matematik çıkarımın ve öteki çıkarımsal düşüncelerin kanıtlanabilir sonuçlarında; deneyciler (*ampiristler*), duyuların doğrudan doğruya tanıklığında bulacakları iddiasını ileri sürmüşlerdir. Descartes, düşünen ben'in kendi bilincinden hareket etmiştir. Öteki bilgiler böylece bu ölçüye göre değerlendirilmiş ve çoğunlukla salt sanı, inanç ya da tahmin olarak kabul edilmiştir. Bir kez basit bir hareket noktası kabul edince, fiilî deneyimimizin zenginlik ve çeşitliliğine asla geri dönemeyiz. Akılcı, birbirlerinden farklı ve uyumsuz olguları aynı düşünce planına sokmaya çabalar. Deneyci ise, bütün bilginin, duyum deneyiminden geldiğini düşündüğü için, matematik bilgiyi, nedensellik yasalarını ve bizim insanlar ve nesneler hakkındaki bilgimizi açıklamakta güçlükle karşılaşır. Descartes, insan bilincini dayanak noktası yaptığı içindir ki, insan vücudu ve etrafımızdaki evren hakkındaki bilgiyi yeniden kabul ederken güçlükle karşı karşıya kalmıştır.

İnsan bilimleri özellikle işte bu kuramsal olarak açık ve seçik bir hareket noktası saptama girişimlerinden zarar görmüştür. Bizim insanın tabiatı hakkındaki bilgimiz, ne yalnızca bir duyum izlenimleri sorunudur, ne de mekanik gibi, matematik bir işleme uygun düşer. Davranışçılık (**Behaviourism**)'ta olduğu gibi, psikoloji ve sosyolojinin duyularla bilinip matematik bakımdan değerlendirilebilen şeylere indirgenmesi yolundaki bir girişimin söz konusu olduğu noktalarda insan deneyiminin bütün alanı bir yana bırakılır ve konu önemsiz bir duruma sokulur.

Buna karşı seçenek, mutlak hareket noktası fikrini reddetmek ve her felsefe yapma fiilinin aslında önceden kabul edilmiş varsayımlara dayandığını kabul etmektir. Filozof düşünmeye başladığı zaman, zihni, kesinlikle, yazılmayı bekleyen boş bir levha değildir; ne de o, zihin gözlerini ilk kez garip bir dünyaya açan yalnızca bilen bir öznedir. Bunlar yapay soyutlamalardır; basit, tartışmasız ve kuramsal olarak salt başlangıç diye bir şey yoktur. Salt olguya yöneltilmiş boş bir kafayla işe başlayamayız.

Bu ön varsayımların kabulü kendi güçlüklerini yaratır, çünkü hareket noktamız olan varsayımların da eleştirici bir araştırmaya konu olması gerekir; böylece görülüyor ki, filozof bir kısır döngü içinde basmakalıplığa ya da paradoksa mahkûm edilmiş-

tir.Eğer sürekli olarak kabul ettiği şeyi araştırmasının sonunda yeniden ifade ederse, basmakalıplığa; inkâr ederse, paradoksa düştüğü görülür. Var olduğum sonucuna varmak, bir basmakalıplık; düşüncenin geçerli sonuçlara ulaşma gücünden kuşku duymak, eğer sonuç düşünmeye dayanmışsa, bir paradoxtur.

Bununla birlikte, felsefenin neyi başarmaya çalıştığının doğru bir biçimde anlaşılması, bu izlenimi giderir. Filozofun görevi, belli olguların tasdiki ya da inkarı olmayıp, aydınlatılmasıdır. Filozof kendisinin var olduğu biçimindeki açık ve seçik olguyu keşfetmek iddiasında bulunmaz; dış alemin varlığı gibi aynı ölçüde açık bir gerçeği de inkâr etmez. Onun amacı, var olmanın veya bir dış alemin bilincinde olmanın ne anlama geldiğini açıklamaktır. Önceden kabul edilen bir hareket noktası üzerinde düşünmenin ve kendimizi daha önceden bağlı kıldığımız bu varsayımların sorgulanmasının doğurduğu güçlük, olduğu gibi durmaktadır. O halde, filozofun ulaştığı kendi sonuçları konusunda alaycı ve müstereddit olması ve varsayımlarını, gün ışığına çıkan araştırmalarının ışığında gözden geçirmeye hazır olması uygundur; filozof işte o zaman insan kafasının gerçekliği ne tarzda kavradığının bilincine varabilir.

Bütün bilgimizin eleştirisi ile uğraşan felsefenin aynı zamanda bütün bu bilgi toplamının varlığını hareket noktası olarak aldığını söylemek bir çelişki değildir. Biz felsefe yapmaya başlayınca, tarih ve psikoloji kadar matematik ve tabiat dünyasını da bildiğimizi sanırız. Bilgimizin içeriği ve çeşitli kuramların güvenilirliği felsefenin sorunları değildir. Bilgi, insanın evrende kendini yönlendirme çabasının muazzam tarihi içinde kurulur, denetlenir ve düzeltilir. Newton'un kuramlarının doğru ya da yanlış oldukları sorusu Fizik'in konusudur ve yalnızca psikoloji **"küçük çocaklarda seks, eyleme geçiren bir güç müdür?"** sorusuna yanıt verir. Kant'a uyarak diyebiliriz ki, filozofun ödevi, bilgiye sahip olup olmadığımız veya ne bildiğimiz hakkında karar vermek değil, nasıl bildiğimizi ve bilme işleminde nelerin yer aldığını ve nelerin gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktır.

2. Beşerî Görüş Açısı

Gerçekten de sahip olduğumuz bilgiyi herhangi bir biçimde inkar etme girişiminde, sahtelik olmasa bile, belli bir yapaylık bulunduğu görülmektedir. Filozof düşünmeye başlayınca, kendi-

sinin, duyuları olan fiziksel bir yaratık olduğu , insan tabiatı hakkında bütün bildiklerimizin bu yaratığa ait bulunduğu bilincini bir kenara itemez. Dolayısıyla tabiat bilimlerinin ve insan bilimlerinin kabulü, bizim hareket noktamızda kapalı olarak yer almaktadır.

İnsan olmanın gereği olan [koşulların] temel bir çözümlemesi, bu varsayımları açık bir hale koyar. Bizler, biyolojik bakımdan belirli bir tarzda işleyen vücutlara sahip fiziksel yaratıklarız. Vücutlarımız aracılığıyla fiziksel çevreden etkileniriz; duyularımız bize nesneler dünyasını yansıtır. Fizyolojik bakımdan belli ihtiyaç ve arzularımız olduğu için, bu nesneler aynı zamanda arzu duyulan nesneler ve doyum sağlama vasıtaları ya da engeller ve tehditlerdir. Onlar hazza veya eleme, doyum veya doyumsuzluğa neden olur. Biz de buna karşılık olarak bu çevreyi etkileyebilir, kullanabilir ve değiştirebiliriz. Eğer güller bize haz veriyorsa, onları yetiştirebilir; duvarlar görüşümüzü engelliyorsa, onları yıkabiliriz.

Fiziksel yaratıklar oluşumuzun sonucu olan daha bir çok özellikler sayılabilir; bizler ölümlüyüz, hastalanabiliriz, geniş ölçüde kalıtsal özelliklere sahibiz. Bununla birlikte, insan yaşamının en göze çarpan yönü, bilinçli olmasıdır. Biz yalnızca hesap yapma ve problemleri çözme anlamında düşünmeyiz; bizim aynı zamanda duygularımız, tavırlarımız, arzu ve niyetlerimiz vardır; bunlar düşünmemizi renklendirdiği gibi, kendi ben anlayışımızı da tamamlar. Biz, arzularımızı koordine edip, planlar yaparız. Eylemlerimizi kural ve ilkelere bağlarız. Bizim belli şeyleri temsil eden imgeleri kullanma ve fiilen önümüzde bulunmayan bir şeyi düşünme hususundaki eşsiz gücümüze dayanan, insanın akıllı bir varlık olmasından anladığımız şey işte budur. Bu güç aynı zamanda dili de mümkün kılar. Dolayısıyla insan hayvandan farklı olarak geçmişten dersler çıkarabilir, mekânda bize uzak olan şeyler üzerinde düşünebilir ve geleceği önceden kestirebilir; örgütlenmiş toplumsal yaşam, kültür, sürekli gelenekler ve karmaşık ben-bilinci buna dayanır.

İnsan, böylece, fiziksel bir dünya kadar toplumsal, kültürel bir dünyadan da haberdardır. Sadece fiziksel nesneler tarafından değil, toplumsal kısıtlamalarla da engellenir. Gelenek ve kalıtımla koşullanmıştır. Ayrıca, geçmiş ve geleceğin, kendi yaşamının başkalarınınki ile içiçe olmasının farkında olduğu için,

kendi varlığı hakkında sorular sorar ve bir filozof olur. Bu genişlemiş bilinçlilik seçmeler yapmayı bir zorunluluk haline koyar. Bu seçimleri yapmasına yardımcı olması için, insan bir ahlâk sistemi geliştirir. Bugünün, geçmişin bilinci ve geleceğin kestirilmesi ile renklenmesi, insanı, nesnelerin zamanda nasıl meydana geldiklerini incelemeye yöneltir, başka bir deyişle, onu bir tarihçi yapar.

Sözünü ettiğim bütün bu olgular her zaman karşılaşılan ve tartışmasız kabul edilen olgulardır. Onların bir listesini verdim, çünkü onlar bilme sürecinde yer alırlar ve onu değiştirirler. Bizim deneyim dediğimiz şey, kendi fizyolojik yapımızla belirlenir; (duyularımız, sinirlerimiz, beyin vb. 'miz) ve gereksinmelerimiz ve ilgilerimizle renklenir ya da saptırılır. Bizim deneyimi kavramamız, toplumsal ve kültürel mirasımız kadar kalıtımla edindiğimiz zekâ, bellek ve dikkat derecesine dayanır; dilimiz, düşüncelerimiz, mevcut bilgi hazinemiz ve bir dolu varsayımlarımız hep tarihsel bir sürecin ürünleridir.

Bu etkenler bizim evreni bilme açımızı belirler. Bu hareket noktası katı, başka şeylere indirgenemez, olgusallık öğelerini içerir. Bizim bu duyu organlarımızdan başka duyu organımız yoktur. Bizler, her haliyle, yirminci yüzyılın insanlarıyız. Ancak, bu yargılar, bilgimizin ön koşulları ve bu bilginin parçası şeklinde ikili bir kapasitede belirdiği için, bilginin tabiatını yeniden incelemek zorunda kalırız. Burada söz konusu olan, bildiklerimizden kuşkulanmamız değil, bilginin anlamıdır. Biz, bilgiyi mutlak kesinlikten soyutlayan bir kısır döngü içindeyiz ve safdil gerçekçilikle ilişkimizi kesmemiz gerekir; çünkü bütün bilgiler göreceli olarak ortaya çıkar ya da bizim görüş açımızla bağımlıdır. Biyolojik ve psikolojik bilgi de biyolojik ve psikolojik bakımdan belirlenmiştir; tarihsel görünümler bizim tarih yargılarımızı belirler.

Aydınlatmaya çalıştığımız evren bize nesnel olarak değil, bizzat kendisi bir araştırma konusu olan insanın durumuyla ilgili çeşitli görünümler içinde verilir. Nesnellikten söz ederken, bu işi ancak belli bir bağlamın sınırları içerisinde yaparız ve bu arada epistemolojik koşulları olduğu gibi kabul ederiz. Botanistin bir çiçeği incelerken yaptığı budur. Fakat felsefî hareket noktamızda olduğu gibi, bütün bilgi sorunu söz konusu olduğunda da, her kavrama fiilinin hüküm sürdüğü psikolojik, sosyolojik ve ta-

rihsel görünümlerden kaçamayız. Bütün işlem, durumu içeriden çözme işlemidir. Biz bilginin bütünü ile uğraştığımız için, kesinlikle onun dışına çıkamayız. Biz, işe giriştiğimizde, zaten yorumlanmış olan bir evreni yorumlamaktayız. Amacımız, daha çok tutarlılık ve giderek artan bir ben-bilinci sağlamaktır.

Bu açıdan bakılınca, bütün bilgi toplamı, gerçekliğin bir fotoğrafı olmayıp, içerisine kararların ve değerlendirmelerin girdiği beşerî bir yaratmadır. Evren, bizim bilgi edinme gereçlerimizle belirlenen belli bir görüş açısından izlenir ve düzenlenir. İşte bu nedenle, onun yorumlandığını söylüyorum. Bu işlem aslında dili kullanmamızı da ilgilendirmektedir. Sözgelişi, '**ağaç**' sözcüğünü '**çam**' ve '**meşe**' sözcüğü ile birlikte kullanırsak, aynı gruba giren çeşitli nesneleri yorumlamış oluruz. Bilim bir yorumlar dizisidir; bu yorumlara, dikkatle belirlenen yöntemlerle ulaşılır ve bu yorumlar belli amaçlara hizmet eder. Efsaneler (**mitler**), dinler ve felsefeler çeşitli açılardan evrenin esaslı yönlerini yorumlar. Bu yorumlar evreni insan için anlamlı bir hale koyar.

Bütün bu bilgi ve kanılar toplamı bize belli sorunların araştırılması için ufuklar açar ve bazı yargıların doğrulanması iç n gerekli ölçüleri içerir. Bu nedenle , herhangi bir olgusal yargı hakkında "**gerçekten öyle midir?**" sorusunu sorabiliriz. Ancak evren hakkındaki kendi yorumlarımızla yaratılan görünümün dışına çıkabilirsek, gerçeklik anlayışımız hakkında aynı soruyu sormamızı mümkün kılacak hiçbir ölçü bulamayız. Bütün yapabileceğimiz, onu daha tutarlı ve kapsamlı bir hale getirmektir. Bu nedenle, bizim onu, insan bilimlerinin konusu olan insan yaşamının , insanın kendi dünyasının yorumlanmasından elde edilen anlamla dolu olduğu şeklinde bir olgu olarak ele almamız gerekir. Fakat biz onu açıklayıcı bir çözümlemeye tâbi tutabiliriz. Bu anlamın nasıl ortaya çıktığını incelemek suretiyle filozof, insan bilimlerine epistemolojik temelini verebilir.

3. Anlam ve Anlamı Kavrama Kategorileri

Bu çözümlemeyi yaparken, sözcüklerin anlamını -daha önce özellikle dil çözümleyicilerinin yaptıkları gibi - her anlamın örnek durumu haline koymamak, anlamlı bir dil kullanmak, insan yaşamının en can alıcı ve belirgin özelliklerinden biri olsa da önemlidir. Bizim kendi benimiz ve evren hakkındaki bilincimiz hemen daima dilde yapılan kavramlaştırmalarla başbaşa gi-

der. Benim bir gülü koklamamla, köpeğin bir kemiği koklaması birbirine benzer olduğu kadar önemli ölçüde farklıdır da, çünkü ben kendi deneyimimi, onu kesin çizgileriyle kuşatan ve onu kendi kişisel anılarım ve genel bilgim içerisine yerleştiren bir ada göre sınıflandırırım. Anlama lengüistik bir yaklaşımın inandırıcılığı bu olguda yatmaktadır. Ancak **'bu durumu anlamlı yapan nedir?'** sorusu **'bu tümceyi anlamlı yapan nedir?'** sorusundan daha önemli görünmektedir. Eğer durumların, sözgelişi, bir işaretin ne olduğunun başkasına aktarılmasını sağlayan durumun, anlamının dil öncesi dönemde ya da dilin henüz iyice oluşmadığı bir sırada kavranması imkansız olsaydı, dilin başlatılması nasıl mümkün olabilir ve çocuk ilk kez bir dili nasıl öğrenebilirdi? Eğer bu mümkün olmasaydı, parmakla işaret etmek veya bir nesneyi göstermek ve bir sözcüğü yinelemek, küçük bir çocuk üzerinde hiçbir etki göstermezdi. Onun önce dilin ne olduğunu, başka bir deyişle, bir şeyin bir işaret , bir simge veya bir sözcük olmasının ne demek olduğunu kavraması gerekir.

Biz günlük konuşmalarımızda lengüistik olmayan anlama işaret ederiz. **"Bu , benim için çok şey ifade eder"**, **"onun hareketleri tamamıyla anlamsız geldi"**, **"onun yüzündeki sırıtmanın ne demek olduğunu biliyorum"**, **"bu tarihsel olayın anlamı nedir?"** Bu farklı kullanımlar , anlamın lengüistik bakımdan kullanılmasının yalnızca benzetmeye dayalı uzantıları olarak ele alındıkları takdirde, aydınlanmaktan çok bulanıklaşır. İnsan bilimleri özellikle daha geniş açıdan anlamla ilgilenir. Hareketlerin, durumların anlamı, bu bilimlerde üstün bir yer işgal eder. Eğer felsefe insan bilimleriyle olan ilgisini kanıtlayacaksa, anlam sözcüğünün bu anlamını çözümlemek zorundadır.

Bir örnek olarak oldukça basit bir durumu ele alıp, farklı anlamlarla ortaya çıktığı çeşitli biçimleri saptayalım. Smith odama hızla girer ve yumruğunu hızla masaya vurur. Bu durum benim için anlamlıdır, çünkü ben birini görmekteyim, onu eski bir dost olarak tanımaktayım ve onun bu davranışının önceden tasarlanmış bir öfkenin ifadesi olduğunu kavramaktayım. Eğer bu olaylardan biri ya da hepsi kaldırılırsa, durum tamamıyla farklı görünecektir; masama vurulan ani ve görünüşte nedensiz bir yumruk, bütünüyle hayret verici bir davranış olurdu. Tamamıyla yabancı biri öfkeyle içeriye yürümüş olsaydı, yine durumu oldukça anlaşılmaz bir şey olarak görecektim. Son olarak, dostum, önceden tasarladığı bir hareketi yapmak yerine, bir kaza eseri olarak masaya vurmuş olsaydı, durumun daha da az bir anlamı olurdu.

Durumun farklı özellikleri ne ölçüde aynı yöne işaret ediyorsa, o ölçüde daha çok anlamlı ya da daha az anlamlı olur. Dostum yalnızca yumruğunu indirmemekte, aynı zamanda kaşlarını çatıp, dudaklarını da sıkmaktadır. Bu farklı ifadeler birbirlerini destekler ve tamamlar. Bunun yerine onlar çelişik duyguları gösterseydi, sözgelişi, dostça bir gülümseme öfkeli bir darbeyle birlikte bulunsaydı, yine şaşırmış olacaktım. Aynı durum daha geniş bağlamlar için de geçerli olabilir. Eğer ben son günlerde Smith'in horlandığını, aşağılandığını ya da hüsrana uğradığını biliyorsam, ortaya çıkan o durum daha da anlam kazanır. Öte yandan yeni terfi etmiş ya da sevdiği kızla evlenmişse, ortaya çıkan o durumu anlamak biraz güçleşir.

Smith'in öfkesi, onu kızgın halde görmek beni üzdüğü veya kendi sıkıntılarımı anımsattığı için, aynı zamanda bana bir şeyler de anlatır. Yine onun bu hali, benim planlarımı bozduğu için de, bana bir şeyler ifade edebilir. Smith'in yardımına güvenmiş olabilirim, ancak onun, bana bu yardımda bulunacak durumda olmadığı açıktır.

Görülüyor ki, insanlar, ortaya çıkan durumları kendilerini etkilediği, onlara tepkide bulundukları, bu durumlarla başkaları arasında ilişki kurdukları ve onları kendi anılarının ışığında değerlendirip, yorumladıkları için, anlamlı bulurlar. Bu anlam az çok karmaşık olabilir, fakat o, söz konusu durumla karşı karşıya gelen kişi için her zaman her şeyden önce, bir anlamdır. Bu açıdan anlam, aynı zamanda göreneğe bağlı olsa da, öznel bir şeydir. Bir kişinin, ortaya çıkan bir durumda bulduğu veya bu duruma bağladığı anlam, bir başkasınca yeniden elde edilebilir veya anlaşılabilir.

Daha ince bir çözümleme, anlamın, kavramların uygulanmasından, başka bir deyişle, bazı tipik ilişkilere bağlı olarak varılan yargılardan doğduğunu gösterir. İşte bu husus anlamı oluşturur ve onu kavrama vasıtasını bize verir; onlara az çok **Kantçı** anlamda kategoriler adı verilebilir. Biz onlardan bir kesimini yararlı olacak bir şekilde sıralayıp, tartışabiliriz. Onlardan her biri ortaya çıkan durumların bazı yönlerini ve onlar arasında görülen birbirine girme ve bağımsız olma gibi çeşitli ilişkileri ele alır. Onlar hep birlikte, karmaşık bir durumun anlamını meydana getirir ve o anlamı aydınlatır.

Fiziksel bir belirti ile bu belirtiyi ifade şekline sokan zihinsel içerik arasındaki ilişki çok açıktır. Çevremizdeki dünyanın büyük bir bölümü, gördüğümüz ya da işittiğimiz şeylerin, zihinsel eylemlerin belirtileri olduğunu kavramak suretiyle anlam kazanır. Hareketleri işaretler, sesleri sözcükler ve nesneleri aletler olarak gördüğümüzde, onları bu şekilde düşünmemizin nedeni, algıladığımız şeyin insan düşüncesinin, insan duygusunun veya insan çabasının ürünü olduğunu düşünmemizdir.

Anlam kategorilerinden birini meydana getiren bu tipik ilişki kendi özünde tektir ve dolayısıyla bir başka ilişkiye dönüştürülemez. Kaba bir tahminle, öfke ile asık surat, düşünce ile kağıt üzerinde bulunan sözcükler arasındaki ilişki, iç ile dış arasındaki bir ilişki olarak düşünülebilir. Bu, genellikle insan zihninin bir iç kale olarak ortak kavranışından doğmaktadır. Öfkenin bizim içimizde, asık suratın ise dışımızda olduğunu söyleyebiliriz. Biraz farklı bir anlamda öfkenin asık suratta veya düşüncenin sözcüklerde bulunduğunu da söyleyebiliriz. Fakat bu karşılaştırmalar yanıltıcıdır, zira iç burada mekandaki bir ilişkiyi ifade etmemektedir. Düşüncelerimizin bizde bulunması, beynimizin bizde bulunması anlamında değildir; ne de , kabuğun yumurtayı içerdiği gibi, sözcükler düşünceleri içermektedir. Böylece sonunda ilişkinin, zihinsel içeriğin fiziksel açıdan belirtisi veya ifadesi olduğunu söylemek zorunda kalırız. Bu ilişkinin bir sonucu olarak bir tek karmaşık şeyle, yani anlamlı bir ifadeyle karşı karşıya kalırız. Bununla birlikte, biz, onu, kendi yapısına giren özelliklerine ayırmakla yetinemeyiz, çünkü bu özellikler birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkabilirler. Biz öfkemizi göstermeden öfke duyabiliriz, ya da öfke duymadığımız halde, öfkeli görünebiliriz. Bu, öfkenin belirtilerinin sadece vuku bulması demek olmayıp, benim bilerek ve isteyerek sözcüklerle olduğu kadar fiziksel belirtilerle de başkalarını aldatabileceğim anlamına gelir.

Biz, bu ve öteki kategorilerde biçimlendirilmiş olan ilişkileri doğrudan doğruya tecrübe ederiz. Öfkelendiğimizde yumruklarımızı sıktığımızın bilincindeyiz. Bu, bizim, olayları bu kategoriye göre yorumlamamızı hem mümkün kılar, hem de böyle bir yoruma bizi sürükler. Bir kimsenin sıkılmış yumruğu, bize, onun öfkeli olduğunu anlatır. Sadece kendi durumumuzda kategorileri meydana getiren ilişkileri tecrübe etmemiz ve başkalarının davranışlarıyla ilgili yorumumuzun bu tecrübelere dayanma-

sı gerektiği hususu, kendi zihinsel yaşamımızı kavrayışımızın hatasız, hatta başkalarının davranışıyla ilgili yorumumuzdan daha güvenilir olarak kabul edilmesi demek değildir. Biz duygularımız hakkında kendimizi aldatabiliriz, ancak, ortaya koyduğumuz belirtiler gerçeği ortaya çıkarır. Bir kimsenin,daha kendisi bilincinde değilken, aşık olduğunu söyleyebiliriz. Bu , kuramsal olarak verilmiş bir karar sorunu olmayıp, deneysel araştırma sorunudur.

İkinci kategori parçaların bütünle olan ilişkisini içine alır. Bir sözcüğün anlamı, belli bir tümce ya da bu tümcenin yer aldığı metinle ve bu sözcüğün ait olduğu dilin bütün yapısıyla belirlenir. Bununla ben isim veya fiilin ne olduğunu belirleyen dilin gramer yapısı ve sözlüklerde belirlendiği şekliyle tercüme edilebilirlik modelleri gibi hususları anlatmak istiyorum. Bir işaret veya bir fiilin anlamı, onu öteki fiillere, işaretlere ve vuku buldukları durumlara bağladığımız zaman, daha açıklık kazanır. İnsanlara fotoğrafta, birine ait yüzün bir bölümünü göstererek, onun öfkeli mi yoksa üzüntülü mü olduğunu sorduğumuz takdirde, verilen yanıtlar birbirinden farklı ve güvenilmez olacaktır. Bütün yüzü gösterdiğimiz takdirde ise, verilen hükümler biraz daha iyidir; fakat fotoğraftaki resme hareket ve değişme ekleyen bir film oynattığımızda, yargılar çok daha gerçeğe uygundur. Son olarak, bu kimseyi belli bir yere yerleştirir, sözgelişi, bir cenaze töreninde gösterirsek, pek az kuşku kalır. Örneklemelerimize devam edebiliriz, çünkü her algı, algı alanının bir parçasıdır ve her olay belli bir zaman bağlamında ortaya çıkar. Ele aldığımız şeylerden çoğu, sözgelişi, insan vücutları, masalar, makineler, toplumlar, kurumlar ve haller, parçalardan oluşan karmaşık bütünlerdir. Biz, bu kategoriyi bir kaç şekilde dostum Smith'in durumuna uyguladık. Onun el işareti, yüzündeki ifadeye; o andaki eylemi, daha önceki deneyimine ve onun davranışının benim üzerimdeki etkisi, bizim uzun süreli dostluğumuzun geçmişine bağlandı.

Açıklama sadece bütünden parçaya doğru değil, zıt yönde de kendini gösterir. Bir bütün, anlamını, içerdiği parçaların anlamından elde eder. Her parçanın anlamından bir şeyler elde edinceye kadar bütünü kavrayamayız. Sözcükleri anlamadıkça, tümceyi de anlayamayız. Anlamın bu şekilde ortaya çıkarılması, bir çeşit mekik hareketi özelliği taşır; yani bu işlem, parçaların yaklaşık anlamından bütününkine ve sonra parçaların daha açık bir şekilde anlaşılmasına vb. doğru olur.

Bu kategorinin de kişisel deneyimde nasıl kökleşmiş olduğunu göstermek güç değildir. Biz kendimizi karmaşık, fakat birlik oluşturan varlıklar olarak, evreni ise farklı bir birlik (veya birbirine bağlı bir çokluk) olarak biliriz; bize olan şeyler sürekli yaşam öykümüzün parçası olurlar; yaşam yolundaki aşamalar ya da mesleklerimizdeki dönüm noktaları olarak anlam kazanırlar.

Üçüncü kategori, çevreyi etkileme ve çevreden etkilenme ilişkilerini kavramlaştırır. Ben buna kuvvet kategorisi adını veriyorum. Bir olay, kendisinden kaçamadığımız şiddetli bir koku gibi kendimize yerleştiği, bizi incittiği, engellediği veya tedavi ettiği ve yardımcı olduğu için, bir anlam ifade eder. Bizim başlattığımız değişiklikler ve çabalarımızın evren üzerinde bıraktığı izlenimler de aynı ölçüde anlamlıdır. Beni babamdan yoksun bırakan veya onu görevinden eden rahatsız edici durum, bence bir anlam ifade eder (oysa Çin'de vuku bulan açlık bana hiçbir şey söylemez). Şu ağaç, elimle diktiğim ağaç olduğu için, anlamlıdır; senin diktiğin ağaç ise bir anlam taşımaz.

Bu kategorinin, insanın fiili deneyiminden nasıl doğduğu hususu açıktır. Kuvvet (veya gücü), dış koşullardan etkilendiğimiz veya kendimiz dış koşulları etkilediğimiz zaman, tecrübe ettiğimiz için, ona kuvvet kategorisi adını verdim. Bu kategori beşeri alanda nedenselliğe eşittir. Her ikisi de bir olayın meydana gelişinin bağlı olduğu bir başkasını düzenli olarak izlemesi şeklinde görülen bir ilişki türüne işaret eder. Bununla birlikte, fiziksel olaylar arasındaki ilişkilere işaret eden nedenselliği, bir anlam kategorisi olan kuvvetten ayırdetmek , olaylar arasındaki ilişkiler ikincide tecrübe edildiği halde, birincide tecrübe edilmediği için, elverişlidir. Bir bilardo topunun ötekini ittiğini ve hareket ettirdiğini görünce, ben sadece olayların birbirini izlediğini gözlemekteyim, fakat bir topu fırlatırsam veya o top bana çarparsa, kuvvetin bilincine sahip olurum. Bir bilardo topunun ötekini harekete geçirmesiyle ortaya çıkan kuvvet veya güçten söz edersem, bir şeyi etkileme veya kendimin ondan etkilenmesi şeklinde tecrübeden çıkarılan bir benzetmeyi kullanmaktayım. Fakat bu benzetmeyi fazla zorlayacak olursak, antropomorfizme düşeriz. Bu anlamda kuvvet kategorisi nedensellik kategorisinden daha temellidir.

Dördüncü kategori değer kategorisidir. Bu bize tipik bir yargı biçimini sağlar. Onunla biz, ortaya çıkan durumlara ,onları bizde uyandırdığı hoşnutluk ve hoşnutsuzluk, haz ve elem, tas-

vip ve ret duygusuna bağlamak suretiyle, anlam veririz. Güller bana bir şey ifade etmektedir, çünkü ben onların kokusundan hoşlanırım; müzik, kulağımı rahatsız eden gürültüsünden ötürü, bence bir anlam ifade eder. Böylece ortaya çıkan durumlar, tahrik ettikleri olumlu ve olumsuz duygular dolayısıyla anlamlıdır. Burada belli tarzlarda ahlakî, estetik, yemekler veya iktisatla ilgili yargılar oluşturmamız söz konusu değildir; değer verme tecrübesi yakından bildiğimiz ve evrensel olan bir husustur.

Son olarak, ortaya çıkan durumları amaçlarımız ve hedeflerimize nasıl bağladığımızı ifade eden kategoriden söz edeceğim. Biz buna araçlar ve amaçlar kategorisi adını verebiliriz. Bir şeyin , bizce, çabalarımızla ulaşmak istediğimiz hedef olarak anlamı vardır. Yüksek bir dağa tırmanmak isteyen kimse için, ona tırmanmanın bir anlamı vardır. Bir başkası için ise, böyle bir şey anlamsızdır. Bu kategorinin öncekiyle bir ölçüde bağlantısı vardır. Biz hoş ya da değerli olan bir şeyi elde etmeye veya onu korumaya çalışabiliriz. Ben bir dağa tırmanmak isteyebilirim. Fakat bu demek değildir ki tırmanma ahlaken ve estetik bakımdan değerli, hoş veya zevkli bir şeydir. Kendimize bir hedef saptamamız değer terimleriyle kolayca ifade edilemez. Hedefe ulaşmak hoş bir şey olsa da, onun hoş olması başka bir sorundur. Yapılmak istenen şeyi yapmış olmanın verdiği zevki tadmak istemek, onu yapmayı istemekle aynı değildir. Sadece hedef olarak saptadığımız şey değil , aynı zamanda bu hedefe ileten bir araç olarak hizmet ettiği görülen herhangi bir şey de anlam kazanır. Ben, kabaralı potinler, halatlar ve kazmalar sergileyen camekanlar önünden ilgisizce geçebilirim. Onlar bana hiçbir şey anlatmazlar. Bir başkası ise , onları ilgiyle inceleyebilir. Kendimize amaçlar seçmek ve onları elde etmek için, araçlar aramakla çevremizdeki evreni anlamlı bir hale koyan, insan yaşamının işte bu özel niteliğidir. Bu amaçlardan bazıları, biyolojik gereksinmeleri olan fizyolojik yaratıklar olarak bizim kendi bünyemizde kökleşmişlerdir; bazılarını da biz ya kendimiz için yaratır ya da gelenekten çıkarırız.

Bu kategoriler, insan yaşamının temel özelliklerinde yer ettiği için -biz hepimiz simgeler kullanırız, duygularımız vardır, bir takım şeyleri elde etmeğe çalışırız, birlik halinde, fakat karmaşık bir bilinç sahibiyiz- genel olarak bizim bu yaşamı yorumlama biçimimize uygun düşerler. Bununla birlikte, bu kategorilerin bir listesini tam olarak veremeyeceğimiz gibi, muhtemelen

daha özel olan ve zihinsel yaşamımızda benzeri bir rol oynayan öteki kategorileri de dışarıda bırakamayız. Bir çağın ortak inançları veya belli bir felsefenin kuramsal çerçevesi , ortaya çıkan durumları anlamlı olarak görme yollarını sağlayabilir. Sözgelişi, gelişme fikri, belirlenebilir bir birimin birbirini izleyen durumları ile ilgili anlayışları düzenleyen bir kategori olarak iş görebilir. Bunun bizim olgunlaşma deneyimimizde mi yer ettiği, yoksa uygarlığımızın dinsel veya felsefi düşüncelerinin bir ürünü mü olduğu tartışılabilir. Öte yandan toplumsal sınıf fikrini bir kategori olarak kullanmak ve durumları onun ışığında yorumlamak, açıkça belli bir ideolojide kökleşmiştir.

Söylediklerimin bir bölümü, açık ve aşina olduğumuz bir şeyin oldukça etraflı bir yeniden ifadesi; geriye kalan bölümü de, aşina olduğumuz zihinsel işlemlerin kategorilerle, ağır bir felsefi çözümlemesi olarak görülebilir. Bununla birlikte, bu kategoriler bir bakıma Kant'ın kategorilerinin, sözgelişi, 'töz' ve '**nedensellik**' kategorilerinin, tabiat bilimlerinin ilgili olduğu tarzda, insan bilimlerinin metodolojisiyle ilgilidir.

İnsan dünyası daima anlamla yüklüdür. Durumlar, daha önceden, insan bilimleriyle uğraşan bilginler sahnede görülünce, yorumlanmıştır. İnsanların yaşamlarında buldukları veya yaşamlarına iliştirdikleri anlam ve yaptıkları yorumlar, çoğunlukla onların ifadeleriyle ifade edilip, anlaşılabilir. Dolayısıyla, insan bilimlerinin yerine getirmesi gereken ödev, tabiat bilimlerininkinden başkadır. Ikinciler, olayların sırasını ve yandaşlarını açıklayan varsayımsal yapılar sağlamakla ilgilenirler. İnsan bilimleri ise, kendisine katılan oyuncular için anlamı olan ve daha önce ortaya konan ifadelerin anlaşılmasının gerçekleştiği bir alemi ele alır. Bu bilimlerin, insanların kendi yaşamlarında buldukları veya yaşamlarına iliştirdikleri anlamı kavrayışımızı derinleştirmemiz ve onu daha sistemli bir hale koymamız kadar onu yeniden ele geçirmemiz de gerekir.

III

ANLAMA

1. Anlama Kavramı ile İlgili Bazı Güçlükler

Bu kitapta tartışılacak olan anlama kuramı üç ana savdan oluşmaktadır; anlama apayrı bir bilgi edinme işlemi, başka bir deyişle, bilginin kazanılmasıyla sonuçlanan bir bilgi edinme işlemi olarak tanımlanabilir; bu, insan bilimleri için kaçınılmazdır ve bu bilimlerin bütün metodolojisini renklendirmektedir.

Wilhelm Dilthey'ın öncülüğünü yaptığı bu kuram, Max Weber gibi kişilerce sosyoloji ve öteki insan bilimlerinin gelişmesine eşlik eden kuramsal tartışmaların içerisine sokulmuştur. Onun kaynaklarını belirtmek uygun ve burada kullanılan terimlere belli bir anlamın verilmesini sağlayan bağlamı işaretlemek yararlı ise de, bu kitap tarihsel bir araştırma değildir. Anlama kavramı bugün yaygın olan tartışmaların ağırlık merkezidir. Pozitivistlerce hücuma uğramış; aynı zamanda pozitivizme karşı son birkaç on yılda güç kazanmış olan tepkide üstün bir rol oynamıştır.

Bu tartışma, anlayamama ve yanlış anlamalardan ötürü karmakarışık bir duruma gelmiştir. Hatta anlama kuramının, bu kurama sıcak bakan açıklayıcıları ve bu kuramın pozitivizmin dar sınırlarını aşma amacına katılan kuramcılar, kendileri, şaşkına döndüklerini itiraf ederler. Sözgelişi, Prof. Aron, Alman sosyolojisi hakkında yazarken, anlama kavramının bulanıklığından söz etmektedir. Prof. Talcott Parsons, ***Structure of Social Action*** (Toplumsal Eylemin Yapısı) adlı yapıtında ondan "bu bir bakıma güç kavram" biçiminde söz etmekte ve Prof. Hughes, sosyolojinin büyük kurucu babalarının pozitivizmine karşı tepkiyi tartıştığı ***Consciousness and Society*** (Bilinç ve Toplum) de, ona , **"bu araştırmada karşılaştığım en güç fikri sorun -**

Alman toplumbilim yöntemleri labirentinde yer alan karanlık köşelerin en belirsizi " biçiminde işaret etmektedir. Bu kuramın pozitivist karşıtları arasında onun hiç anlaşılmaması şaşılacak birşey değildir.

Bizim anlama sözcüğünü genel olarak İngilizcede kullanma tarzımız ve onun çeşitli anlamlarından doğan bulanıklık , bu yanlış anlamaları teşvik etmiştir. Çoğunlukla en geniş anlamıyla kavramaya veya vakıf olmaya karşılık olarak kullanılır. Bu anlamda biz, sözcükleri, bildirileri, dilleri, kuramları, ekonomi gibi konuları, otomobil motoru gibi şeyleri ve şimşekle gök gürültüsü arasındaki türden ilişkileri anladığımızı söyleriz. Yine biz, şeylerin nasıl vuku bulduğunu ve bir şeyi yapmaya nasıl girişileceğini anladığımızdan da söz ederiz. Bu bakımdan anlama her bilgi edinme işlemine uygulanır. Bununla birlikte, o, aynı zamanda, öteki insanların zihinsel yaşamını (düşünce dünyasını), yakın bir ilgi duyarak kavrama biçiminde özel anlamda da kullanılır. Bu, yalnızca terimin özel bir nesneler-insanlar-sınıfına uygulanması olmayıp öteki kavrama biçimlerine de taban tabana zıttır. Bir insanın, etrafındaki dünya hakkında geniş bir kavrayışı olduğu halde, yine de onu anlamaktan yoksun olduğu söylenebilir. Çünkü o, insanları o biçimde kavramaktan yoksundur.

Anlama kuramının yandaşları, bu sözcüğün kullanılışını, onu, beşeri bağlamla sınırlandıran bu anlama dayandırırlar. Onlar bunu yapıtlarında açıkça belirttikleri için , onun yanlış anlamaya yol açması düşünülemez, fakat bazı eleştirmenler, onları; karışıklık veya bilgisizlikten ötürü, bu sözcüğü normal anlamında kullanmamakla suçlarlar. Sözgelişi, G.A. Lundberg, ***Foundations of Sociology***, (Sosyolojinin Temelleri) de şunları yazmaktadır: **"Yanlış, kavrama ve anlamanın, kendi başlarına metod olmaktan çok, bütün metodların amaçladığı hedefler olduğunu gözden ırak tutmakta yatmaktadır"**. R. von Mieses de ***Positivism***'de şöyle demektedir: " **O halde anlama, bir olayın sınırlı bir deneyim alanını içine alan ilkel bir kuram içine sokulmasından başka bir şey değildir.... İnsan bilimlerinde, önceki deneyimlere indirgemek, bilinen, alışkanlık halinde olan ve sık sık gözlenen şeyler grubuna sokulmaktan başka bir anlamı olmayan özel bir anlama eylemini ifade etmek mümkün değildir"**. Bu iddialar, insan bilimlerinde apayrı bir yolun izlendiğini açıkça yadsımakta ve bilimsel yöntemlerin evrenselliğini vurgulamaktadır. Ancak yazarlar, anlama kuramı-

nın iddialarının eleştirici bir incelemesi yerine bir takım totolojiler ortaya koymuşlardır. Onlar, anlamanın belli bir anlamı olduğunu sanarak -her iki yazar tamamıyla aynı düşüncede değillerse de, onun genel olarak kavrama ile aynı anlama geldiği kabul edilmektedir- başka herhangi bir anlamı olamayacağı sonucuna varırlar. Totolojilere karşı çıkılamaz. Fakat çeşitli yerleşmiş kullanışların bulunması bir yana bırakılsa bile, ortak kullanış kutsal değildir. Farklı bir ilk tanımı kullanmak suretiyle, "**insan bilimlerinde özel bir anlama eylemini ortaya koymak**" mümkün olur. Burada gerçek sorun, bu hususun önemli ve metodolojik açıdan verimli bir ayırıma işaret edip, etmediği sorunudur.

İkinci yanlış anlama da (Sözgelimi Lunderg'in yaptığı gibi) anlamanın '**mistik**' bir yöntem olduğunu sanmaktır. Tartışmanın gidişine bakılacak olursa, eğer biz anlamadan zihinsel işlemleri kavramayı anlar ve onu kesin çizgileriyle genel kavrama işleminden ayırdedersek, anlamanın bir çeşit sezgi, ani bir hayalî sıçrama veya göz kamaştırıcı bir aydınlanma olması gerekir. Bu görüşteki gerçeklik payı, bazı basit anlama işlemlerinin, sözgelişi, bir sözcüğü anlamanın, tıpkı tabiat bilimlerinde olayların ve şeylerin görülmesinin temele ilişkin bir şey olarak ele alınması gibi, insan bilimleri bağlamında da o biçimde ele alınabilir olması ve alınması gerektiğidir. Her iki işlem de, başka bağlamlarda psikolojik ve epistemolojik çözümlemeye tabi tutulabildiği halde, bu bağlamlarda doğrudan ve sezgici olarak nitelendirilebilir. Bu noktaya daha sonra yeniden dönmemiz gerekecektir.

Bununla birlikte, her çeşit anlamanın sezgi ile veya bir başka mistik kehanet işlemi ile aynı görülmesinin hiçbir haklı tarafı yoktur. Eğer biz bunu kabul edersek, insan bilimlerinin yöntemlerini belirleyemeyeceğimiz gibi, onları gülünç bir duruma da sokmuş oluruz. İçe doğmak, bir anda sonuçlara ulaşmak ve ani aydınlanma deneyiminden geçmek anlamında sezgiler yaşamın her alanında, aşçılıkta, bulmaca çözümünde, toplumsal araştırmalarda olduğu kadar kimyasal araştırmalarda da görülür. Bu gibi sezgilerin mahiyeti ne olursa olsun, bir probleme ait olan çözümü ansızın görmenin bizim bütün fikrî yaşamımızda oynaması gereken bir rolü bulunmaktadır ve insan bilimlerini öteki disiplinlerden ayırmak için kullanılamaz. Biz, sezginin aslında gelişigüzel ve akıldışı olduğunu düşünürüz. Kendi yıldız falı üzerinde düşünen veya sorunları gözden geçirerek ansızın iki alayın daha Stalingrad'a gönderilmesini emreden Hitler, sezgi-

sıyle yönetilen bir insan örneğidir. Sezginin bilimsel bir disiplindeki rolü, bu nedenle, sıkı bir denetim altında tutulmalıdır. İnsan bilimlerinin özellikle bu türlü sezgilere dayandığını iddia etmek, sosyal bilimciyi, tabiat bilimcinin yapması gereken meşakkatli araştırmaya girişecek kadar kendisini alçaltması gerekmeyen ve ulaştığı sonuçları akli incelemeye tabi tutmak zorunda olmayan bir çeşit kâhin gibi görme saçmalığına götürür.

Tıpkı önemli fiziksel özelliklerin kavranması veya bir astronomik varsayımın ortaya konması gibi, anlama da az çok sezgiye dayanır, az çok anidir, az çok aklî ve kanıta dayalıdır; fakat bu özellikler işlemi belirlemezler.

2. Anlamayı Tanımlamaya Doğru

Bizi daha sonra uğraştıracak bu ve bunun gibi öteki yanlış anlamalardan ötürü, anlamanın anlamı tam olarak ve olabildiğince kesin bir şekilde ortaya konacaktır. Bu, onun olağan anlamı olmayabilir ve hiç kimse onu daha önce kesinlikle bu tarzda kullanmış olmayabilir. Örnekler ve tanımların onu açıklığa kavuşturması ve sözcüğün öteki kullanımlarıyla ilişkisini göstermesi gerekir. Önemli olan, onun, yararlı bir şekilde başkalarından ayırdedilebilen bir işleme veya işlemler grubuna işaret etmesi ve anlama kuramına açık ve kesin bir anlam vermesidir.

Örnek, uygun bir hareket noktası sağlayabilir. Farzedelim ki, bir gözlem sonucu olarak ben, belli bir durumdan haberdarım ve bu durumu şöyle deyimlendiriyorum: "**Nem yemek masasını harap etti**". Beni işiten herhangi bir kimse, bilgime katılacaktır; bu durumda her ikimiz de belli bir durumu veya olaylar arasındaki ilişkiyi kavramış oluruz; fakat ben onu gözlem aracılığıyla kavrarım, o ise iletişimi kavramak yoluyla kavrar. Karşımdaki kişi, açık bir biçimde iki bilgi edinme işleminde de yer almaktadır; o söylediğimi anlamak suretiyle, nemden ve masadan haberdar olur. Biz ortak kullanımda her iki işleme, yani '**ben senin söylediğini anlıyorum**','**nemin masa üzerindeki etkisini anlıyorum**' şeklindeki işlemlere anlamayı uygulasak da, onlar arasında ayırım yapmanın önemli olduğunu sanıyorum. Bu durumda ben anlamayı özellikle ilk işlem için; kavrama veya bilgiyi de ikincisi için kullanacağım.

Kesinlikle ifade etmek gerekirse, üç işlem söz konusudur. O, sözcükleri anlar, benim düşüncelerimi anlama durumuna gelir ve dolayısıyla bazı olguları elde eder. İlk ikisi arasındaki ilişki üzerinde hemen duracağım; çünkü onlar o derecede yakın ilişki içindedir ki, ben onlara anlamanın farklı yönleri diyeceğim. Her üç işlem de bir fiil içine sokulur ve birinin ötekini izlediği biçiminde düşünülmemelidir. Gerçekte onlar bir fiilin farklı yönleri olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, onlar kesin olarak ayırdedilebilir ve ayırdedilmeleri de gereklidir. İlgi biri ya da öteki üzerinde odaklaşabilir. Eğer karşımdaki, mobilya ile ilgileniyorsa, anlama işlemi olgulara ulaşmanın yalnızca bir vasıtasıdır ve bu kimse nadiren onun farkına varabilir. Eğer o, benim doğruluğumdan kuşkulanıyorsa, ilgisi iletişimin anlaşılması üzerinde odaklaşır. (' **İşte onun söylediği şey budur** ' diye düşünür.) Ya da bu kimse, benim özgeçmiş yazarım veya psikoanalist gibi, benimle ilgilenebilir. O zaman masa hakkındaki bilgiler, sözgelişi, mobilya hakkında titiz olduğumu anlamak için bir vasıtadır. Biz burada tabiat bilimleri ile insan bilimleri arasında yolların ayrıldığını görüyoruz; birinciler kavrama ile, ikinciler ise anlama ile ilgilenir.

Anlama kavramını açıklığa kavuşturmak için, çok daha fazla şey söylemek gerekecektir. Burada ben sadece şunu eklemek istiyorum.Benim örneğime bir muhatabın sokulması, sorunun püf noktası olmayıp, yalnızca elverişli bir araçtır. Benim deneyimimin kavramlaştırılması işleminin zaten bir çeşit iletişim olduğu ileri sürülebilir. O zaman denebilir ki, her kavrama anlamayı gerektirir. Bununla birlikte, bu husus, benim ortaya koyduğum iddiayı etkilemez. Bizim halâ olaylar veya şeyler arasındaki ilişkilerin elde edilmesi demek olan kavramayı, simgeleştirme ilişkilerinin elde edilmesi demek olan anlamadan ayırmamız gerekmektedir.

Anlamanın ayırdedilebilir bir işlem olduğunu, mistik sezgi veya durumların kavranmasıyla karıştırılmaması gerektiğini göstermiştim. Yukarıdaki örnekte, sözcükleri anlamakla düşünceleri anlamak arasındaki ayırıma işaret etmiştim. Bu noktayı genişletmek ve açıklamak suretiyle, kesinlikle neyin anlaşıldığı hususundaki bir bulanıklığı ortadan kaldırmayı umuyorum. '**Arkadaşımın mektubunu anlıyorum**' dedikten sonra, devamla '**bunun sonucu olarak arkadaşımın ne düşündüğünü anlıyorum**' diyebiliriz. Sözcüklerin, işaretlerin ve diğer ifade şekilleri-

nın anlaşılmasının bu biçimde ifade edilmiş düşüncelerin, duyguların veya niyetlerin anlaşılmasına götürmesi başarılı bir iletişimin tabiatında yer alır. Biz anlamada bu iki farklı adımı ayırdedebiliriz ve etmeliyiz de. Bu husus, iletişimde başarısız kalındığı zaman, iyice açıklık kazanır. '**Ben onun mektubundaki her sözcüğü anlıyorum, fakat halâ onun neyi sorun yaptığını anlamıyorum**'. Her ne kadar iletişimde kısmî başarısızlık, onların ayrılığını ortaya koyarsa da, bir ifadeyi anlama ve bu ifadenin neye işaret ettiğini -içeriğini-anlama şeklinde beliren iki işlem Siyamlı ikizler ya da aynı paranın iki yüzü gibidir. Biz bazan ifadeleri anlamaktan, bazan da insanları veya onların düşüncelerini, duygularını anlamaktan söz ederiz, fakat gerçekte bir ifadeyi , içeriğini anlamadan anlayamayız. Ne de bir şahsı, kendini ifade ediş tarzını anlamadan anlayabiliriz.

Bütün bunlar, oldukça açık bir husus hakkında bilgiççe bir çaba gibi görünebilir, fakat insan bilimlerinde kullanıldığı biçimiyle anlama kavramının güçlüğü, bulanıklığı ve kapalılığı hakkında pek çok şey söylenmiştir. Anlama kuramını açıklayanlar, dikkatlerini sık sık düşünceleri, duyguları ve öteki zihinsel içerikleri anlamaktan söz etmek üzerinde toplamışlardır. Zihinlerin bu biçimde anlaşılması haklı olarak yeniden düşünme, yeniden tecrübe etme, başkalarının duygularını paylaşma ya da hayalgücünün derin kavrayışı şekillerinde nitelendirilebilir. Fakat biz, bu kavrayışları nasıl elde ettiğimizi açıklığa kavuşturmazsak, doğrudan doğruya insanların zihinlerine bakmak biçiminde gizemli bir işlemle onlara ulaştığımız izlenimini yaratırız. Öyleyse anlama kuramı kapalı ve romantik biçiminde yanlış sunulmaktadır.

Bununla birlikte, açık gerçek şudur: Zihinsel içeriğin anlaşılması daima ve tek başına ifadelerin anlaşılmasıyla sağlanır. Bu terim bir şeyi ifade eden veya bir şeye işaret eden herhangi bir şeyi kapsamına alır. Her türden sözcük ve işaretleri içerdiği gibi, (ağlama türünden) ifadeli davranışları da içerir.

Önemli olan nokta şudur ki, ifadelerle uğraştığımızda, kağıt üzerinde siyah işaretler, sesler ya da bedensel hareketler gibi fiziksel belirtilere bakar ya da onları dinleriz. İnsanların ne söylediklerini dinlemek ve ne yaptıklarını gözlemek suretiyle onların ne düşünüp, hissettiklerini son derecede heyecan verici bir biçimde değil, gerçekçi bir biçimde anlarız. Prof. Nagel, 'açık

davranışın gözlenmesi, herhangi bir kimsenin başka insanların deneyim ve eylemleri hakkında sahip olduğu tek bilgi kaynağıdır' derken kesinlikle haklıdır. Fakat bu , anlama sorununu ortadan kaldırmaz.

Anlamanın, ifadelerin algılanmasına dayalı olması gerektiği hususu, insan bilimlerinde kolay araştırma yolu olarak anlama kavramını ve koltuğundan kalkmadan kehanette bulunan kişi olarak da sosyal bilimci kavramını anlamsız kılar. Bir tür fiziksel belirti oldukları için, ifadelerin gözlenmesi ya da deneyden çıkarılması gerekir. Onların derlenmesi, denetlenmesi ve ayırıma tabi tutulması zorunludur. Araştırıcı, oyun oynayan çocukların ifadelerini yakalamak için, tek taraftan görmeyi sağlayan bölmeler ve gizli kameralar yerleştirebilir. Tavan arasında elyazısı arayıp, kimyasal deneylerle bunların gerçekliğine karar verebilir. Anketlere verilen yanıtları hesaplamak ve elemek için makinalar kullanabilir. Bu yollardan hiçbiri anlama eylemi değildir; onlar anlama eylemine hazırlık olup , onun koşullarıdır. Bu yöntemlerin yerini almaktan uzak olarak anlama hedefine ulaşmak için onlara dayanır. Bununla birlikte, insan bilimlerinin gerçek konusu ancak anlama eyleminde bulunur; anlama kuramının ana inancı da budur.

Araştırıcının kesinlikle gözlemesi, bakması ve dinlemesi gerekir, fakat gördüğü manzaralar ve işittiği sesler araştırmalarının konusu değildir. O, ifadelerle ilgilenir ve bu ifadeler, öteki nesneler ya da olaylar gibi duyularla ulaşılabilir olsalar da ortak ve farklı bir karşılığı bulunma niteliğine sahiptir. Ancak bunu anladığımız zamandır ki, onların ne için olduklarını biliriz. Ağaçtan düşmüş bir dal yalnızca bir odun parçasıdır. Onun biçimini, büyüklüğünü, ne türden bir odun olduğunu ve öteki olguları bildiğimizde, bilinmesi gereken her şeyi bilmiş oluruz. Fakat bu odun bir haç biçiminde oyulmuşsa, bu bilgiler yetersizdir ve hatta ilgisiz de olabilir; onun ancak dinsel bir simge olduğunu anladığımızda, önümüzde duran şeyi bilmiş oluruz. Araştırmacı kendisini fiziksel belirtileri algılama konumuna yerleştirdiğinde, teleskobunu çalıştıran astronom ya da mikroskobuna bakan biyolog gibi sadece bir hazırlık durumuna girmektedir . Ancak bu belirtileri ifadeler olarak anlamağa başladığı zamandır ki, insan bilimlerinin temelini oluşturan olgulara sahip olur.

Şimdi daha biçimsel bir tanıma yönelebiliriz. Anlama, bir ifadenin işaret ettiği zihinsel bir içeriğin kavranmasıdır; bu nedenle o, insan bilimlerinin konusunu belirlememizi sağlayan ilk bilgi edinme işlemidir; o, bu disiplinlerde yaygındır ve onlar için zorunludur; onun olabildiğince yüksek düzeyde vardığı başarılı sonuç, insan bilimlerinin hedefidir. Anlamaya doğru yönlenme böylece insanla ilgili disiplinleri nitelendirip, onları tabiat bilimlerinden ayırdeder."

3. İnsan Bilimlerinde Anlamanın Rolü

Bir başka örnekleme insan bilimlerinin konusunu anlama sayesinde belirlendiğini daha açık bir duruma koyabilir. Bir takım insan biçimli cisimlerin açık bir alanda belli bir uzunlukta ve yükseklikte gürültüler çıkararak hareket ettiklerini biliyorsam, hareketlerin yönü ve hızı ya da gürültünün yüksekliği hakkındaki bilgim ne denli kesin olursa olsun, psikolojik ya da sosyolojik açıklama gerektiren beşerî bir durumla karşı karşıya değilim. Ancak beyaz bir kadını iğfal ettiği iddiasıyla bir zenciyi linç eden kızgın insanlar bulunduğunu anladığımda, insan bilimlerine ilişkin bir konuya sahip olurum. Başka bir deyişle, benim, önce, kızgınlık ifadelerini, katılanların bu durum hakkındaki yorumlarını ve niyetlerini anlamam gerekir.

Prof. MacIver , ***Society*** (Toplum) de şunları yazarken, benzeri bir noktaya değinir: "**Nedensellik açısından rüzgarda uçan bir kağıtla kovalayan kalabalıktan kaçan bir adam arasında temelli bir fark vardır. Kağıdın korkudan, rüzgarın da kin ve nefretten haberi olmadığı halde, korku ve kin olmadan adamın kaçması, kalabalığın da izlemesi mümkün değildir**". Pozitivistler sık sık bu gibi durumları salt davranış açısından ele alma yanlısı olduklarını belirtmişlerdir. Bu türlü girişimler, F.A. Hayek'in de ***The Counter Revolution of Science*** (Bilimin Karşı Devrimi) adlı yapıtta doyurucu bir biçimde ortaya koyduğu gibi, başarısız kalmaya mahkumdur.

Bağırmanın, rastgele sallanan yumruğun, buruşturulmuş yüzün, fiziksel bakımdan belirlenebilecek hiçbir ortak özelliği yoktur. Bunlar ancak hep öfkeli olmanın ifadeleri oldukları için, birlikte sınıflandırılabilir. Yukarıda belirtilen bütün davranış biçimlerinin, aynı tür eyleme (yani öfke konusu olan şeye zarar vermeyi, ya da onu ortadan kaldırmayı amaçlayan davranışa)

yol açtıkları için, birlikte sınıflandırılabilecekleri biçiminde bir itirazda bulunulması halinde de aynı kanıt geçerli olurdu. Bir insanı görmezlikten gelmek, ona vurmak, hakaret etmek, ya da onu, gereksinme duyduğu bir şeyden yoksun bırakmak, davranış açısından oldukça farklı olmakla birlikte, hepsini de harekete geçiren öfkedir. Davranışçı, davranışı hakaret geçiren ve böyle yaptığı için de anlaşılabilen zihinsel olayları gözönüne almayı reddettiği taktirde, toplumsal olayları ne tasnif ne de izah edebilir.

Anlamanın insan bilimlerinde kullanılan yaygın ve kaçınılmaz bir işlem olduğunu söylemek, onun bu bilimlerin kullandığı tek işlem ya da kendine yeterli ve kapsamlı olduğunu söylemek değildir. Pozitivistler bazan sanki anlama kuramları için böyle bir iddiada bulunulmuş gibi, fikir ileri sürmüşlerdir. Böylece onlar, genelleştirme ya da varsayımları belirleme gibi yolların insan bilimlerinde kullanıldığını saptamaya girişmişler ve onların ayırdedici karakterlerini ortadan kaldırdıklarını düşünmüşlerdir. Nagel, ***The Structure of Science*** (Bilimin Yapısı) da; Mieses, ***Positivism***'de ve Hempel, ***The Function of General Laws in History*** (Tarihte Genel Yasaların İşlevi) de hep bu tarzda fikir yürütür görünüyorlar. (Bununla birlikte, Hempel, anlamanın '**buluşa yardımcı olan bir araç**' olduğunu kabul eder).

Herhangi bir ciddi düşünür bu biçimde saldırıya uğrayan bir kuramı bugüne dek ileri sürmüş müdür, bilmiyorum. Dilthey ve Max Weber kesinlikle böyle bir kuramı ileri sürmemişlerdir.

Anlamanın insan bilimlerinde üç ayrı role büründüğünden söz etmiştim. Bunlar , anlamanın (a) araştırmalara başlayacağımız zaman ortaya çıkması gereken bir ilk işlem, (b) araştırmaları sürdürürken kullandığımız bir işlem, (c) araştırmamızın hedefi olması, idi. Bunları açık bir biçimde ayırdetmedikçe, insan sorunlarını ele alan kimsenin işe başlar başlamaz çalışmasını tamamladığı ve anlama işlemleri hakkında hiçbir bilgi ve uygulamanın gerekmediği görülmektedir. Öte yandan birbirinden ayrı üç anlama kavramını değil, daha çok ilk anlama fiillerinden daha yüksek ve karmaşık olanlarına ve oradan da işlemin tamamlanmasına ileten sürekli bir işlemi düşünmemiz gerekir.

Bir durumu ilk olarak anlamaktan daha kapsamlı bir anlama sağlayacak olan bilimsel araştırmaya hangi noktada geçtiğimiz kesinlikle belirlenememekte ise de, ilk anlama fiilleriyle daha yüksek dereceden olanları arasında bir ayırım yapmak zorundayız. Daha önce sözünü ettiğimiz linç olayında, daha başından itibaren, amaçlı insan faaliyetinden ve anlamlı gürültülerden haberdarız. ' **Irz düşmanı** ' ya da ' **zenciyi ipe çekin** ' gibi bağrışmaları işitip, anlayabiliriz. Birinin ipi ağaca bağladığını görür ve anlarız. Gözleyerek, dinleyerek ve muhtemelen sorular sorarak, anlamamız sırasındaki boşlukları doldurabiliriz. Belli bir aşamada bilimsel ilgi bizim kendi beşerî ve kişisel meraklarımızla birleşebilir. Böylece biz, önümüzdeki görüntünün ve olay anının ötesine uzanan daha sistemli bir araştırmaya geçebiliriz. Bölgenin ekonomik ve toplumsal koşulları, katılanların zihinsel yapısı ve toplumun inançlarıyla önyargıları hep anlaşılması gereken hususlardır ve bunlar, yeri geldiğinde , durumu anlamamıza yardımcı olurlar.

Bu ilk anlama fiilinden daha yüksek ve daha karmaşık olanlarına geçiş, yalnızca, biraz önce sözü edilen durum gibi, karışık ve bilimsel açıdan merak uyandıran durumlarda ortaya çıkmaz; normal yaşamda da sürekli olarak görülür. Sözgelişi, bir mektubu anlamak, daha basit tek tek sözcükleri anlama fiillerine dayanan karmaşık bir anlama fiilidir. Basit anlama fiillerinden daha yükseklerine nasıl geçtiğimiz ve farklı anlama fiillerini birbirine nasıl bağladığımız sorusu insan bilimlerinin metodolojisini ilgilendiren bir konudur.

Söylediğim gibi, anlama fiilleri, insan araştırmalarının başlamasını gerektiren başlıca bilgi edinme süreçleridir. Bu demek değildir ki, onlar yanılmazdır, ya da daha fazla çözümlenemezler. Nasıl ki algılama tabiat bilimlerinde başta ele alınıyorsa, bunlar da insan bilimlerinde ilk olarak ele alınır. Burada tabiat bilimlerinin ele aldığı olguları elde etmemizi, ilk bilgi edinme fiili sağlamaktadır. Yine de bu demek değildir ki, bir şey gördüğümüzü söylediğimizde, hata yapmayız; bu , ancak asıl bulgularımızı denetleyebileceğimiz duyusal olmayan hiçbir işlem bulunmadığı anlamına gelir. Biz yalnızca kendi duyum izlenimlerimize yeniden bakma, ya da onları ötekilerle karşılaştırma olanağına sahibiz. Aynı biçimde anlama fiillerimizde de yanılabiliriz; fakat biz bu yanılgıları farkedip, başka anlama fiilleri sayesinde düzeltebiliriz.

İnsan bilimlerinde anlamadan, tabiat bilimlerinde ise algılamadan, kendilerine ait konuların belirlenmesini sağlayan ilk işlemler olarak söz etmek konuyu basite indirgemek olur. Tek tek beşeri disiplinlerde farklı karmaşıklık düzeylerindeki farklı anlama türleri, tıpkı farklı tabiat bilimlerinde farklı algılama türlerinin hareket noktası olması gibi, basit sayılabilir. Metin eleştirisi dile ait ifadeleri, sosyoloji insan ilişkilerini anlamakla işe başlar. Çıplak gözün, teleskobun ve mikroskobun kullanılması sırasıyla mekanikte, astronomide ve bakteriolojide kullanılan basit algılamaları birbirinden ayırır.

Her disiplin, bir başkasının daha basit özelliklerine çözümleyebileceği öğeleri verilmiş öğeler olarak ele alır. Bir pandülün hareketini inceleyen mekanik bilgini, bu pandülün neden yapıldığıyla ilgilenmez. Onun atomik yapısı ise, onu hiç mi hiç ilgilendirmez. İktisatçı bir iş sözleşmesindeki dil yanlışına ve yazıyı meydana getiren fizyolojik işlemlere aldırış etmez. Bir disiplinin sorunları, genellikle bu disipline ait basit işlemlerle tanımlanarak ortaya konur ve çözümlenir. Yabani bir gülle ıslah edilmiş bir gül arasındaki farkın hücre yapısı bakımından, ya da bir belgenin, kendisini meydana getiren fizyolojik süreçler açısından, bir açıklaması bulunabilir; fakat birincisinin bir bahçivana hiçbir yardımı olamayacağı gibi, ikincinin de sözleşmenin doğuracağı sonuçları önceden kestirmede bize hiçbir yardımı olamaz.

Bu noktayı, indirgemecilik (reductionism) sorununa yol açacağı için vurguladım. İndirgemecilik sorunuyla, zaman zaman bilimin birliğini savunanlarca ileri sürülen bir takım durumları açıklamak için araştırmayı, bu durumları oluşturan daha basit öğelere aktarma programını anlatmak istiyorum.Hiç kuşku yok ki, bu husus tabiat bilimlerine başarıyla uygulanmış ve verimli sonuçlara iletmiştir. Ancak onun ayırım gözetmeksizin uygulanması olanaksızdır. Anlama, algılamayı içine alsa da, ona indirgenemez ve dolayısıyla ifadeler, algılanan olaylar açısından açıklanamaz. İnsan bilimlerinin alanı içinde bile karmaşık ifadeleri anlamanın bireylerin zihinsel işlemlerini anlamaya indirgenmesi, karşıtlarının **psikolojizm**, yandaşlarının ise **metodolojik bireycilik** adını verdikleri bir görüş olarak, ancak son derecede sınırlı bir ölçüde mümkündür. Bir tiyatro oyununu anlamak, yazarının zihinsel işlemlerini anlamakla aynı olmadığı gibi, ona bağlı da değildir; gerçi bir kimsenin yazarı tanıması oyunun bazı özelliklerini daha iyi anlamasını sağlayabilir.

Son olarak, anlamanın insan bilimleri alanı içinde bir ilk işlem olara ele alınması gerektiği iddiası yer almaktadır. Bu demek değildir ki, anlama kuramsal bakımdan ilkel ve daha fazla çözümlenemeyecek bir işlem olarak ele alınacaktır; çünkü böyle bir şey bizi gizemli bir kehanet işlemi izlenimiyle başbaşa bırakacaktır; bizim tabiat bilimlerinde algılamanın yeri ile ilgili benzetmemiz burada uygun düşmektedir. Bir nesneyi görmek karmaşık bir bilgi edinme işlemidir ve bir kimse bundan kuşku duyacak olursa, bizim sadece Kant'ın ***Critique of Pure Reason*** (Salt Aklın Eleştirisi) ında sağladığı muazzam epistemolojik çözümlemeye işaret etmemiz yeterlidir. Yine de jeolog ya da kimyacı nesneleri ya da olayları algılama işlemini olduğu gibi kabul edip, bunu hareket noktası yapar. Aynı şey anlama için de geçerlidir. Psikolog ya da sosyolog bu işlemi, karmaşık noktalarını çözümlemek, ya da kuramsal temellerini incelemek zorunda kalmaksızın, kullanır. Fakat bunlar, filozofun konusudur.

Özetlemek gerekirse, anlama temel, ya da ilk ve indirgenemez bir işlemdir; insan bilimlerinin konusu bu işlem sayesinde belirlenir; farklı anlama türleri bu rolü farklı insan disiplinlerinde oynar. Bu, basit, gizemli ve çözümlenemez bir fiil olmayıp, epistemolojik bir araştırmaya tabi tutulabilir. Böylece biz, iki yönlü bir görevle, araştırmaların iki farklı düzeyde yürütülmesiyle karşı karşıya kalırız. Bir yanda epistemolojik sorun yer almaktadır. Anlama için gerekli olan işlemler ve anlamada yer alan koşullar nelerdir? Nasıl ve ne zaman yeterince anlarız? (Başka bir deyişle, anlamada başarı sağlamanın ölçüleri nelerdir?) Öte yanda yargılarımızın metodolojik içerikleri ile karşı karşıyayız . İnsan bilimlerinde anlamanın faaliyet gösterdiği nesneler kesinlikle nelerdir? Bu işlem araştırma yollarına nasıl yerleştirilir ve başka işlemlerle kendisi arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bütün insan bilimleri için ne ölçüde ortak bir temel sağlayabilir ve farklı disiplinlerde ne ölçüde farklı bir biçimde işleyebilir?

Bu iki araştırma çizgisini birbirinden ayırmak önemlidir. Bunlardan birincinin konusu anlama, ikincisi ise başka bir şey - insan bilimlerinin konusu-araştırılırken anlamanın kullanılma biçimiyle ilgilidir. Bir ölçüde her araştırma yolunu birbirinden bağımsız olarak izlemek mümkündür. Epistemolojik sonuçlara varmak için anlamanın kullanıldığı yöntemler ve teknikler dizisi üzerinde alabildiğine dolaşmak hem gereksiz hem de mümkün

değildir. Epistemolojik bir araştırma ile uğraşan filozofun Rorschach test nin kavrayışlar oluşturma biçimine yakından aşina olması gerekmez. Araştırmacı kendi payına anlama olanağını olduğu gibi kabul edip, yalnızca belli bir yöntemin yeterliliğiyle ilgilenir.

Bununla birlikte, daha derin bir anlamda bu iki yaklaşımın yolu birbirine bağlı ve dolayısıyla birbiriyle ilişkilid r. Bu kitap, insan disiplinlerinin gerçekte ne yaptığına yakından bakmakla filozofun kazançlı çıkabileceği ve yeri geldiğinde bu disiplinlerin yöntemlerinin etkinliğini arttırabileceği inancına dayanmaktadır. Daha önce pragmatik açıdan doğruluğu saptanmış bilgi edinme yollarını bir yana bırakan veya bu yollar üzerinde kuşku yaratan epistemolojik şemaları hazırlayan, ya da kuramsal olarak tanımaya hiç yanaşmadığı öteki disiplinlerden aldığı varsayımlara eleştirisizce bel bağlayan bir filozof, konusunu gözden düşürür. Bu başarısızlığa , çabalarını epistemolojik safdillikle yanlış yola yönelten toplumbilimcinin başarısızlığı tekabül eder. Böyle bir şey, ilkin, sonuçların genel bilgiye katkısının neler sağlayabileceğini sormadan, iyice hazırlanmış ve metodolojik bakımdan elverişli araştırmalara girişildiğinde ortaya çıkmaktadır.

Epistemoloji bilginin tabiatıyla, yani neyi bilebiliriz ve bilebildiğimiz şeyi hangi koşullar altında biliriz? sorularıyla ilgilenir. Metodoloji ise belli alanlarda ve belli koşullar altında bilgi kazanmamızı sağlayan yolları ele alır ve dolayısıyla gerçekte , bilgi peşinde koşma yollarını gösterdiği için, epistemoloji ile ilgilidir. Öte yandan epistemolojik sonuçların metodolojik içerikleri (tazammunları) de vardır. Bunların ışığında biz, meşru gördüğümüz yöntemler dizisini daraltır ya da genişletir, yeni yöntemler önerir ya da eskilerini yeniden değerlendiririz. Sözgelişi, davranışçılık, tabiat bilimlerinin bazı metodlarının gözlenmesiyle elde edilen epistemolojik bir kurama dayanır; insan disiplinlerinde kullanılan bazı metodları oldukça açık bir biçimde yerip , başkalarını önerir.

IV

ANLAMANIN EPİSTEMOLOJİK KOŞULLARI

1. İfadeleri Tanıma ve Anlama Sorunu

Epistemoloji ya da bilgi kuramı, felsefenin, bilginin nasıl mümkün olduğunu ele alan dalıdır. Şu soruya karşılık vermeğe çalışır: Bir şeyi bilmem için hangi koşullar yerine getirilmelidir? Bu nedenle bilgi kuramı (bilme çabasının psikolojik anlatımı ile değil), bu çabanın başarılı olması için bağlanılması gereken kurallar ya da ilkelerle ilgilenir.

Bu kitapta epistemolojik bir araştırmanın insan bilimlerinin merkezinde yer alan bilgi edinme işlemine, yani anlamaya kendini yöneltmesi gerekmektedir. Böylece sorun şu soruya indirgenecek kadar daraltılmış olur: Bir şeyin bir ifade olarak tanınması ve aktarıldığı zaman bağlamın kavranması için hangi koşullar yerine getirilmelidir?

Bununla birlikte , genel epistemolojik mülâhazalar da insan bilimlerinde yer alır. Bizim, bir ifadeyi anlamadan önce belli bir fiziksel olayı algılamamız gerekir, çünkü bütün ifadeler bize bu biçimde yansıtılır. Bizim biçimleri görmemiz ya da sesleri işitmemiz gerekmektedir. Sözgelişi, belisha beacon (x) gibi bir ifadeyle karşı karşıya olduğumuzu bilmemiz için, her şeyden önce karşımızda gerçekten portakal renkli küre biçiminde bir nesnenin bulunduğundan emin olmamız gerekir. Şu ana değin sorun, portakal gibi doğal bir nesnenin bulunduğunu bilmekten hiç de farklı değildir. Onun mevcut olduğunu nasıl bildiğimiz sorusu, sağduyunun sanacağı kadar önemsiz bir soru değildir. Bu, duyularımızın güvenilirliği (ne de olsa kimi zaman aldanmaktayız) ve onların kendi düşünce işlemlerimizle olan ilişkileri sorunları-

(x) Yayalar için yaya geçitlerinde kullanılan , ucunda portakal renginde ışıklı bir cam küre bulunan direk

nı doğurur. Bunları ele alma tarzımız, kuşkuyu gidermek için kullandığımız yöntemleri belirler. Bu konuda çok sayıda yapıt bulunmakla birlikte, biz burada onları tartışmayacağız. Algılama için gerekli epistemolojik koşulların, herhangi bir şey anlamadan önce, yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamak yeterlidir ve dolayısıyla anlama bu ölçüde fizik alemin bilgisiyle aynı işlemleri gerektirmektedir.

Ancak fizik olguları belirlediğimiz zamandır ki, anlama hakkında şu özel epistemolojik soru ortaya çıkar: Nasıl oluyor da portakal renkli kürenin bir ifade olduğunu ve ne ifade ettiğini biliyoruz? Algılamada ifadeler bize ifade olarak verilmemiştir. Biz yalnızca algıladığımız şeyin , bir anlamı bulunduğunu, yani bir şey ifade ettiğini, ya da bir şeyi gösterdiğini kavradığımız zaman, onun bir ifade olduğunu kavramış oluruz.

Bu , bir ifadeyi ya da anlamını anlamaktan farklıdır. Biz bir şeyin yol işareti olduğunu, ya da bir kimseden çıkan seslerin sözcükler olduğunu, yol işaretinin ne demek olduğunu, ya da o kimsenin ne söylediğini anlamadan, kavrayabiliriz. Böylece biz, iki farklı soruyla karşılaşmış oluruz: Bir şeyin bir ifade olduğunu nasıl anlarız? Ve bir ifadeyi nasıl anlarız? Birinci soru epistemolojik bakımdan açıkça ikincisine nazaran daha temellidir, çünkü bir şeyin bir ifade olduğunu anlamak, onu anlamanın kaçınılmaz bir koşuludur. Bu nedenle biz, bir ifadeyi başka olaylardan ayıran şeyin ne olduğunu düşünmekle işe başlayacağız. Fakat her iki işlem de birbirinden tam olarak farklı olmayıp, aralarında bir derece farkı bulunmaktadır. Bir şeyin bir ifade olduğunu anlamak bir ölçüde onu anlamayı gerektirir ve bir bakıma onun anlamını bulmanın ilk aşamasıdır.

Bütün ifadelerin kendine özgü hususiyeti, onların başka şeylerle -inekler, masalar ya da öfke halleri ile- kendilerini temsil etme ya da kendilerine işaret etme ilişkisi içinde bulunmalarıdır. Bunlar da yine, zorunlu olarak, aynı anda ifade edilen ve önceki ilişkiyi yaratan zihinsel bir faaliyet ya da içerik ile ilişki halindedir. 'Masa' bir nesneye olduğu kadar bir fikre de işaret eder ve eğer ses dizisi bir fikri temsil etmiyorsa, bir nesneye işaret edemez. Bazı hallerde, sözgelişi, bir iç geçirme halinde, yalnızca zihinsel bir içerikle ilişki söz konusudur ve bir tek ilişki mevcuttur.

İfadelerin hiçbir zaman fiziksel olguların ya da olayların yalnızca birbirine bağlı olmasından doğmayıp, daima onları meydana getiren ve aynı zamanda ifade de edilen zihinsel fiilleri içermesini epistemolojik önemi olduğu için, vurgulamak gerekir. Tıpkı yoğun bulutları çoğunlukla yağmurun izlediği deneyiminin, bizim, bulutların çoğunlukla yağmur anlamına geldiği sonucunu çıkarmamızı sağlaması gibi, iki olgunun (sözgelişi, bir sesle bir hayvanın) kendi deneyimimizde düzenli bir bağlantı içinde olmasının da birini ötekinin bir işareti olarak anlamamızı sağladığı zaman zaman ileri sürülmüştür. 'Susadım' sözünün ne demek olduğunu, bunu söyleyen insanların, kendilerine içecek verildiğinde, içme işini yaptıklarını görmek suretiyle öğrendiğimiz belirtilmiştir. Durum hiç de böyle değildir. Bir ışığın gözümüzü kamaştırmasıyla göz kapaklarını kısma arasında düzenli bir ilişki olabilirse de, bu demek değildir ki, biri ötekinin ifadesi olarak anlaşılabilir; oysa bir adam bir kıza göz kırptığında, zihinsel bir fiilin, onun gördüğü ve yaptığı şeyi birbirine bağladığını kavradığımız için ve ancak böyle olduğu takdirde, bunu bir ifade olarak kabul ederiz.

Asıl sorumuza dönecek olursak, bir şeyi ifade haline getiren belli ilişkinin mevcut olduğunu nasıl kavrarız? Bunun yanıtı son derecede basit ve açıktır. Zihinsel bir içerik ile onu ifade eden algılanabilir bir davranış arasındaki ilişki bize kendi deneyimimizde verilmiştir. Öfkeli olduğumu ve dişlerimi sıktığımı, bir şeyi işaret ettiğimde anlatma niyetinde olduğumu, çıkardığım seslerle birlikte bulunan düşünceleri bilirim. Nesneleri ya da olayları ifadeler olarak tanıdığımda, yalnızca solipsizmin (xx) yadsıdığı, fakat Descartes'tan Kant'a, hatta daha sonralara kadar felsefenin kendi epistemolojik koşullarına açıkça yerleştirmediği, yalnızca nesnelerle değil benimle birlikte temelli insan tabiatını paylaşan insanlarla da çevrili olduğum biçimindeki esaslı varsayımda bulunmuş olurum. Bu temele dayanarak bir başkasının sıkılmış dişlerini ya da işaret eden parmağını bir ifade olarak tanırım.

Salt algılamaya dayanan bir epistemoloji başka insanlar hakkındaki bilgimizi açıklarken, sonsuz güçlüklerle karşı karşıya kalır. Anlama bize insan dünyasını açar; kişiler arası bir bağlamın bulunduğu, iletişimde bulunan insanların çokluğu varsayı-

(xx) Bilinebilir tek gerçek olarak 'ben'i kabul eden görüş.

mına dayanır. Dilthey'in de özlü bir biçimde belirttiği gibi, "**anlama Sen'de Ben'in yeniden keşfidir**".

2. Anlamanın Epistemolojik Üç Koşulu

Başka insanların bulunması ve bu insanların bizim gibi olması, kendisi de yine anlama ile doğrulanan her çeşit anlamanın koşuludur. Bir ifadeyi anlamamızı sağlayan zorunlu işaretlerden biri, bu nedenle, onun bir insandan kaynaklanması ya da onun tarafından meydana getirilmiş olmasıdır. Bu , ifadeleri ayırıma tabi tutmak için yeterli değildir; insanlar hapşurur ya da kumda ayak izleri bırakır, fakat bunlar birer ifade değildir; zihinsel bir içerikle olan ilişkinin kendi deneyimimize dayanarak tanınması gerekir. Bir bostan korkuluğunun kollarının hareket ettiğini gördüğümüzde, onu bir ifade olarak kabul etmeyiz - yalnızca rüzgar onu sarsmaktadır - fakat bir insan tarafından yapılan benzeri bir hareketi bir ifade, bir selamlama ya da bir tehdit olarak kabul edebiliriz. Kumda İngilizce bir sözcük gibi görünen iz, rastlantı sonucu deniz tarafından meydana getirilmişse, bir ifade olmadığı halde, yalnızca bir insan tarafından yapılmışsa, bir ifadedir. Papağanların konuştuğunu, bilgisayar gibi makinelerin bize haber ilettiklerini kabul edersek, bunun tek nedeni, birincinin yetiştirilmiş; ikincinin ise, bunu yapacak biçimde düzenlenmiş olmasıdır. Ne kadar dolaylı olursa olsun, ifadenin gerisinde onu meydana getiren insan öğesi bulunur.

Başkalarının da bizim gibi olduğunu, bizim ve onların ortak insan tabiatına sahip olduğumuzu kabul etmemiz gerektiğini söylemiştim. Bu, bütün insan özelliklerinin tamamıyla değişmez ve aynı olduğu anlamına alınmamalıdır. Böyle bir kuram hem saçma olurdu hem de kolaylıkla reddedilebilirdi. Daha önce deneyimle öğrenmemiş olsak bile, Psikoloji bize bireylerin yetenek, mizaç ve karakter bakımından gösterdikleri farklılıkların ne denli büyük olduğunu öğretmiştir. Tarih bize görüş açısı, duyarlık ve kişilik yapısında çağdan çağa oluşan önemli değişiklikleri göstermiştir. Toplumsal antropoloji ise, insan güçlerinin farklı çevrelere ve değişik kültür biçimlerine ne denli uysalca uyum sağladığını ortaya koymuştur.

Kısaca söylemek gerekirse, insan tabiatından söz ettiğimizde, biz, insanın durumunun bazı genel sınırlandırıcı koşullarının sürekliliğine , sabit bir güçler ve yetenekler dizisine, zihinsel ya-

şamın sürekli eğilimleri ve evrensel biçimlerine bel bağlamış oluruz. Bütün insanlar susuzluk, açlık ve acı çekmek durumundadır. Bütün insanlar mutlaka ölür. Yine bütün insanların duyumlamaları ve duyguları vardır; düşünme işlemleri yaparlar. Biz hepimiz bir niyete sahip olmanın, bir takım durumlardaki anlamlılığı kavrayıp, onu ifade etmenin ne olduğunu biliriz. Son olarak, biz hepimiz, kendi zihinsel yaşamımızda tipik ilişkilerle karşılaşır; algılamaların anıları uyandırdığını ve duyguların isteklere yol açtığını biliriz.

Bizim bunlara, psikolojik araştırmayla ya da derin benlik çözümlemesiyle uğraştığımız için değil, insan olduğumuz için, aşina olduğumuzu vurgulamak gerekir. Bu hususları kendi deneyimimizle bilmeseydik, onların ne ifade ettiklerini ve ayrıca bir ifadenin ne olduğunu anlayamazdık. Bu pek şaşırtıcı değildir, çünkü benzeri bir durum, algılama alanında da bulunmaktadır. Doğuştan kör olan bir kimse, kırmızının ya da başka bir rengin neye benzediğini bilemez. Niyete sahip olmanın ne olduğu deneyimini hiç geçirmemiş, düşünme yeteneği olan bir varlık (eğer böyle bir şeyi tasavvur edebilirsek), onun ne demek olduğunu hiçbir zaman kavrayamaz. Her fiilin bir amacı bulunabileceğini anlayamaz. Bazı fiziksel belirtilerin bir şeyi iletme niyetini ifade ettiğinin farkına vardığımızda dil yalnızca dil olarak kavrandığı için, o, dilin ne olduğunu ya da dille yapılan herhangi bir iletişimi asla anlayamayacaktır; işaret eden bir parmak hiçbir zaman işaret ediyor olarak tanınamayacak ve böylece de -dil öğetiminde gerekli olan- dış görünüşe ait tanımlama imkansız olacaktır.

Anlamanın bu iki koşulunun , yani ;a) ifadelerin bulunması, b) bu ifadelerin aşina olduğumuz insan tabiatının özelliklerinden doğması gerektiği,koşullarının belirtilmesi apaçık bir nitelik göstermektedir. F.A.Hayek, ***Counter Revolution of Science*** 'da **'insanların zihinlerinde doğrudan doğruya gözleyemediğimiz, fakat salt bizim de onlarınkine benzer bir zihnimiz bulunduğu için, onların yaptıkları ve söylediklerinden tanıyabileceğimiz'** inançlar ya da fikirlerden söz ederken, benzeri bir hususa dikkati çekmektedir.

Niyete sahip olmanın, aşka düşmenin, kıskanç ya da hırslı olmanın, çaresiz ya da kuşku içinde bulunmanın ne olduğunu, bu halleri kendimiz tecrübe etmeksizin, bilemeyeceğimiz savı, amacından saptırılmıştır ve bu saptırılmış biçimiyle eleştiriye

açıktır. Prof. Nagel'in ***The Strucrute of Science***'da bizim deneyimini edindiğimiz şeye kesinlikle benzeyen bir şeyi anlayabileceğimiz savına karşı koyduğu görülmektedir, çünkü burada ileri sürülen savı çürütmek için onun kullandığı bütün örneklemeler, deneyimini edinmemiş olabileceğimiz heyecan derecelerine işaret etmektedir. Diyor ki:" **Bizim Antonius ve Kleopatra'yı, ya da Othello'yu , Antonius ya da Othello kadar şiddetle sevmeden ya da aynı şiddetle kıskançlık duymadan anlamamız mümkündür.**" Bu hususu yadsımak gereksizdir. Bizim başkalarının ne yaptığını, onları anlamak amacıyla tam olarak tecrübe etmemiz ya da hissetmemiz zorunlu değildir. Smith'in karısını sevmesinin ne olduğunu anlamak için benim bayan Smith'i sevmem gerekmez. Belki de onu sevmek hayalimden bile geçmez ve Smith'in onda ne bulduğunu kendisinden öğrenmem gerekir. Kendi deneyimimle bilmem gereken şey, sevmenin ne olduğudur, çünkü Smith bunu bana hiçbir zaman açıklayamaz.

Bu biçimde ya da bu ölçüde deneyimini edinmediğimiz şeyi anlayabileceğimizi inkar edersek, anlamayla asla hiçbir şey öğrenemeyiz. Aynı biçimde bizden farklı olan birini de anlayamayız. Bu durumda, anlama ne kendi sınırımızı genişletecek ne deneyimimizi zenginleştirecek, ne de insan bilimleri için yararlı bir yöntem olacaktır.

Açıkça görülmektedir ki, tarihsel inceleme, büyük yapıtları değerlendirme ve başka insanlarla temas etme suretiyle insan tabiatı hakkındaki bilgimizi genişletmekteyiz. Biz temel insan özelliklerini yakından tanımaktan başlayarak farklı insanları ve garip deneyimleri anlamaya kadar varırız (ve hatta kendimizi daha iyi anlayabiliriz). Bunu nasıl yaparız? Burada bilinen üç zihin işlemi söz konusudur. Önce benzetmeye dayalı bir kanıtlama yoluya bizce bilinen zihinsel içeriği, kendimizinkinden farklı durumdaki halka mal edebiliriz. Sözgelişi, tenisten hoşlanabilirim, ama golfu boş bir oyun olarak düşünebilirim. Smith'in nasıl olup da golftan hoşlanabileceğini anlamak için, bizim ayrı ayrı duyduğumuz ilgileri karşılaştırmam gerekir. Her iki oyunun da bazı ortak genel özelliklerinin bulunduğunu, yani her ikisinin de yarışmaya yönelik olduğunu ve kazanma zevki verdiğini, her ikisinin de temiz havada beden eğitimi sağladığı ve becerilerin kullanılmasına izin verdiğini kavradığım için, onun golften hoşlanmasının daha çok benim tenisten hoşlanmama benzediği so-

nucunu çıkarabilirim. Kuşkusuz, benzetmeye dayalı farklı kanıtlamaları biraraya toplamak suretiyle onun golften hoşlanmasının benim tenisten hoşlanmama benzemeyip, oldukça farklı faaliyetlerden kazandığım hoşnutluğa benzediğini ortaya çıkarabilirim.

İkinci olarak, her insanda farkında olduğundan çok daha geniş bir olanaklar alanı vardır. Yeni bir durum, yeni bir uyarma (challenge) , onun daha önce bilinçli olarak edinmediği bir takım duyguları ve tepkileri ortaya çıkarabilir. Othello, bir kıskançlık nedeni buluncaya değin kendisini kıskanç bir kimse olarak görmüş olamaz. Kıskançlığı hiç yaşamamış olsam da, hayalgücümü -sözgelişi, Othello'yu izlemek suretiyle- onu uyaran durumlar üzerine yöneltecek olursam, kendi gizli duygularımı uyandırıp, oyunu anlayabilirim. Büyük edebî yapıtlar insan tabiatını ve kendimizi anlamamıza işte bu biçimde derinlik kazandırır.

Üçüncü olarak , biz son derecede yoğun bir zihinsel deneyimi, onun denginin çok daha ölçülü bir biçimde deneyimini edinmekle ve başka alanlarda çeşitli yoğunluk derecelerinde deneyim edinmekle anlayabiliriz. Bu husus benim Othello'nun kıskançlığını anlamamda da söz konusudur. Kulübümde maçları kazanmağa çok çalıştığım için, deneyimini edinmediğim Wimbledon'da kazanma arzusunu anlayabilirim. Yükselmek için mütevazi bir takım tutkularım bulunduğundan, hayalgücümün çabasıyla Macbeth'in doymak bilmez tutkusunu anlayabilirim. Bazan insanlara kızdığım ve gelişigüzel olarak '**şu adamı öldürebilirim**' dediğim için , öldürme arzusunu anlayabilirim.

Bir şeyin bir ifade olduğunu ve bu ifadeyi anlamanın ilk epistemolojik koşulu, o halde, bizim ortak insan tabiatımızın temel özelliklerine, özellikle iletişim isteğimize ve kendi kendimizi ifade etme eğilimimize aşina olmamızdır. İfadeleri ve bazan bir şeyin bir ifade olduğunu anlamanın ikinci koşulu ise , geniş bir ifade alanına egemen olan kurallara ve göreneklere aşina olmaktır. Kuşkusuz biz bir tümceyi; dilin gramerini, sentaksını ve deyiş kurallarını bilmeden anlayamayız. Biz, yalnızca, kolun belli bir hareketinin bir beden eğitimi olmayıp, bir işaret, hatta bir selâmlama olduğunu, bir ülkenin göreneklerine aşina olmak suretiyle, bilebiliriz. Aynı şey, haritaları okuyabilmemiz, yol işaretlerini yorumlayabilmemiz, yas tutmayı tanıyabilmemiz ya da şakayı hakaretten ayırdedebilmemiz hususunda da geçerlidir.

Bu hususun, (gelecek bölümde ele alacağım doğal olanları dışında), hemen hemen herhangi bir belli ifadenin anlaşılması hakkında da doğru olduğu açıkça görülmektedir. Fakat bu bizi kısır bir döngü içerisine sokar, çünkü biz, ancak ifadeleri anlamak suretiyle, kuralları ve görenekleri anlayabiliriz. Bu nedenle ikinci koşul, epistemolojik bakımdan birincisi kadar temelli olmayıp , gerçekte ona dayanır. Birinci koşulumuzun yerine gelmesiyle biz, insanları ve dolayısıyla meydana getirdikleri her şeyi anlayabiliriz. İnsan zihninin yarattığını yine insan zihni anlayabilir. Doğal bir olay garip ve anlaşılmaz olabilir. Bu olayın yapısı, insan anlayışına karşı koyacak kadar alabildiğine karmaşık olabilir. Fakat biz, insan ürünleri söz konusu olduğunda, kendimizi rahat hissederiz; bunlar tanınabilir şeyler olup, aşinalık damgası taşırlar. Tıpkı Johnny'nin kızgınlık nöbeti karşısında olduğu gibi, unutulmuş bir uygarlığın yazılı tabletleri karşısında da afallayıp, kalabiliriz, çünkü bizim bu konuda yeterli ipuçlarımız bulunmamaktadır. Yeterli eğitimden yoksun olduğum ya da yeterince zeki olmadığım için, Whitehead'in felsefesini ya da Einstein'in Relativite (Görecelik) kuramını anlaşılmaz bulabilirim. Fakat biz, ilke olarak, bütün bunların, elverişli koşullar altında kendi sırlarını araştırıcı bir kafaya açacağından eminiz.

Fizik bilimlerle karşılaştırılacak olursa, insan bilimlerinin elverişsiz yönleri abartılmıştır. Bir ölçüde haklı olarak belirtildiği gibi, ikincinin konusu son derece karmaşıktır ve kolaylıkla sayıya vurulacak durumda değildir. Bu konuda deneyler yapmak çoğunlukla imkansızdır. Kesinliğe ulaşmak güçtür; nesnelliği elde etmek de pek kolay olmayabilir. Bununla birlikte, bütün bu engeller, insan bilimlerinin son derece yararlı bir yönü olan aşinalık ögesiyle giderilir. (Fizik tabiat da, son aşamada, gariptir ve geçirdiği işlemler gizlidir; bizim bu konudaki kuramlarımız varsayıma dayalı bir takım inşalar olarak kalırlar). İnsan dünyasının özelliklerinin var olmasını sağlayan süreçler ve işlemleri biz kendimiz geçirebiliriz. Kendi bilimsel araştırmalarımıza giriştiğimizde, zaten kendimiz nesnelerin arasında bulunuruz.

Başka bir deyişle, biz , insan düşünce ve faaliyetinin yalnızca bir kaç ürününü sayacak olursak, romanları, sanat yapıtlarını , yönetim sistemlerini (constitutions), ekonomik örgütleri, dinleri ve görenekleri anlarız, çünkü onların meydana geliş işlemlerini tanıdığımız gibi, onları yeniden meydana da getirebilir, hizmet ettikleri ilgileri ve niyetleri, ifade ettikleri fikirleri, halleri ya da duyguları anlayabiliriz.

İnsan faaliyetinin yarattığı bütün bu dünya için ('hiç kültürü yok' sözündeki anlamda değil, 'Batı kültürü' sözündeki anlamda) biz, kültür sözcüğünü kullanabiliriz. Bu, dili, edebiyatı, sanatı, dini, hukuku, gelenekleri, halkbilimi, bilimi, teknolojiyi, elsanatlarını, endüstriyi, tarım ve toplumsal ilişkileri içine alır. Bir duvarcının tuğlaları dizme biçimi, bir parka dikilen ağaçların düzeni, bir babanın oğullarına nasıl davranacağı anlayışı, hep kültürün çeşitli cepheleridir.

Farklı çağlarda ve farklı yerlerde biz, ortak bir insan kültüründen çok, farklı kültürlerle karşılaşıyoruz. Hemen hemen sonsuz çeşitlilik arzeden dinler, diller ve evlilik adetleri vardır. Bununla birlikte, insanın, kendi kurduğu bir dünyada, bir kültür çevresi içinde yaşaması evrensel bir hususdur. Dahası var; bütün kültürler , listesini verdiğim hususiyetlerden hepsini değilse bile çoğunu içermektedir, çünkü bunlar insanın gereksinimlerine ve eğilimlerine tekabül eder. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz her insan zümresi bir dil, mülkiyet ve kişisel ilişkiler hakkında kurallar ve evreni yönettiğine inanılan güçlere tapınma biçimleri geliştirmişlerdir.

Biz insan tabiatını tanımaktan insanın yarattığı her şeyin (bütün kültür dünyasının) bilgisine geçebiliriz. Aslında böyle bir şey zorunludur da, çünkü bu dünya aynı zamanda ifadelerin anlaşılması için gerekli kuralların ve göreneklerin biraraya toplanmış bütünüdür. Belli kurallar ya da göreneklerden söz etmek basite indirgemektir. Bir tümceyi anlayacaksak, yalnızca gramer ve sentaks kurallarının değil, belli koşullarca saptanan bütün kuralların da bilinmesi zorunludur. Felsefeden bir örnek verecek olursak, anlamak için 'kavramanın aşkın bileşimi' deyişini oluşturan sözcüklerin sözlük anlamına bakmak yeterli değildir. Onun kullanılışına egemen olan kurallar Kant'ın ***Critique of Pure Reason*** (Salt Aklın Eleştirisi) adlı yapıtının bütününde yer almaktadır. Aynı biçimde biz, bir mühendisin ne yapmağa çalıştığını ancak uyguladığı teknoloji açısından anlayabiliriz.

Burada epistemolojik bir kısır döngünün söz konusu olduğunu daha önce belirtmiştim. Bütün bir kültür dünyasının anlaşılması, tek tek sayısız ifadelerin anlaşılmasının bir ürünü olsa gerektir ve insan bilimlerinin son hedefi olarak betimlenebilir. Bununla birlikte, bu kültür dünyasının anlaşılması, tek tek ifadelerin anlaşılması için de gereklidir. Bu yalnızca daha önce işaret

ettiğimiz bir olgunun kuramsal anlatımıdır. Biz ancak daha önceden bir insan dünyasında yer alan beşerî varlıklar olduğumuz için, anlama durumundayız. Böyle bir dünyada yer almayan salt bir aklın, herhangi bir şeyi anlamaya başlaması bile mümkün değildir.

Uygulamada biz bu sorunu, bir tür mekik hareketiyle çözeriz. Bazı ifadelerin yaklaşık olarak anlaşılması kültür dünyasının özelliklerinin yaklaşık olarak anlaşılmasına yol açar. Bu da bu ifadeleri daha tam olarak anlamamıza ya da daha geniş ifadeler dizisini anlamamıza yardımcı olur. Bizim kültür dünyası hakkındaki bilgimiz böylece genişletilmiş olur ve sonunda biz, giderek kültür dünyası ve onun belli görüntüleri hakkındaki anlayışımızı derinleştirerek bir oraya bir buraya hareket etmiş oluruz.

İfadeleri anlamanın son koşulu, bu ifadelerin, içinde ortaya çıktıkları somut bağlamların anlaşılmasıdır. Bu koşul yeterince açıktır; bir sözcük daha kesin ve bazan da farklı olarak bir tümce içindeki, bir tümce bir paragraf içindeki, bir paragraf bir kitabın içindeki, bir kitap da kendi edebî geleneği içindeki yerinde anlaşılır. Okuyucu ya da edebiyat eleştirmeni, okuduğu şeyin anlamını işte böyle ortaya çıkarır ve onu işte bu biçimde daha iyi anlar. Sosyolog ve iktisatçılar kadar iş adamları da eylemleri, anlamak amacıyla, içinde ortaya çıktıkları durumlara bağlarlar. Tarihçi, Napoleon gibi birini anlamak için, onu kendi çağının içinde bulunduğu ortama göre değerlendirmek zorundadır.

Bu yaklaşım, bu koşulun yerine getirilmesi, insan bilimlerinde özel önemi olan bir konu olmakla birlikte, onlara özgü değildir. O, bütün bilgiler için geçerli olan bir koşuldur; sözgelişi, o, fizik bilimlerin izlediği yollarda da görülür. Bir gök cisminin niçin belli bir yolu izlediğini bilmek için, onu etkileyen öteki gök cisimlerini de hesaba katmak zorundayız. Bir çiçeğin niçin belli bir biçimde büyüdüğünü bilmek için, toprağı, o çevredeki bitkileri ve iklimi göz önüne almak zorundayız. Bu fikir bazan zorlanarak aşırı uçlara kadar götürülür ve bir çiçek hakkında bütün bilgilere sahip olmak için, evren hakkında bütün bilgilere sahip olmamız gerektiği iddiası ileri sürülür. Kuşkusuz, sağduyu, günlük yaşamın ve araştırmanın pratik gerekleri, bu iddiayı reddeder. Muhakkak ki, biz evrensel bilgiye sahip değiliz, ama tek tek nesneleri ve olayların tek tek vuku buluş evrelerini biliriz.

Tam bir karşılıklı bağımlılık ya da nisbi bağımsızlık hakkındaki kanıt, ifadeler söz konusu olduğunda da ortaya çıkmaktadır. Aşırı bir görüşü benimseyerek, **'işte bir şiir, belki de Donne'un dinsel sonnet (sonne okunur) lerinden (x) biri; kendi başına anlaşılacak bir biçimde yazılmıştır; dolayısıyla geniş bilgiye sahip olmadan bizim onu okuyup, hoşlanmamız ve anlamamız mümkündür'** diyebiliriz. Bir başka aşırı görüşü benimseyerek de, **'sonnet biçimini anlamak için şiir kuramı ile tarihi hakkında bir şeyler bilmemiz; biçemi (üslubu) değerlendirmek için, yazar hakkında olduğu kadar, çağın düşünce görenekleri ve alışkanlıkları hakkında da bazı şeyler bilmemiz zorunludur; söz konusu, dinsel bir şiir olduğu için, ilgili teolojik inançları anlamamız ve bunları anlamamız için de, Hristiyanlık tarihini ortaya koymamız ve Hristiyanlık tarihine insanlık tarihindeki yeri açısından bakmamız gerekir'** diyebiliriz. Böylece bir kez daha şiiri gerçekten anlamadan önce ansiklopedik bilgi elde etme görevini yüklenmiş oluruz.

Mutlak olarak benimsenen her görüş açısı saçma olmakla birlikte, onlar arasındaki gerginliğin yararları da bulunmaktadır. Her şeyi anlamadan hiçbir şeyi anlayamayacağımızı düşünseydik, daha araştırmaya başlamadan bu işten vazgeçerdik; tek tek sorunlarda tam bir anlayışa ulaşabileceğimize inansaydık, araştırmalarımızı pek uzağa götürmezdik.

Bununla birlikte, anlama işi bir hep ya da hiç sorunu değildir. Biz bir araştırmanın çeşitli aşamalarında gerçek anlamayı kazanmış oluruz, fakat bu anlama, anlamaya çalıştığımız ifadeleri daha başka bağlamlara yerleştirdikçe derinleştirilip, zenginleştirilebilir. Söz gelişi, ben el sallayan bir adam görebilirim. Ortaklaşa paylaştığımız göreneklere sahip olduğumuz için, bana dostça selam verdiğini hemen anlarım. O zaman ben, bu adamın, benim kalben yakınlık duyduğumu bildiği bir davayı desteklediğini öğrenmiş ve dolayısıyla onun yaptığı işaretin bir teşvik işareti olduğunu da anlamış olurum. Belki de bu adam ertesi gün benden borç ister ve ben de onun bu işaretinin benim dostluğumu kazanmak için yapılmış bir girişim olduğunu anlarım. İfadelerin anlaşılmasında içinde bulundukları bağlamların özel bir önemi olmasının nedenini uzaklarda aramak gerekmez. Bir renk parçasını veya bir yıldızı, bir maden parçasını veya bir çi-

(x) 14 dizelik uyaklı şiir türü

Bizim insan tabiatına ve insan zihninin işleyişine aşina olmamız, dikkatli iç gözlemle, bu gözlemin kayıtlarını derlemek ve insan tabiatı ile ilgili bilginin ifade edildiği yapıtları incelemek suretiyle genişletilebilir. Bugüne değin yeterince kullanılmamış çok geniş bir malzeme yığını otobiyografilerde, özellikle St. Augustine, Rousseau, Goethe ve Gide gibi büyük kavrayış gücüne ve kendi benleri hakkında derin bilgiye sahip kişilerce ortaya konanlarda, Stendhal, Shakespeare veya Dostoievski gibi hayalgücü yüksek yazarların yapıtlarında ve Caesar veya Bismarck gibi eylem adamlarının yazılarında yer almaktadır. Bu türlü yapıtlarda biz bazan aşina olunan hususları tanırız, bazan yalnızca bulanık bir biçimde bildiğimiz şeylerin daha açık olarak farkına varırız, bazan da bir ilham çarpmasıyla kendi insan tabiatımız hakkında yepyeni bir kavrayış kazanırız.

Günlük yaşamda kendimizi bu ve benzeri tarzlarda anlayabilsek, başkalarının kavrayışından yararlanıp, bunu kendi eylemlerimizde denesek de, psikologlar ve öteki toplumbilimciler onlardan yararlanmayı güç bulmuşlardır. Bunlar karmaşıktırlar. Kolayca sınıflandırılamazlar ve nesnel olarak denenmeleri güçtür. Bununla birlikte, insan bilimleri için bu zengin kavrayışa başvurmayı öğrenmek şarttır; geniş bir malzeme yığınının derlenmesi, ayıklanması ve çözümlenmesi gereklidir. Aynı biçimde, değerli olmakla birlikte, dâhînin kendi başına elde ettiği esinlenmeler ve hayalgücü yüksek yazarların kavrayışıyla da yetinmemeliyiz. Aynı zamanda sıradan erkek ve kadınların iç yaşayışını ve 'halk hikmeti'ni, yalnızca kendilerine özgü yararı dolayısıyla değil, anlama metodlarının metodolojik gelişimine ait bir temel olarak da araştırmamız gerekmektedir. Gereksindiğimiz şeyler; mevcut olan bütün bilgiler, kişilere ait kayıtlar ve insanların somut durumlarda yaşam deneyimini nasıl edindiklerinin anlatımlarıdır.

Gördüğümüz üzere, kültür dünyasını tanımak; deneyim birikimi, yolculuk, sistemli okuma vb. ile genişlik kazanır. Bu bilgiyi daha da genişletmek ve daha sistemli bir duruma koymak, bizzat insan bilimlerinin görevidir. Filoloji, karşılaştırmalı din, tarih ve toplumbilim, ifadelere egemen olan kuralları, görenek ve gelenekleri araştırır ; bu ifadeler hakkındaki bilgi ise, anlamanın bir koşuludur.

Fiilî bağlamların kavranmasına, insan bilimlerindeki kanıtların giderek biraraya toplanması, tarihsel bilgi, biyografik malzeme, antropolojik bulgular ve sosyolojik anlatımlarla ulaşılır.

Bu tartışmalar daha önce vardığımız şu sonucu pekiştirmektedir: Epistemolojik açıdan salt hareket noktası yoktur. İnsan bilimlerini bazı basit kavrayışlardan hareket edip, kapsamlı bir bütüne doğru atılan mantıksal adımlarla ilerleyen düzenli bir sistem olarak düşünmek boş hayaldir. Böyle bir şeyi hayal bile etmesek yeridir. Buna karşılık, muazzam bir cepheye karşı ilerleyebiliriz. İnsan disiplinleri konusunda çalışan kimse, mesafe katettikçe, konusunun epistemolojik temellerini atmakta ve geliştirmekte yardımcı olur. Sonunda toplumsal - tarihsel gerçeklik hakkında daha önce elde edilen bütün bilgilerin ışığında belli araştırma taslakları denenip, düzeltilebilir ve aydınlatıcı olduğu kadar kesin bir duruma da sokulabilir. Salt kuramsal ve epistemolojik yaklaşımın belli ve sınırlı bir işlevi vardır. O, araştırmanın yerini alamaz, ancak araştırmacının yaptığı şeyi sistemleştirip, açıklığa kavuşturabilir. Onun farklı bulguların karşılıklı ilgisini aydınlatan bir çerçeve içinde amacını yönlendirip, vardığı sonuçları düzenleyebilir.

V

İFADELER

1. İfadelerin Tabiatı ve İşlevleri

İfadeler konusu anlama konusuyla yakından ilgilidir; dolayısıyla bunlar hakkında bazı noktalar üzerinde önceki bölümlerde durulmuştu. İfadeler, anlamanın işleyebilmesini sağlayan tek vasıtadır. Bir anlamda onlar, insan bilimlerinin tek konusu; bir başka anlamda ise, konu, bunlar aracılığıyla neyin anlaşıldığıdır.

İfadeler duyularla algılanan fiziksel görüntülerdir. Kağıt üzerinde satırlar, bir çiçek üzerindeki işaretlerle aynı tarzda görülür; konuşulan sözler ve gök gürültüleri işitilir. Bununla birlikte, çiçekler üzerindeki işaretler ya da gök gürültülerinin aksine, sözcüklerin ikili bir tabiatı bulunmaktadır; onlar kendilerinin ötesinde bir şeyi işaret ederler ve bu onlara anlam verir; bu anlam anlaşılabilir, fakat algılanamaz.

İlkin 40. sayfada verilen ifadelerle ilgili tanımımızı tamamlamak için bu 'işaret etme' nin tabiatını açıklamamız gerekir. Burada fiziksel görüntü ile onun ötesindeki şey arasında iki farklı ilişki söz konusudur ve ifadelerin, birbiriyle ilgili olmakla birlikte, iki farklı işlevi ortaya çıkmaktadır. Birincisi, kendisinden doğdukları zihinsel durumla ilgilidir ve bunun sonucu olarak bütün ifadelerin kesinlikle yerine getirmek zorunda oldukları işlev ise, bu zihinsel durumu ifade etme ya da görüntüleme işlevidir. Acının doğurduğu-bağırma ya da bir kaş çatma bu işlevi en saf biçimde yerine getirir. Eylemler de (bu insan bilimleri için önemlidir), bu anlamda, ifadelerdir. İfadeler dünyasıyla bağlantısı olmayan bir şeyi başarmanın yanında bunlar, niyetleri ya da tutumları da görüntülerler. Kağıtları yırtarken masamı düzenliyor olabilirim; bunun yanında sabırsızlık ya da düzenli olma arzusu da gösteriyorum. İfadelerin, ikinci işlev (gösterme işlevi) gözönüne alınarak kullanıldığı yerlerde bile bu ifadeler aynı zamanda birinci işlevi de yerine getirirler; kediler hakkında yapı-

lan nesnel bir konuşma, konuşmacının niyetlerini, ilgisini ve tutumunu ifade eder. Nitekim birinci ikinciye dayanmaktadır. Eğer sözcüğe benzeyen sesler, konuşmacının düşüncelerinin ifadesi değil de, boğazını temizlemesinin bir sonucu olarak görünüyorsa, bu kimsenin kediler hakkında konuştuğu söylenemez.

İfadelerin ikinci işlevi göstermedir (**reference**[x]). Fiziksel bir görüntü, bir şeyle, fiziksel ya da zihinsel bir nesneyle, bir fiille, bir nitelik ya da bir olayla kendi işareti ya da belirtisi olarak ilişkisi varsa, bu işlevi yerine getiren bir ifade olur. Bu ilişki, ifadede görüntülenen zihinsel bir fiille saptanır ve böylece ikinci işlev birincinin yerine getirilmesine bağlı olur. İfadelerin işaret edip, gösterdikleri şey, onların belirli anlamını meydana getirir. Bu bakımdan bayraklar, sözcükler ve yol işaretleri birer ifadedir ve anlamlıdır.

Göstermeyi kolaylaştırmak amacıyla ifadelerin sistemli bir düzene sokulmasına dil adı verilir. Bu,geniş bir tanımdır ve yalnızca İngilizce ve Fransızca gibi dilleri değil, matematik ya da coğrafya ile ilgili işaretleri, mors ya da semafor (uzaktan işaretle konuşma) gibi alfabeleri ve yol işaretleri sistemini de içine alır. Farklı çiçeklere özel anlamlar verirsek, bir çiçekler dilinden de söz edebiliriz. Bu diller arasında biçimsel farklılıklar vardır. Bazıları yalnızca daha başlangıç halindedir, bazıları da gündelik dile çevirmeye dayanır. Ortak özelliklerini ortaya koymak için, onlar dil adı altında birlikte sınıflandırılır.

Dil göreneğe bağlı bir ifadeler sistemidir; göreneğe bağlıdır, çünkü insan yapısıdır; bir sistemdir, çünkü parçalardan meydana gelen bir bütündür ve bu parçalar arasındaki ilişkiye, tutarlı, anlaşılır ve dolayısıyla etkili göstermeyi olanaklı kılan yalnızca gramer ve mantığınki gibi kurallar egemendir. Dili meydana getiren öğeler iki farklı biçimde ya halkın ürettiği çok sayıda tek tek ifadeler olarak (bu durumda kedi sözcüğünü iki kez kullandığımda dilin iki ögesini kullanmış olurum) ya da çok sayıda ifadelerin paylaştığı anlamı temsil eden ve onlara ait bütün sınıfların yerine geçen birimler olarak (bu anlamda İngilizcede yalnızca bir tek kedi kelimesi vardır) betimlenebilir.

(x) Prof. Grünberg, Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme adlı eserinde (AÜDTCF. Yay. Ankara 1970), anılan sözcüğü 'belirtme' sözcüğüyle karşılıyor. (Çev.)

Bu, mantıkçıların yakından bildiği , sıkıştırılmış, ancak ortodoks bir dil görüşüdür. Geniş çaplı bir dil kuramı ortaya koymak burada gerekli değildir; bu konudan burada söz edilmesinin nedeni, yalnızca yanlış anlamalardan kaçınmak ve ifadelerin daha çok tartışılmasına zemin hazırlamaktır. İfade etme ve gösterme süreçlerini oluşturan ve de ifadelerin tabiatını tanımlayan ilişkiler kendilerine özgüdür ve daha ileri ölçüde ne tanımlanabilir ne de aktarılabilir. Bu ilişkiler, dili her kullanışımızda ortaya çıkarlar ve bu nedenle evreni kendileriyle açıkladığımız nedensel ilişkiler türünden olan ilişkilerden daha temellidirler. Gerçekten de biz, bazı davranışçıların yapmış oldukları gibi ifadeler arasındaki ilişkileri ve bu ifadelerin işaret ettikleri şeyleri gözlemlenebilir düzenliliklere indirgemeye çalışırsak, onlardan hiçbirinin gözlemlenemeyeceğini görürüz. Benim, her susadığımda, içecek bir şey isteyebileceğim doğrudur, ama bende meydana gelen bedensel belirtilerin 'anlam' dışında ortak hiçbir yanları bulunmayabilir, çünkü ben duvara vurabilirim, el işareti yapabilirim, İngilizce, Fransızca ya da Almanca bir not yazabilirim veya bu dilleri konuşabilirim.

İfade kavramının dil kavramından daha geniş olduğunu vurgulamak önemlidir. Her dil ifade olduğu halde, her ifade dil değildir. Bunun insan bilimleri alanını ifadeler açısından tanımlamadaki önemi açıktır. Yüzdeki değişmeler, kendiliğinden ortaya çıkan el işaretleri ve amaçlı eylemler türünden dille ilgisi bulunmayan belirtilerin hepsi birer ifadedir ve bunlar insan bilimlerine zihinsel durumlara ilişkin kanıtları sağlarlar. Bu malzemenin dilin sağladığı türden olması, dikkatimizi dilin ifadeye ilişkin işlevine yönelttiğimizde, özellikle açık bir hale gelir. Dilin göstermeye ilişkin değil, ifadeye ilişkin bu işlevinin burada özel bir ilgisi vardır ve dilin bu işlevi insan bilimlerine ilişkin ilginin yönünü belirlemektedir. Bir örnekleme bu hususu daha açık bir biçimde ortaya koyacaktır. Biliyoruz ki, İngilizler, hava hakkında konuşmaya alışıktırlar. Bu konuşmanın gösterdiği şey, sözgelişi, bütün Temmuz ayı boyunca yağmur yağması, insan sorunlarıyla uğraşanların özde ilgilendikleri bir şey değildir. Fakat ifade edilen şey, yani hava ile ilgilenmek ve bazı yerleşmiş adetlere uymak, kesinlikle onların ele aldığı konunun bir parçasıdır. Başka bir deyişle, dil, hepsi insan bilimleri için ilginç olmayan pek çok şeye işaret eder, fakat insanların düşüncelerini ifade etmeleri, birbirleriyle haberleşmeyi amaçlamaları, onların şu ya da bu konuyla ilgilenmeleri, insan bilimlerinin kalbini ve özünü oluşturur.

2. İfadelerin Sınıflandırılması

Bütün ifadeler zihinsel bir içeriği ortaya koyar ve bazıları da bu içeriği gösterir. Bu içerik onlar sayesinde anlaşılabilir. İfadelerin farklı türleri bulunduğu için, bu anlama eylemi de farklı tarzlarda olur. İfadelerin sınıflandırılması anlama eyleminin alanını ve almak zorunda kaldığı biçimleri gösterecektir. İfadeler alanını bölümlere ayırmak için bir kaç sınıflandırma ilkesi kullanmak zorunda kalacağız. Salt ifadelerle başka işlevleri yerine getiren ifadeler arasındaki ayırıma dikkati çektiğimizde ve bazı ifadelerin göreneğe bağlı olduklarını belirttiğimizde yapılabilecek sınıflandırmaların kısa bir manzarasını elde etmiştik. Her sınıflandırma ilkesi farklı araştırmalarda kullanılan yaklaşımlar açısından önemli belli yönleri ön plana çıkarır.

İfadelerin göreneğe bağlı olanlar ve doğal olanlar biçimindeki sınıflandırması ile işe başlayalım. Dille ilgili bütün ifadeler ve hatta matematikteki simgeler, müzik işaretleri vb. gibi yukarıda sözünü ettiğimiz anlamda dilin bir bölümünü oluşturan bütün ifadeler görenekle ilgilidir. Trafik işaretleri, ticarî markalar gibi öteki işaretler de, dil düzeninin bir bölümü olarak görülemeseler de, böyledir. El işaretleri çoğunlukla yalnızca görenekle anlaşılabilir. İngilizlerin resmiyetten uzak selamlaşma adetleri Almanlara kaba görünebilir. Birinin yanağını öpme, bir Fransız için mütevazi bir dostluk; bir İngiliz için ise aşırı bir tutku ya da coşkunluk ifadesi olarak görünebilir.

Öte yandan genellikle bazı bedensel belirtilerle birlikte bulunan duygular, düşünceler ve niyetleri yakından tanıdığımızdan ötürü anladığımız doğal ifadeler bulunmaktadır. Çığlık acıya, ürkmeye ve korkuya işaret edebilir. Bu doğal ifadeler, iletişimde, göreneğe bağlı ifadelerin oynadığı rolün aynını oynayabilir. Sevgimi sonnet'lerde ifade edebilirim. Kırmızı güller gönderebilirim, öte yandan sevgimi gülücükler ve kızarmalarla, kadın dergilerinin yazdıklarına inanmak gerekirse, gözlerin parıldamasıyla aynı açıklıkla ortaya koyabilirim. İşaret memuru, buyruğundaki olağan araçlarla bir treni durdurmağa çalışır; işaretler çalışmadığı takdirde ise, tren yoluna fırlar ve ellerini havaya kaldırır. Biz, buna, tren makinistinin kırmızı ışık kadar açıklıkla anlayacağı doğal ifade diyebiliriz.

Doğal ifadelerle göreneğe bağlı ifadeler arasındaki ayırım her zaman kesin çizgileriyle ortaya konamaz. Bazı görenekler

çocukluktan itibaren bütün çevremizden edinildiği ve , tabiri caizse, ikinci doğa (tabiat) haline geldiği için, biz, bazan, doğal ifadeler olarak görülen hususlarda göreneğe bağlı unsurun bilincinde olmayız. Ağlama, acı ya da üzüntünün, bazan da sevincin doğal bir ifadesidir; biz bunu tamamıyla denetleyemeyiz; ancak göreneklere bağlı olarak bastırabilir ya da teşvik edebiliriz. Tarihin bazı dönemlerinde, sözgelişi, Homer'in yaşadığı çağda, insanlar halk arasında bardaktan boşanırcasına gözyaşı dökmek suretiyle duygularını ifade ederlerdi. Bir İngiliz kamu okulundan yetişmiş biri için böylesine bir davranış hiç de uygun bir davranış değildir. Yakınlarının ölümünden dolayı ağlayamayan kimseler gerekli duygusallığı gösteremedikleri için kendilerini suçlu hissederler; başkaları ise böyle bir duygusallığı salt başka insanların karşısında bulundukları için gösterirler. Ani bir acı çığlık, resmî bir hitap gibi aşırı durumlar açıkça bellidir. Bunların arasına doğal ve göreneğe ilişkin unsurlar girer; bu unsurların dikkatli bir araştırmayla ayıklanması gerekir.

Biz ifadeleri, bir şeyi iletmek amacıyla söylenmiş olup olmaması bakımından da, sınıflandırabiliriz. Bu türlü bir sınıflandırma yukarıdaki sınıflandırmayı enine keser; çünkü hem kırmızı ışık hem de işaret memurunun ellerini sallaması bir şeyi iletmeyi amaçlamaktadır. Dile ilişkin bütün ifadeler ve bütün göreneğe bağlı işaretler, sahte de olsalar, yalan da, birşeyi iletmeyi amaçlarlar; bu durum gizli bir günlüğe kaydedilmiş düşünceler için de söz konusudur. Birinci durumda amaç, yanlış bilgi vermek; ikincisinde ise, bilginin, kendisine iletilmesi amaçlanan kişi, bir kimsenin gelecekteki kendi beni olabilir. Çoğu doğal ifadeler, öte yandan, bir şeyi iletmek amacından kaynaklanmadıkları halde, zihinsel bir içeriği ortaya koyarlar . Bir yüz kızarması, elinde olmadan kıkırdama, aceleci bir hareket bu konuda örnek oluşturur.

Bununla birlikte, bir başka karmaşıklık daha söz konusudur. Dile bağlı olan ya da amaçlı iletişimler için başka olağan araçları kullanan ifadeler de iletilmesi amaçlanmayan bir şeyi ortaya koyarlar. Sözgelişi, ben, modern dünyada kadınların yeri konulu bir konferans verebilirim. Her söz, her tümce, hatta belki de onlara eşlik eden el, kol işaretleri, dikkatlice tasarlanmış düşünceler dizisini iletmeyi amaçlar. Buna karşın yine de onlar kendi arzum hilafına, benim kadınlara karşı akıldışı bir ön yargı içinde bulunduğumu da ortaya koyabilirler.

Konuyu daha açık bir biçimde ortaya koyabilmek için, herhangi bir şeyi iletmeyi amaçlamayan iki ifade türünü ayırdetmek istiyorum. Yüz kızarması gibi bir ifade, hiç de amaçlı bir fiil olmadığı için, herhangi bir şeyi ortaya koymayı amaçlıyor olmayabilir. Öte yandan, bir ifade kasıtlı bir fiil olduğu halde, amacı iletişim olmayabilir (ya da ifade edildiğini sandığımız şeyi iletmeyi amaçlamıyor olabilir). Eğer ben , ayakkabılarım elimde, parmaklarımın ucuna basarak yukarı kata çıkarsam, bu, açıkça amaçlı bir eylemdir, ancak , ben , bir rol yapıyor olmadıkça, herhangi bir şeyi ifade etmeyi amaçlamış olmam. Buna rağmen, bir gözlemciye göre, bu, bir gizlenme ve yakalanmaktan korkma ifadesidir.

Benim üçüncü sınıflandırmam, açık, fakat önemli bir ayırımı vurgular. Şimdiye değin biz, yalnızca ifadeye gönderimde bulunarak, bu ayırımı geçiştirdik; fakat bu, hem bir kimsenin zamanın belli bir anında ortaya çıkan davranışının süratle geçici bir değişikliğe uğraması - bir öfke ifadesinin yüzünde ansızın belirip, kaybolması - hem de kendini ifade etme faaliyetinin sabit ve nispeten sürekli yan ürünleri anlamına gelir. Her zaman yan ürün yoktur. Eğer ben kaşlarımı çatarsam, kaşlarım yeniden eski haline döndüğünde, geride sürekli hiçbir iz kalmaz. Fakat ben arkadaşıma yolladığım bir mektupta kendimi etkili bir biçimde ifade edersem, duygularımın bu ifadesi, gelecekte kullanılmak üzere dosyalanabilir. Bir kitap X'in kendi felsefesinin hayranlık uyandıran bir ifadesi olabilir. Heykeller ve tablolar, romanlar ve bilimsel denemeler, hep bu türden ifadelerdir. Bütün eylemler aynı zamanda birer ifade olduğu içindir ki, eylemlerin ürünleri de, başka herhangi bir şey olmaları yanında, sürekli ifadeler olabilirler. Bir katedral, bir süs bahçesi, bir kanun ya da bir anayasa, bu anlamda sürekli bir ifadedir ve bu nedenle de anlaşılması mümkündür. Bu husus, insan bilimleri alanını tanımlamada önem taşır.

Daha önceki tartışmalarda değinilmiş bulunan dördüncü bir sınıflandırma ilkesi, üzerinde fazla durmaya gerek bırakmayacak ölçüde açıktır. Bir ifade (bir tek söz ya da işaret, dudakların bir an için seğirmesi gibi) nispeten basit, ya da bütün bir şiir, eylemler dizisi ya da bir deneme gibi son derecede karmaşık olabilir. Bundan ötürü, çoğu ifadelerin karmaşık yapısı belli görüş açılarından ve belli amaçlarla bir tek ifade olarak nitelendirilebilir.

Son olarak biz, ifadeleri, ifadelerle gösterme arasındaki ayırıma dayanarak, sınıflandırabiliriz. Başta gelen işlevleri olarak işaret ettikleri bir kaynağa sahip olan bütün ifadeleri biraraya toplayabiliriz. Yoldaki bir dönemeci gösteren bir yol işareti bu türden bir ifadedir. **'Oturma odasında bir koltuk var'** sözü de yine böyle bir ifadedir. Toplantı gündemleri, tabiat tarihi ders kitapları, rehberler ve bilimsel denemeler, hep bu gruba dahildir.

İkinci grup, başka hiçbir işlevi bulunmayan ve bir şeye işaret ettikleri halde, ifade işlevi en başta yer alan bütün ifadeleri kuşatır. Puflamak ve kaş çatmak bu türden bir ifadedir. Gülümsemeler ve gözyaşları, teşvik gösterileri ve lanet okumalar, küfürler ve duygusal şiirler hep bu türün kendine özgü örnekleridir.

Üçüncü grup ise, iletişim dışında bir amaca hizmet eden ve buna karşın yine de bir amaç ya da tutumu ifade eden eylemleri içine alır. General savaşı kazanmak için birliklerini toplar; marangoz masa yapmak için araç gereçlerini kullanır; hırsız kaçmak için çabuk ve sessizce hareket eder. Bütün bu durumlarda eylem sırasında bir niyet kendisini gösterir ve belli koşullar yerine getirilirse, bu niyet anlaşılabilir.

3. İfadeleri Sınıflandırmanın Metodolojik Anlamları

Açıkçası, bu sınıflandırmalar birbiri içine girmiş bir durumdadır ve bir ifadenin farklı cephelerini daha açık bir biçimde nitelendirmek için birarada kullanılabilir. Bir ifade basit, doğal, geçici, amaçsız ve salt bir ifade olabilir. Bir başkası ise karmaşık, göreneğe bağlı, sürekli , amaçlı olabilir ve bir olguya işaret edebilir. Çeşitli bileşimler söz konusu olduğunda da bu durum böyle devam edip, gider. Sınıflandırmanın ana amacı iki yönlüdür. Sınıflandırma, bu kitapta kullanıldığı gibi, alabileceği çeşitli biçimlerin listesini vermek suretiyle, ifade teriminin alanını belirlemektir. Bu türlü bir sınıflandırma aynı zamanda bizim metodolojik yaklaşımımıza da yol göstermelidir. Her ifade türünün özelliği farklı bir sorun doğurur ve farklı araştırma yöntemlerini gerektirir; fakat farklı türden ifadeler üzerindeki araştırmalar birbirini tamamlar.

Doğal ifadeler genellikle parça parça, düzensiz, bağlantısız ve nispeten ender ifadelerdir. Onların gerçek olup olmadıklarına çoğu kez karar vermek güçtür; çünkü gülümsemeler ya da göz

yaşları, daha önce de gördüğümüz gibi, göreneğe bağlı ifadeler olabilir. Bununla birlikte, yine de ifadeler, ortak bir göreneğin bulunmamasının olağan iletişimi imkansız kıldığı hallerde, esaslı ipuçları olarak hayatî bir önemi haizdir. Dilini anlamadığı insanlar arasında bulunan bir yabancı, belki de vahşi bir kabile içine yeni girmiş bulunan bir antropolog, gülümsemelerle karşılaşınca, kendini güven içinde hissedebilir ve işaretlerle ona yol gösterilebilir. Bu kimse dehşet ifade eden bir görüntüyü ya da bir doygunluk ifadesini anlayabilir. Böylece o, yavaş yavaş yabancı bir dile adımını atmış olur. Muhtemelen çocuklar böyle bir yolla dil öğrenirler.

Amaçsız ifadeler müphem, bulanık ve kapalı olmaya elverişlidir. Yalnızca polisiye öykülerin kahramanları bir görüntünün dehşet ifade eden bir görüntü mü olduğuna kesin tanı koyabilirler. Gerçekte ise biz, bir yüz kızarmasının hoşnutluk mu yoksa sıkılganlık mı ifade ettiğinden emin olamayız. Ancak yine de bu türlü ifadeler anlama için gereklidir. Bu ifadeler bizim yanılgıdan kurtulmamıza yardımcı olabilir. Sözcüklerle yalan söylemek bir yüz kızarmasını bastırmaktan; kendine güvenerek konuşmak ellerin titremesini engellemekten daha kolaydır. Bu ifadeler aynı zamanda bir kimse hakkında onun kendisinin , sırf bilmediğinden ötürü, söyleyemeyeceği bir şeyi de ortaya koyabilir. Bir kimsenin sıkıntılı ve öfkeli olduğunu görünce şöyle diyebilirim: '**Sanırım, işinden hoşlanmıyorsun**'. Bu sözüme karşılık ondan şu karşılığı alabilirim: '**Haklısın, ama sen sözünü edinceye kadar bunun farkında değildim**'.

Freud'un sıkıntılı davranışları ve kağıt üzerinde anlamsız şekiller çiziştirmeleri, rüyaları, yanılgıları ve dil sürmeçlerini, ani bellek kayıplarını ve zoraki eylemleri insan zihninin alacakaranlık bölgesine ilişkin bir şeyi ortaya koyan ifadeler olarak ele alması ve yöntemlerini bunun üzerine dayandırması, onun büyük katkılarından biri idi. Çoğu toplumbilimciler bu yaklaşım çizgilerinin önemini öğrenmek zorundadır. Anketlere verilen yanıtları ya da görüşmelerde verilen cevapları renklendiren aldatma ve aldanmaların derecesini, kendi zararlarına, kavrayamayan safdil anket düzenleyicileri ve pazar araştırmacıları hakkında ihtiyatlı olmayı telkin eden öyküler anlatılır.

Geçip giden ifade fiillerinin incelenmesinin iyi ve kötü yönleri bulunmaktadır. Biz yaşayan bir kimsenin doğrudan etkisiyle

karşılaşırız. Yalnızca sözcükleri ve sesinin iniş çıkışlarını işitmekle kalmayız, yüz ifadesini de görürüz. Biz hepimiz, yanlış anlaşılma korkusuyla, birarada bulunduğumuz zaman söylemekte tereddüt göstermeyeceğimiz şeyleri bir mektupta yazmaya ve karşılıklı konuşurken söyleyeceğimiz şeyleri telefonda söylemeye cesaret edememe deneyimine sahip olmuşuzdur. Yüz yüze iken ben şaka yaptığımı açıklayabilirim, fakat kağıt üzerinde ya da telefonda benim sözlerim hakaret telakki edilebilir.

Bununla birlikte , bu geçip giden ifadeleri kullanma konusunda büyük güçlükler bulunmaktadır. İfade ortadan kalkınca, sözlerin sertliğini yumuşatacak bir anlık bir eğlence belirtisi bulunduğundan nasıl emin olabilirim? Açıkçası hiçbir denetleme vasıtası bulunmamaktadır. Ayrıca, araştırmacı her zaman olayın olduğu noktada bulunmayabilir. İnsanlar bir patlamadan kaçarken, onun fotoğraf makinasıyla birlikte orada bulunması olası değildir. Bu nedenle, onun görgü tanıklarının kayıtları, mektupları, notları ya da resmî kayıtlar ve belki de onların olayla ilgili olarak anımsadıkları şeylerle yetinmesi gerekir.

Sürekli, kalıcı ifadelerin bazı iyi ve kötü yönleri de böylece ortaya çıkmaya başlamış olmaktadır. Bu ifadeler daha uzak ve soyut ifadelerdir; haliyle onları aydınlatabilecek bir bağlamdan koparılmışlardır. Öte yandan bu ifadeler korunabilir ve dosyalanabilir, uygun bir zamanda incelenebilir, tartışılabilir ve yeniden gözden geçirilebilir.

Artık ifadelerin olgusal bilgi, salt ifadeler ve eylemler biçiminde sınıflandırıldıklarında, elde edilebilirlik ve aydınlatma gücü bakımından nasıl karşılaştırıldığını ele almak gerekmektedir.

Yol işaretleri, gazeteler, istatistik tabloları ve ders kitapları tarafından aktarılan nesnel bilgi iletişimi yaygındır ve biz göreneklerı öğrendiğimiz takdirde bu bilgi kolaylıkla ve kesinlikle anlaşılabilir. Nitekim göreneklerin kendileri bize bu tarzda iletilir. Biz bu türlü bilgiyi ya olgulara başvurmak suretiyle ya da belgeleri karşılaştırmak suretiyle deneyebiliriz. Bu türlü bilgi aynı zamanda insan bilimleri için de önemlidir; çünkü bizim, insanları anlamamız için, onların içinde bulundukları durumu , o durum hakkında bildikleri ya da bildiklerine inandıkları şeyi bilmemiz gerekir.

Bununla birlikte, olgusal bilgiye ilişkin ifadelerin büyük bir bölümü insan sorunlarını inceleyenlere pek az kavrayış olanağı verir. Bu ifadeler bölümünden çoğu, yolların durumu, metallerin yoğunluğu, hava, bitki örtüsü ve hayvanlar evreni ile ilgilidir ve dolayısıyla yazar hakkında da önemli bir şey ifade etmiyorsa, bunların insan bilimleriyle pek ilgisi yoktur. Bu türlü ifade genellikle kişiyle olan ilişkiyi en az ölçüde tutar. Olgusal önerme, bu önermeyi kim söylerse söylesin, aynı anlamı taşır ve bu önermenin içeriği yazarını pek fazla aydınlatmaz. Böceklerin yaşamı ile ilgili bir kitap, yazarı konusunda bir şeyler söyler, ama bunlar pek azdır. Biz, onun böceklerle ilgilendiğini; belki de sabırlı ve zeki olduğunu öğreniriz; onun hakkında öğrenebileceklerimiz bundan ibarettir.

Salt ifadelerde ise, durum tamamıyla farklıdır; çünkü bu ifadeler yazarın tabiatını ortaya koyarlar.Bazı türler - çünkü biz yukarıdaki sınıflandırmalar ışığında farklı türleri ayırdedebilirizaldatıcı olabilir. İnsanlar üzülüyormuş ya da yakınlık duyuyormuş gibi görünebilirler, gülümseyebilirler, ama hain de olabilirler. Hatta onlar yalandan gözyaşı da dökebilirler. Gerçeğe ulaşmak için, daha başka ifade türlerine güvenmek zorundayız. Eğer biz bir ifadenin kasıtsız olduğunu saptayabilirsek, aldanma düşüncesinden kurtulup ona güvenebiliriz. Gerçek sanatsal ifadelere de güvenilebilir. Bunlar günlük yaşamda kendileri adına yalan söylediğimiz pratik amaçlardan hiçbirine hizmet etmez; onlar düşüncelerin, duyguların ve salt ifade uğruna çalışıp, çabalamaların kişisel ifadesini ortaya koyma arzusundan kaynaklanır.

Şimdi ele alacağımız eylem alanı, tarihçi, sosyolog , psikolog ve sosyal antropologun özellikle ilgilendiği gerçekliktir. Eylemler salt bedensel hareketler değildir; amaçlarla biçimlenirler, düşünce ile yönlendirilirler ve gerçekliğin yorumlarına dayanırlar. Eylemler ise bu amaçları, düşünceleri ve yorumları ortaya koyarlar. Eylemler sözcüklerden daha çok ses çıkarır. Bu nedenle biz onları, büyük ölçüde amaçsız olarak da olsa, ifadeler biçiminde sınıflandırmıştık. Balta kullanan bir adamı gözlerken (eğer bir zırdeli değilse) biz onun bir ağacı kesmeye niyetlendiğini ve ayrıca durumun onun için anlamlı olduğunu anlarız. **'İşte görüş alanımı engelleyen ya da satabileceğim bir ağaç'**.

Öteki ifade türlerinde olduğu gibi, eylemlerin anlaşılması da, bir önceki bölümde listesi verilmiş olan epistemolojik koşul-

ları yerine getirmek üzere, yöntemlerin zekice bileşimini gerektirir. İnsan tabiatının temel özelliklerini anlama, eylem biçimini belirleyen görenekleri ve gelenekleri bilme ve bağlamın değerlendirilmesi , hep bir eylemin verimli çözümü için gereklidir.

Eylemlerle ilgili olarak son koşul, özellikle önemlidir; çünkü eylemler öteki ifadelerin ulaşamayacağı ölçüdeki durumlarca belirlenirler ve bu durumlara doğru yöneltilirler. Generalin savaş düzenini arazinin durumu, elde bulunan birlikler ve düşmanın gücü yönlendirir. Bu aynı zamanda eylemlerin, katılan insanlar hakkında bize ifade edebileceği şeyleri de sınırlandırır. Bir roman, yazarın kişiliğinin, onun mizacı , ilgisizliği , macera duygusu gibi bir çok yönlerini açığa çıkarır; çünkü o kendisini ifade etmek için nispeten serbest kalmıştır. Fakat eylem yalnızca duruma uygun beşeri olanakları ortaya koyar. General, durum yalnızca titizce hazırlanmış bir savunma eylemine izin verdiği takdirde, atak ve maceracı olabilir. Eğer biz, yalnızca yaptığı savaşları değil, onun kendisini anlamak istersek, onun askerî eylemlerinin ötesine bakmak, mektuplarına, günlüklerine ya da kayda alınmış konuşmalarına başvurmak zorundayız. Onun neyi hayalledi ği, ne yapmayı istediği, yaptığı şeyler kadar önemlidir.

Ayrıca eylemler, kendilerini harekete geçiren dürtüleri, niyetleri açığa vurdukları gibi açığa vurmazlar. Baltasını kullanan bir adam görünce, ağacı kesmeye niyetlendiğini biliriz. Biz aynı zamanda durumun bazı bakımlardan onun için anlamlı olduğu sonucuna varırız. Başka bir deyişle, o , bunun bir ağaç olduğunu, onun ortadan kaldırılmasının bazı sonuçları olacağını anlar (eğer bu önemsiz görünüyorsa, bunun tek nedeni seçilen durumun basit ve bilinen bir durum olmasıdır). Oysa onu böyle bir şeyi yapmaya iten dürtüler eylemden elde edilemez. Acaba o, görüş alanını kapadığı için mi ağacı kesiyor? Kaba gücüyle karısını etkilemek mi, yoksa komşusunu gürültüyle rahatsız etmek mi istiyor? Sadece öfkesini mi yatıştırmak istiyor? Bu türlü sorulara yanıt vermek için, farklı kanıt türlerine, sözgelişi, onun yüz ifadelerine ya da kimi sözlerine başvurmak zorundayız. Çoğu araştırma parçaları için niyetlerin anlaşılması yeterlidir. Öteki durumlarda ise, daha karmaşık dürtüler alanına girmek zorundayız; şunu da söylemek gerekir ki, bu, her zaman gerekli değildir, aksi takdirde, aşırı bir kuşkuculuğa ulaşmış oluruz. Gerçek dürtü çoğu kez eylemi yapan kimseden saklıdır. O halde, araştırıcı onu bulduğundan nasıl emin olabilir?

Böylece insan bilimlerinde çalışan bir araştırmacı türlü çeşitli ifadelerle karşı karşıya kalır. Her ifade türü belli sorunlar doğurur ve belli araştırma yolları açar. Yine her ifade türü anlamlı durumların belli yönlerini ortaya çıkarabilir. Bu farklı türden ifadeleri anlama süreçleri birbirine bağlıdır ve birbirini tamamlar.

VI

ANLAMA VE BİLİMSEL YÖNTEM

1. İnsan Bilimlerinde Bilimsel Yöntem

Metodoloji bilgi edinmemizi sağlayan yöntemlerin incelenmesidir; epistemoloji ise, bilgi edinmenin temel koşullarıyla ilgilenir. Birincisi, araştırma konusunun tabiatından doğan sorunlarca araştırmaya yüklenen bilgi edinme süreçlerini ele alır. Yöntem , bilgi edinme süreçlerinin muhtemelen belli tekniklere ya da usullere bağlı sistemli bir bileşimidir.

Sınıflandırma, kavramsallaştırma, soyutlama, hüküm verme, gözlem yapma, deneyleme, genelleştirme, tümevarım, sonuçlama ve benzetme yoluyla kanıtlama gibi işlemler bilgi edinme süreçleridir. Anlamanın da bunlarla birlikte sınıflandırılması gerekir, çünkü anlama bir yöntem değildir. Bu işlemlerden hiçbirinin bütünüyle kendine özgü bir uygulaması yoktur. Onların hepsi farklı araştırmalar ve bilimlerde olduğu kadar, pratik yönlendirme konusunda da kullanılırlar; bununla birlikte, onlardan her birine ait belli kısıtlamalar da söz konusudur; söz gelişi, deney astronomide imkansız olabilir ve anlamanın beşeri bağlamla sınırlanması gerekir. Bu süreçlerden çoğu, mantıkla ilgili basit ders kitaplarında ele alınmıştır; anlama üzerinde de daha önce uzun uzadıya durulmuştu; dolayısıyla bu konuda söylenecek pek az şey kalmıştır. Vurgulamak gerekir ki, anlamanın rolü üzerinde durmak, öteki süreçlerin insan bilimlerinin yöntemleri içinde yeri bulunmadığı anlamına gelmez. Hiçbir ciddi anlama yanlısının kolaylıkla reddedilebilecek böyle bir görüşü benimsediği görülmemiştir.Sosyal antropologlar gözlem yapar ve sınıflandırır, psikologlar deneyler ve genellemeler yapar, tarihçiler ise akıl yürütür.

Teknikler belli sorunların araştırılmasına uydurulmuş ve genellikle bazı metodolojik varsayımlara dayalı özel usûllerdir. Psikoanalizde serbest çağrışımların kullanılması böyle bir tekniktir; bu teknik söz konusu çağrışımların neyi ortaya çıkaracağı

konusundaki varsayımlara dayalıdır. Bazı teknikler son derecede özel tekniklerdir; bazıları ise, türlü çeşitli amaçlara göre düzenlenebilir. Bunlar her ne kadar yöntemin bir parçasını oluşturabilir, kullanılışlarında bir takım metodolojik mülahazalar tarafından yönetilir ve sözgelişi, teleskobun uygulanmasında olduğu gibi, yeni bir takım metodolojik olanaklar hazırlayabilirse de, yalnızca bir disiplinin ayrıntılı bir incelemesi sırasında ilgi çekicidir ve üzerinde daha fazla durmaya gerek yoktur.

Önceki bölümlerde biz, özellikle insan bilimlerine özgü olan bir bilgi edinme sürecinin, yani anlamanın tabiatını ele almıştık. Metoda ya da bu bilimlerin yöntemlerine dönecek olursak, anlamanın bu bilimlerdeki öteki süreçlerle ne türden bir ilişkisinin bulunduğunu gözönüne almak gerekir.

İnsan düşüncesi çeşitli biçimlerde düzenlenmiş olduğu ve bir dolu farklı işlerde kullanıldığı için, farklı yöntemleri ayırdedebiliriz. Felsefî düşünce, düşünce süreçlerinin özel bir bileşimini, yani özel bir yaklaşım yöntemini gerektirir; ahlakî düşünce ve estetik değerlendirme de yine bu özelliğe sahiptir. Bunlar nesnel olguların sistemli bilgisini edinmeyi amaçladığımız hallerde kullanılan yöntemler değildir; bu amaç için hem fen bilimleri hem de insan bilimleri bilimsel yöntemi kullanırlar. Disiplinler yalnızca nesnel olgu diye ele aldıkları hususlarda ve yöntemi kendi özel gereksinmelerine nasıl uyduracakları konusunda ayrılırlar. Fen bilimleriyle insan bilimleri arasındaki ayrılık işte bu noktada yatmaktadır.

Bilimsel yöntemin temeli kuramlaştırma ile deneyim arasındaki sıkı ve sistemli ilişkidir. Gözlem ve deney , çoğu kez kesin teknikler kullanılarak, genelleştirmeler ve varsayımlar için kanıt sağlar; bu genelleştirme ve varsayımlar da, sırası gelince, kendilerinden sonuçlamalar yapmak ve bu sonuçları daha sonraki gözlem ve deneylerin sonuçlarıyla karşılaştırmak suretiyle denenmiş olurlar, yani doğrulukları ya da yanlışlıkları ortaya konmuş olur. Bu basitleştirilmiş bilgiler amacımız için yeterlidir; farklı adımların göreceli önemi ve bu adımların atılış düzeni ya da hangi düzene göre atılması gerektiği konusundaki yaygın tartışmalara girmeye gerek yoktur.

İnsan bilimlerinin, tanımlandığı üzere, bilimsel yöntemi kullandığı hususu yadsınamaz. İnsan bilimlerinin özel tabiatı konusunda söylenen hiçbir şey bu hususla çelişmez. Ancak biz bi-

limsel sözcüğünü fiziksel ölçümler ve nicellemeye dayalı araştırma karşılığı olarak kullanırsak, insan bilimlerinden çoğunun bilimsel olmadığını söyleyebiliriz. Ancak böyle bir şey haklı görülemeyecek kadar dar bir bilimsel yöntem anlayışıdır. Onu daha geniş bir biçimde tanımlarsak, onun geniş ölçüde insan bilimlerinde kullanıldığını görebiliriz. Bu bilimlerde sabırla kanıt toplama, zekice deneyler tasarlama, dikkatlice bir çerçeveye oturtma ve varsayımların denenmesine ilişkin bol miktarda örnekler görülebilir.

İnsan bilimlerinin genel yönteminin bilimsel olduğunu saptadıktan sonra, bu yöntem içinde anlamanın rolü sorununa geri dönebiliriz. Bir bilgi edinme süreci ya da zihinsel bir işlem olarak anlamanın bir yöntem olmadığı ve bu nedenle bilimsel yönteme bir seçenek oluşturmadığı vurgulanmıştı. Daha yakından yapılan bir çözümleme göstermektedir ki, bu , gerçeği tam yansıtmamaktadır ve kesin ayırımlar yapmanın güçlüğünü ortaya koymaktadır. Zihinsel işlemler birbirlerini gerektirirler - sözgelişi, sınıflandırma soyutlamayı gerektirir- ve dolayısıyla bu işlemler (bir yöntemin tanımının parçası durumunda bulunan) işlemlerin bileşimleri olarak ortaya çıkarlar. Zihinsel işlemle yöntem arasındaki fark böylece sistemleştirmeye ilişkin bir derece sorunu durumuna gelir. Sözgelişi, bir şiiri anlama konusunda düşününce, şu ya da bu sayıda zihinsel işlemlerin bileşiminin söz konusu olabileceğini hemen görürüz.

Bu, yalnızca sözde bir kesin olma sorunu değildir. Temelli bir nokta da, burada yer almaktadır. Anlama, insan bilimlerinde kullanıldığı biçimiyle ötekiler yanında bilimsel yöntem içinde özel bir yeri bulunan zihinsel bir işlem olarak ele alınamaz. O, araştırmanın belli bir aşamasında kendisine başvurduğumuz bir şey değildir. Biz , önce, malzemeyi toplar, sonra anlamaya çalışırız ve sonunda deneme için bir kuram ortaya koyarız, demek gerçeğe aykırıdır. Anlamanın, varsayımların oluşturulmasında kullanılan bir buluş aracı olduğu ve bu varsayımların, daha sonra, anlamaya hiçbir şey boçlu olmayan usûllerle denenmesi gerektiği görüşünün reddedilmesi gerekir. Anlama insan bilimlerinde kullanılan bütün işlemlerde yer alır ve onların değişime uğramalarında rol oynar. Onların yöntemlerini bilimlerin yöntemlerinden ayıran da işte budur.

Bir önceki paragrafın ele aldığı konu, günlük yaşamdan alınan bir örnekle en iyi bir biçimde ortaya konabilir. Günlük yaşamda anlama hepimizin yakından bildiği bir biçimde işler; bu aynı zamanda anlamanın araştırmadaki rolünü de tipik bir biçimde ortaya koyar. Açık bir konunun üzerinde gereğinden fazla durmak pahasına, bu nedenle, her gün karşılaşılan bir durumu genellikle bilimsel araştırmalarda geçerli olan terimlerle çözümleyeceğim. Bir dost bir gün kendisini ziyaret etmemi ister. Onun beni davet ettiğini nasıl bilirim? Kuşkusuz, hem onun sözlerini hem de niyetini anlamak suretiyle... Bunu yapabilmek için, içinde yaşadığım toplumun dilini, toplumsal görenekleri ve konuşanın karakterini bilmem gerekir; bütün bunlar anlamayı gerektirir. Eğer bir kuşku unsuru kalırsa, kendi anlamamı daha başka anlama fiilleri sayesinde deneyebilirim, yani varsayımımın doğruluk ya da yanlışlığını ortaya koyabilirim. Eğer onun sözlerini yanlış anladığımı düşünürsem, onun davetini yinelemesini ya da başka bir biçimde sözlerini deyimlendirmesini isteyebilirim; niyetinin içtenliğinden kuşku duyarsam, onun kapısına kadar varıp, şaşkınlık, hoşnutluk ya da kızgınlık ifadelerine bakarak, yargıda bulunabilirim.

Bu örnekleme çeşitli işlemleri içine alır. İfadeleri gözlemleyip, sınıflandırmam, bir varsayımı oluşturmam ve onu deney ile denemem gerekir, fakat anlama bütün bunların hepsinde yer alır. Anlamanın yer almadığı, çıkardığım sonuçları destekleyen ya da köstekleyen nesnel olgular düşünemiyorum.

Bu, insan bilimlerine ilişkin usûllere uygun düşer. Araştırma konusunu oluşturacak olan olguları saptamak bile anlamayı gerektirir. Arkeolog bir mezarı ya da bir binayı kazınca, kuşkusuz, bazı çetin olgular saptar; biçimleri ve büyüklükleri ölçer, bulgularını sayar. Bununla birlikte, bir ölçüde anlama, yani beşerî amaçlara hizmet eden bir şeyle uğraştığının bilinci, her zaman hazırdır. Araştırma daha ileri ölçülerde bu anlamayı yalnızca düzeltecek ve derinleştirecektir. Tarihçi kaynak olarak mektupları, görgü tanıklarının verdiği bilgileri, kilise kayıtlarını ya da hukukî elgeleri kullanır. Anlamayı bu kaynaklar üzerine yöneltmesi gerekir. Psikolog yalnızca nesneleri gözlemek ve sesleri dinlemekle yetinmez. İnsanların ona söylediklerini dinler ve onların amaçlı eylemlerini ya da anket ve testlere yanıtlarını inceler. Sosyal antropolog dinsel bir dansı gözlemleyince, yalnızca hareketler değil, anlamlı eylemlerin bulunduğunu da görür. Eğer benzeri hareketler bir sara nöbetinin sonucu olsaydı, onun için hiç de ilgi çekici olmazdı.

Bütün bu uzmanlar, gözlemlerine başlayınca, anlamaya başlamış olurlar ve gözlemi sürdürünce de daha çok anlama eylemlerine sahip olurlar. Mezarları avcıların mezarları olarak, belgeleri belli bir olaya ilişkin belgeler olarak, dansları bereket törenleri olarak, psikolojik yanıtları sinirsel belirtiler olarak sınıflandırmak anlamayı gerektirir.

Bu olgular konusunda akıl yürütmeye dayalı varsayımların oluşturulması, bu deneme kabilinden kullanılan anlama işine daha çok girişmek demektir. Mezarların düzenleri cismanî dirilişe bir inancın bulunduğu kanısını uyandırır; belgeler belli bir devlet adamının, belli bir bunalımın tertipçisi olduğunu gösterir; dinsel dans doğa-üstü güçlerden korkunun bir ifadesidir; sinir bozuklukları cinsel isteklerin engellenmesinden doğarlar. Bunlar ulaşılan ve denemeye tabi tutulan varsayım türleridir. Doğruluk ve yanlışlığı ortaya koymak temelde varsayımın dayandığı türden daha fazla delile bağlıdır.

Bu şema halinde verilmiş olan örneklemeler yerine, gerçek araştırmalardan elde edilen pek çok örnek vermek mümkündür. Ben yalnızca bir araştırmaya işaret edeceğim. Bu araştırmaya bir başka amaçla daha sonra yeniden döneceğim. Bu, ***The Authoritarian Personality*** (Otoriter Kişilik) başlığını taşıyan kitaptır. Araştırma ırk ayrımını incelemekle başladı. Her şeyden önce bunun ne demek olduğu konusunda bir ilk anlamaya gerek vardı, çünkü bu konunun, incelenmeden önce , tanımlanması zorunlu idi. Açıkçası, daha işin başında haklarında ön yargıya sahip olunan insanları tanımak gerekiyordu. İkinci adım bugünün yayınlanmış yapıtlarında ön yargı konusundaki örnekleri belirlemekti. Bunlar anketi düzenlemek üzere kullanıldı. Bu, anketlere verilen yanıtlar ve görüşmelerin (mülakatların) ve testlerin sonuçları, anlaşılması gereken anlamlı malzemeyi sağladı. Ancak bu takdirde, sonuçlar sayısal bir biçimde değerlendirilebilirdi. Anlama, bazı sorulara verilen yanıtların, hakkında ön yargı bulunanı, ön yargı bulunmayandan öteki yanıtlara nazaran niçin daha iyi ayırdettiğini karara bağlamakta da rol oynar. İncelemenin ulaştığı sonuçlar da yine bir anlama sorunudur, çünkü bu sonuçlar ön yargının belli bir kişilik yapısının ifadesi olduğunu göstermiştir.

Böylece görüyoruz ki, insan bilimlerinde bilimsel yöntemin kullanılması, her aşamada anlamayı gerekli kılar. Araştırılması gerekli olguların başlangıçta bir ölçüde anlaşılması gerekir, fakat araştırmanın ilerlemesi bu anlamayı derinleştirir ve düzeltir.

2. İnsan Bilimlerine İlişkin Olgular

Anlama bu şekilde yer aldığı için, nesnel olgu olarak düşündüğümüz şey insan bilimlerinde açık bir anlam kazanır. Normal olarak biz, nesnel olguları, duyularımızla algılanabilen ve başkalarınca da tasdik edilebilen doğal olaylar ya da durumlar olarak düşünürüz. İnsan bilimlerine ilişkin olguların yalnızca anlama sayesinde ortaya konduğunu söylediğimizde, bu olguların duyularımız karşısında bulunduklarını yadsımış oluyoruz. Kuşkusuz, biz bir şeyi görürüz, fakat bu şey bizim inceleme konumuz değildir. Biz yerde beden için yeniden dirilmeyi beklemek üzere hazırlanmış bir dinlenme yeri (mezar) değil, bir çukur görürüz. Bir kabile üyesinin günahının karşılığını ödeme fiilini değil, uzuvlarını hareket ettirdiğini görürüz. Kağıt üzerinde anlaşılır bir haberi değil, işaretleri görürüz. Yine de bunlar, bazı eski kavimlerin öldükten sonra dirilmeye inanmaları, bir siyasetçinin hırslı olması ya da bir kabilenin ruhların öfkesinden korkması, bizim olgularımızdır. Başka bir deyişle, bizim olgularımız halkın fiziksel fiillerde ifadesini bulan düşünceleri, duyguları ve niyetleridir. Bunlar, bir kimsenin ne hissettiği, bir kimsenin karşılaştığı bir durumdan nasıl bir deneyim edindiği ya da bir kimsenin dünyayı nasıl gördüğü gibi, her zaman bir özneye ait durumlar olmaları bakımından özneldir. (Öznenin, yani bir kimsenin bir tek kişi olması gerekmez; bir grup insan da olabilir. Biz bir ailenin duygularından ya da bir derneğin tutumundan söz edebiliriz).

Bizim bu öznel durumların ifadelerini anlamamız , elde ettiğimiz olguların yalnızca kağıt üzerindeki işaretler olmayıp, bir şiir olmasını, salt hareketler olmayıp, bir tapınma fiili olmasını sağlar. Biz anlama fiilini yineleyebiliriz ve onu başka gözlemcilerin anlamasıyla karşılaştırabiliriz, bu nedenle X'in Y'yi sevmesi ya da Z'nin karamsar bir dünya görüşüne sahip olması gibi durumlar, nesnel olguların sahip olduğu duruma sahip olur. Bununla birlikte, bizim daima anımsamamız gerekir ki, bu türden her nesnel olgu, günlük dildeki ifadesinde nesnel bir olgudan tamamıyla farklı olan öznel bir durumu içinde barındırır. Kısaca ifade etmek gerekirse, ben bunlara zihinsel olgular adını vereceğim.

Önemli olduğu için ben bu noktayı farklı sözcüklerle yeniden ifade edeceğim. Biz gerçekliğin yorumlarını ele alıyoruz. Bunların gerçekleşmesi bir olgu olduğu gibi, onların tabiatı da

böyledir. Bununla birlikte, bu yorumlar sık sık insan bilimleri alanı dışında bir başka düzene sahip olgulara işaret eder. Dolayısıyla, bazı kimselerin Tanrı'ya inanması ve bu inancın onların fiillerini etkilemesi, bu bilimler için nesnel bir olgu olsa da, Tanrı'nın varlığı sorunu bu fiillerin dışında yer almaktadır. Gergedan boynuzunun şehveti arttırıcı olduğu inancı ile bu inancın doğruluğu arasında da benzeri bir ayırım bulunmaktadır.

İnsan bilimleri ile ilgili bu çeşitli türden olgular arasında, kuşkusuz, bir ilişki bulunmaktadır. Bir inancın bir önyargı olduğunu, bir kimsenin yanıldığını, aldandığını ya da hayallere daldığını bilmek önemlidir. Biz bunu ancak fiziksel olgulara başvurmak suretiyle öğrenebiliriz. Buna rağmen yine de ayırımın vurgulanması gerekir, çünkü ister yanlış anlamaya dayansınlar ister dayanmasınlar, öznel durumlar gerçektir; bazı bağlamlarda bu , aşağıdaki örneklerden anlaşılabileceği üzere, gerçekte ilgisiz olabilir. Freud sinir bozukluğu geçiren hastaların çocukluk anılarını inceleme yöntemlerini geliştirdiğinde, kendisini, yakın akrabalarla bulunulan cinsel ilişki ve iğfal anılarıyla karşı karşıya buldu. Başlangıçta saygınlığı olan Viyana'lı orta sınıf tabakası içinde böylesine bir ahlâk bozukluğunun açığa çıkmasına biraz şaşırdı. Daha sonra gördü ki, fiilen gerçekleşmiş olaylar hakkında anlatılan bilgilerle değil, hayal ürünü bir takım bilgilerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu yanılgı, hayaller gerçek olayların anılarıymış gibi tecrübe edildikleri için, ortaya çıkıyordu; bu hayaller bir kişinin zihinsel yaşamında, gerçekte ortaya çıktıklarında oynayacakları rolü oynamakta idi. Bunlar zihinsel belirtiler hasıl eden öznel, fakat gerçek deneyimlerdi. Duygusal deneyimlerin olguya dayanması ya da dayanmaması klinik tablo için pek fazla bir farklılık göstermez. Nitekim fiilî bir iğfal eylemi derin bir duygusal izlenim bırakmaksızın vuku bulabilir ve dolayısıyla insan zihninde hayalî olandan çok daha az gerçek olabilir.

Yukarıdaki örnekleme tartışmalı psikoanaliz öğretisi üzerine çok fazla ağırlık veren bir görünüm arzedebileceği için, günlük yaşamdan da benzeri bir örnek verebiliriz. Geceleyin sokakta dolaşan küçük bir kız çocuğu köşeyi döner ve kollarını kendisine uzatan dev bir goril gördüğünü sanır. Kız çocuğu bu büyük şokun etkisiyle çığlık atmağa başlar. Bir süre sonra ise, bir ağacın gölgesini gördüğünü ve korkacak bir şey bulunmadığını anlar. Ancak, kız çocuğunun dev bir goril görmüş olmanın şokundan kurtulamaması da , olası olmasa bile, mümkündür.

İnsan bilimlerinin yoksulluk, yoksunluk, zenginlik, sınıf üyeliği ya da suç gibi yakından tanınan kavramları da nesnel olarak saptanabilen, fakat öznel olarak kökleşmiş olgulardır. Biz yoksulluk ve zenginliği bazı şeylerin varlığı ya da yokluğu; suçu bazı yasaların ihlâli diye ve sınıf üyeliğini de giyim-kuşam, meslek ya da tavırlar gibi hususlar açısından tanımladığımızda bile, belli bir çağın ya da toplumun yapmış olduğu yorumları ele almış oluruz. Bununla birlikte, sosyologların da dikkat çektiği üzere, gerçek araştırmaya giriştiğimizde, bu kavramların bireyler ve alt gruplar tarafından çeşitli biçimlerde yorumlandıklarını ve dolayısıyla daha aşırı bir anlamda öznel olduklarını görürüz. Bayan Smith kutu gibi yarı müstakil bir evde oturur; bir radyosu, sıcak tutan bir kışlık paltosu vardır ve üç öğün yiyeceğini karşılayabilir. Milyonlarca Asyalı ve Afrikalı için bu durum zenginlik sayılır. Hatta onun kentdaşlarından bazıları için bile rahat bir yaşam olarak görülebilir. Fakat en son modaya göre giyinemediği, kızını yatılı bir okula gönderebilecek parası bulunmadığı ve bir televizyon alıcısının ücretini ödemekte zorlanacağı için, kendisinin, yoksul olduğunu düşünür ve kendisinin de, kimileri biraz daha kötü, kimileri de biraz daha iyi durumda olan başkalarının yaptıkları gibi, yoksulluk çektiğini düşünür. Bir kimse, gelirinin, ortalama ulusal gelirin pek az üstünde olduğunu ve bazılarının kazandığının yalnızca küsüratını oluşturduğunu bildiği halde, sırf aynı işi yapan başka birinden biraz daha fazla kazandığı için, gelirinin yerinde olduğunu düşünebilir.

Başvurduğum olgular önemsiz ve yakından bilinen olgulardır. Kuşkusuz, hiç kimse bu olguları gözden kaçırmamıştır. Buna rağmen yine de sosyal araştırmacılar zaman zaman kuramsal olarak belirlenmiş ölçülerle değerlendirmeyi bireylerin öznel değerlendirmelerinden ayırdedememe engeliyle karşılaşmışlardır. Sözgelişi, eğer biz kendi toplumumuzdaki sınıf üyeliğini ele alacak olursak, eğitim süresi, gelir düzeyi vb. gibi bir dizi ölçüleri seçebilir ve halkı bu ölçülere göre değerlendirebiliriz. Yine biz kendi ölçümüz olarak, bir kimsenin kendisini şu ya da bu sınıfa dahil olarak görmesini de kullanabiliriz. Fakat sonuçlar büyük ölçüde farklı olursa, sözgelişi, en aşağı gelir grubunda bulunan temizlikçi kadın kendisini orta sınıfın bir üyesi olarak görürse şaşmamalıyız.

Benzeri hususlar suçluluk konusunda da ileri sürülebilir. Yasanın farklı biçimde ihlalleri toplumun farklı kesimlerince ol-

dukça farklı biçimlerde değerlendirilir. Yalnızca trafik suçlarını ya da gelir vergisi kaçırma konusunu düşünmek yeterlidir. Whyte'in anlattığı bir öykü burada konuyla ilgilidir. Tutuklulara şu soruyu içeren anket kağıtları dağıtılır: **'Hiç polisle başınız derde girdi mi?'** Onlardan bir kaçı, bu soruya **'hayır'** cevabını vererek, araştırıcıların şaşkınlığına neden olmuşlardır. Kendilerine, **' öyleyse hapishaneye nasıl olup da düştükleri '** sorulduğunda ise, şu yanıtı vermişlerdir: **'Oo , şu küçük olay! Ben de 'dert' demek istediğinizi sanmıştım'**. Bu öykü anket sorularını düzenleyen ve kullananların yataklarının başucunda asılı durmalıdır.

3. Zihinsel Olguların İçinde Bulunduğu İlişkiler (Nedenler ve Sebepler)

Kendimize ait olguların tabiatından bu olguların içinde bulundukları ilişkilere dönmemiz gerekir. Zihinsel olguların başka olgulara yol açma ya da onları tadil etme tarzı, insan bilimleri için özel önemi olan bir konudur ve biraz ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu işe girişmeden önce zihinsel ve fiziksel olgular arasındaki ilişkilere kısaca göz atmamız gerekiyor. Biz düşüncelerimizi ifade etmek ve niyetlerimizi yerine getirmek için fiziksel olguları kullanırız (sözgelişi, biz düşüncelerimizi işaretlerle kağıt üzerine dökeriz ve konuşurken dilimizi oynatırız). Biz, bilinçli olarak, onların etkisinde kalırız (sözgelişi, bir ayıyı görünce korkarız) ve onlar hakkında düşünce ve duygulara sahip oluruz (sözgelişi, bahçe konusunda meraklanırız). Bazı durumlarda insan bilimlerinin bu olguların tabiatı ile uğraşması gerekmez. Bir kimsenin düşüncelerini, kullandığı mürekkebin rengini veya bu düşünceleri ifade ederken dilini nasıl kullandığını hiç gözönüne almaksızın, anlayabiliriz. Bahçesine bir göz atmadan meraklanmasını anlayabiliriz. Hatta onun korkusu, gerçekten bir ayı görüp, görmediğine bakmadan, araştırılabilir. Başka durumlarda ise, fiziksel olgular söz konusudur. Bir fikrin bir heykelde ifade ediliş tarzı taşın sertliğinden etkilenebilir. Bir kimsenin konuşmasında söylediği şeyleri bir engel etkileyebilir. Bir kimsenin hayalî ayılar gördüğünü ya da çok bakımlı bir bahçe konusunda meraklandığını bilmek, onu anlamak bakımından, son derecede önemli olabilir. Tanımımıza göre, bu türlü olguların araştırılması insan bilimleri alanının dışında kalır, fakat bu türlü olgularla uğraşan uzmanların ulaştıkları sonuçlar insan bilimleriyle ilgilidir.

Zihinsel olgular arasındaki ilişkileri ele alırken, her şeyden önce, fiziksel alanda nedensel bağlantılara denk olan bağlantıları

ele almamız gerekmektedir. Bir başkasına yol açan zihinsel bir olguya sebep adını vereceğiz (neden adını ise, fiziksel ya da zihinsel olguları doğuran fiziksel olgular için kullanacağız). Konuya açıklık kazandırmak üzere, günlük dilde hemen hemen daima birbiri yerine kullandığımız bu terimler arasında kesin bir ayırım yapacağım. Böylece bir gürültü, benim onun hakkındaki bilincimin bir nedeni olarak nitelendirilecektir. Gürültü konusundaki bilinç hali, kulaklarımı tıkamama yol açtığında ise, bu bilinç hali sebep olarak nitelendirilecektir.

Bu anlamda sebepler insan bilimlerinin özel bir konusudur ve '**sebep**' teriminin farklı anlamları, duygulara, düşüncelere ve bilinçli eylemlere yol açan farklı zihinsel olgu türlerine işaret eder. Bazan sebep, dışarıda bulunan bir durumun bilincine sahip olmaktır. '**Bol zaman olduğu anlaşılıyordu**'. '**Beni küçük düşürdü**'. Bazan da sebep, sözgelişi, korktuğumuzda ya da heyecanladığımızda, güdüleyici bir duygudur. Bununla birlikte, yine de o , kendi içinde ya da başka amaçlara ileten bir vasıta olarak bir amaç, bir niyet, hedef ya da gayedir. '**Sağlığımı kazanmak için tatile gidiyorum**' ya da '**Randevum için beni zamanında Birmingham'a ulaştıracak tek tren olduğu için, bu trene biniyorum**' dediğimizde , bu türden sebepler ileri sürmüş oluruz.

Her türlü olayı amaçlar ya da hedefler (yahut da yaygınlıkla kullanıldığı adıyla '**amaçlı sebepler**') açısından açıklamaya girişmek, Eflatun ve Aristo'dan beri çok uzun bir tarihe sahiptir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda bilimsel ruhun gelişmesiyle nesnelerin, hizmet ettikleri amaçlar açısından yeterince açıklanabileceği görüşü ciddi bir biçimde itirazla karşılaştı ve genel olarak kesin bir biçimde reddedildi. Sözgelişi, bir kimse *Etika*'nın I. Bölümüne Ek'te Spinoza'nın akıcı ve sımsıkı bir mantık ağıyla örülü kanıtını düşünebilir . Başka bir çok konuda olduğu gibi , burada da Spinoza yeni bilimsel ruhu yansıtmıştır. Bu bilimsel hareketin kalbinde ve özünde evrenin nedensel ve matematik bakımından açıklanabilir yasalara göre işleyen mekanizmanın bir parçası olduğu görüşü yer almaktadır. Bu anlayış hem kuramsal sonuçları hem de uygulamadaki teknolojik başarıları bakımından meyvesini bol miktarda verdi. Spinoza ve Hobbes gibi düşünürler bu açıklayıcı ilkeleri bir an önce, insana kadar genişletmek arzusu taşıyorlardı. Onların böyle yapmak istemelerinin sebebi açıktı; onlar, insan zihninin bütünüyle başka olduğu düşüncesi gerisinde mevzilenmiş bir araştırma ve bilgi

düşmanlığına karşı savaşıyorlardı. **'Ellerinizi nefsten (ruhtan) çekin. Nefs, tanrısal görüntüyü yansıtan ve kaynağını Tanrı'dan alan bir sırdır'**. Bu savaş yüzyıllar boyunca sürdürülmüş ve bir ardçı muharebesi hala sürmekle birlikte , bilimsel zihniyetin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte,Spinoza gibi bir düşünür, beşerî durumun gerçekliği ve bu bağlamda amaçların ve değerlendirmelerin ilgisine sımsıkı sarıldığı halde, pozitivistlerin bilimsel yöntemleri birleştirme girişimi, hedefi bütünüyle aşmaktadır.

Tabiat bilimleri amaç kavramı olmadan da yapabilir ve nitekim büyük ölçüde de böyle yapmıştır. Biyolojide müphem ve benzetmeye dayalı bir biçimde bu fikrin hala sürdüğü anlaşılmaktadır. İçgüdü ve evrim gibi kavramların ise, tabiatın amaçları gibi bir şeyi telkin ettiği görülmektedir. Bununla birlikte ben bu aşırı seslerin biyologun gerçekteki uygulamalarını etkilediğini sanmıyorum; gerçekte içgüdü gibi yalnızca bilgideki bir boşluğa ad sağlayan kavramları daha kesin bir biçimde yorumlama ya da tamamıyla ortadan kaldırma eğilimi göze çarpmaktadır. Öte yandan insan bilimlerinde amaç kavramı, onsuz yapılamayan bir kavramdır. nsan davranışının bir bölümünü biz nedensel açıdan açıklayabiliriz. Duyum izlenimleri beyin hücrelerini, beyin hücreleri sinirleri etkiler, sinirler kasları harekete geçirir, kas hareketi çekicin hareketini sağlar, çekiç darbeleri çivinin duvara gömülmesine neden olur. Bununla birlikte, böyle bir betimleme, önemli bir noktayı gözden kaçırır ve Hamlet'in prens unvanı bulunmamasına benzer. Bizim, bir insanın amaçlı olarak resim asacağı bir çiviyi çakmak üzere çekiç kullandığını anlamamız gerekir ve nitekim bunu anlamakta güçlük te çekmeyiz.

Bir başka sebepler sınıfı ise, ister gramerle ister yöresel yasalarla ilgili olsun, yerleşmiş kurallar tarafından oluşturulur. Tabiat bilimleri ile insan bilimleri arasındaki önemli bir ayırım burada açık bir hale gelmektedir. Tabiat bilimlerinde yasalar var olan düzenlilikleri (regularities) yansıtır. Çekim yasası, taşların düşmesini sağlamaz. Bu, onların düşme tarzının genelleştirilmesidir. İnsan bilimlerinde ise, düzenlilikler (uniformities) , insanın koyduğu kurallara uygunluk açısından açıklanabilir. Bizim değerlendirmelerimizi yansıtan ve aydınlığı ile karar vermemezi sağlayan ahlak ilkeleri de bu türden kurallardır. Biz şu türden sebepler ileri süreriz: **'Doğru olduğu için ya da bir vatandaşlık görevi olduğu için oy kullanırım'. 'X, insan yaşamını kutsal saydığı için, ölüm cezasına karşıdır'**. Tabiat bilimlerinden farklı olarak insan bilimleri değerlerle, ilkeler ve kurallarla (normlarla) ilgilenir.

Nedenlerle sebepler arasında yaptığımız ayırım, yalnızca değinip, geçebileceğimiz bir sorunu, özgürlük sorununu da ilintili olarak aydınlatır. İnsanın özgür olup olmaması, çağlar boyu, üzerinde tartışmalar yapılmış ve burada bizim tam olarak hakkını veremeyeceğimiz karmaşık bir felsefî sorundur. Bununla birlikte, insanın sebeplerden hareketle bir eylemi yaptığı, bir başka deyişle, kanıtlarla, dürtülerle, amaçlar ve ilkelerle belirlendiği üzerine ağırlık vermemiz özgürlük kavramına anlaşılır bir anlam verir. Biz nedenler açısından düşünüp, kendimizin, doğrudan doğruya bedenlerimizin fizyolojisi ve fiziksel çevremizin etkisiyle belirlendiğini tasavvur ettiğimizde ise, özgürlüğe hiçbir anlam verilemez. Öte yandan , eğer insanların bir şeyi bir sebeple yaptıklarından, amaçları gözettiklerinden ve ilkelere bağlandıklarından söz edersek, özgür olduğumuz yaygın görüşüne yer bırakmış oluruz. Sebeplerin kabulü, seçme konusunu da içerir ve dolayısıyla biz, nedenler ve sonuçlar dizisi içine düşmek yerine, bir karardan ötekine doğru ilerlemiş oluruz. Bu anlamda özgürlük insan dünyasının ayırdedici işaretlerinden biri haline gelir, fakat eylemlerin özgür seçimden kaynaklandığı savı araştırma kapılarını kapatmaz. Biz gelişigüzel fiillerden değil, sebeplerle belirlenmiş fiillerden söz ediyoruz. Bir sebebin değil de, ötekinin benimsenmesi, seçimi yapan şahsın karakterinden kaynaklanır. İnsanların karakterlerine, yani ne olduklarına göre, eylemde bulundukları düşüncesi, özgürlükle çelişmez.

Açıkça anlaşılmaktadır ki, burada betimlendiği biçimiyle sebepler, kendileri anlaşılabilir olan bağlantıları temsil ederler . Böylece anlama, basitten daha karmaşık aşamalara, nispeten basit olguların anlaşılmasından bileşik olanların anlaşılmasına doğru ilerleyebilir. Niçin bir polisin sürücüyü durdurduğunu sormakla işe girişip, sebep olarak belli bir trafik kuralını elde edebiliriz. Sebepleri araştırmaya devam ettiğimizde, kendi toplumumuzu anlamamızı sağlayabilecek amaçlara ve kurallara ulaşırız.

4. Nesnellik ve Öznellik

Şimdi bizim olguları ve olgular arasındaki bağlantıları tanımlayışımızdan doğan özel bir soruna yönelmemiz gerekmektedir. Demiştik ki, bütün olgular, bir kimsenin zihin durumu, nesnelere bakış biçimi ya da yorumu olması anlamında özneldir. Bu husus, sebepler konusunda da böyledir. Onlar her zaman bir kimseye ait olan sebeplerdir. Senin kızma sebebin benimki ile

aynı olmayabilir. Yine dedik ki, biz bu olguları ve bağlantılarını, bağımsız gözlemciler doğruladıkları sürece, nesnel olarak kabul edebiliriz. Farklı anlama fiillerinin bir noktada birleşmeleri sonucu, X'in terfi ettirilmediği için, öfkeli olduğunu ya da bir kabilenin, tanrıların öfkesinden korktukları için, keffaret törenleri düzenlediklerini ortaya çıkarabiliriz. Fakat çeşitli anlama fiillerinin kendileri nesnelere öznel bakış tarzları, yorumlardır . O halde, bizim nesnelliğimiz nerededir?

Biz daima bir kimsenin yorumunu bir başka kimsenin yorumu ile anlamaya çalışırız. Acaba biz, araştırmacının kişisel özelliklerini, neyin önemli olduğu konusundaki görüşünü, ahlakî değerlendirmesini, nesnellik elde etmek üzere, bir tarafa atabilir miyiz? Bu olasılık çoğu çevrelerde şiddetle inkar edilmiştir. Toplumsal sorunlar hakkındaki kuramların kaçınılmaz bir biçimde ideolojiler oldukları, yani belli bir sınıfın çıkarlarının ifadeleri oldukları biçimindeki Marksist görüşü yakından tanımaktayız. I. Berlin, ***Historical Inevitability*** (Tarihsel Kaçınılmazlık) adlı yapıtında benzeri bir husus üzerinde durmaktadır. Onca, '**hangi ölçüde olursa olsun, hiçbir bilinçli kendini disiplin altına alma ve kendi benini silme hali, bizim tarihsel malzemeyi seçimimizi , deneme kabilinden bile olsa, bazı olay ve kişilerin başkalarından daha önemli, daha ilgi çekici ya da daha değişik olduklarını vurgulamamızı renklendiren ve bu durumun bir parçası olan ahlâkî yargının kalıntısını bütünüyle ortadan kaldıramaz**'. Daha sonra o, şu soruyu soruyor: '**Acaba en açık ahlak kategorileri; iyi ve kötü, doğru ve yanlış kavramları, bizim, toplumları, bireyleri, karakterleri, siyasal eylemleri, zihin durumlarını değerlendirmelerimiz içine girdikleri sürece, ilke bakımından' önemli', 'önemsiz', 'anlamlı' vb. gibi hiç de ahlâkî olmayan kaçınılmaz değer kategorilerinden tamamıyla farklı olacak kadar açık mıdır?**' Her ne kadar o, daha sonra önemliliğin ampirik bakımdan bir eylemin ya da bir kişinin öteki nesneleri etkileme derecesi açısından saptanabileceğini ileri sürerse de, ahlakî yargılarda da aynı durumun söz konusu olduğunu belirtmek suretiyle, sorunu karanlıkta bırakmaktadır.

Bana öyle geliyor ki, eğer bir kimse **Amerika Birleşik Devletleri Başkanını,** bir başkası ise bir kamyon sürücüsünü öldürürse, birincisi çok sayıda insanın yaşamını etkilemiş ve böylece ikinciden daha büyük önemi olan bir fiili işlemiş olacaktır.

Bununla birlikte, eğer her iki durumdaki dürtü de aynı olsaydı, - sözgelişi, bu dürtü öc alma duygusu olsaydı- ahlâkî düşüklük derecesi de, aynı olurdu. Açıkça anlaşılması gerekir ki, önemlilik durumuna göre seçme (selection) sorunu, ahlâkî değerlendirme sorunundan farklıdır.

Önce neyin önemli olduğuna karar verme ve buna uygun olarak bir kimsenin malzemesini seçme sorununu düşünelim. Bunun farklı yönleri vardır, çünkü öznelliği herkesçe kabul edilen seçim durumuyla nesnellik iddiasında olan kararlar arasında bir ayırım yapabiliriz. Ben ekonomiyi siyaset tarihine yeğleyebilirim. Hatta dikkatimi kuaförlük tarihine yöneltebilirim. Bence önemli olan budur. Bu, bir kez açıkça ortaya konunca, artık sorun kalmaz. Tamamıyla kişisel denebilecek ve konunun kendi içindeki önemiyle hiçbir ilişkisi bulunmayan bir takım sebeplerle ne çalışacağımı seçmiş oldum. Benim yaptığım seçimin rastgele bir seçim olması, bilim adamlığımla hiçbir ilgisi bulunmasa da, mesleğimi etkileyebilir. Nesnellik sorunu, yalnızca, işimi yapma ve elde edilebilir kanıtları gözden geçirme tarzıyla ilgilidir. Öte yandan, eğer ben ekonomi tarihinin nesnel olarak siyaset tarihinden daha önemli olduğunu iddia edersem, bu iddia, her biri, onun nesnel geçerliğini saptamak üzere, farklı ölçüleri gerektiren farklı anlamlara alınabilir.

Bütün ya da çoğu tarihsel durumların çözümlenmesinin, ekonomik etkenlerin siyasal etkenlere nazaran daha fazla sonuçları olduğunu ortaya koyacağını amaçlamış olabilirim. Ekomomik etkenlerin siyasal etkenlerden daha sık olarak insanlar üzerinde yankısını gösterdiği hususundaki kanıt, benim iddiamı pekiştirecektir. Bu, Prof. Berlin'in önemlilik konusundaki ölçüsüne tekabül etmektedir.

Yine ben her çağda ya da hiç değilse incelediğim çağda insanların kendi durumlarını siyasal açıdan çok ekonomik açıdan yorumladıklarını amaçlamış olabilirim. Bu kimselerin ifadeleri, eylemleri ve yazdıkları gerekli kanıtı sağlayacaktır. Bu durum bir öncekinden farklıdır, çünkü burada ben yorumları yeniden elde ediyorum, orada ise bağlantıları yorumlamış olmaktayım.

Son olarak, çağdaşlarımın, önemli sayıda öteki araştırmacı arkadaşlarının, bu belli bağlamın önemi üzerinde anlaştıklarını ve bu bağlama ortak ilgi duyduklarını amaçlamış olabilirim. Bu

husus, kendi tarihsel koşullarımız dolayısıyla, bizce önemlidir. Bu çağdaş kişilerin eylemleri ve yazdıkları, kuşkusuz bu sonuca tanıklık edecektir.

Bütün bu durumlarda biz, şu ya da bu aşamadaki öznel durumları ele alıyoruz. Bu anlamda bizim öznellikten kurtulamayışımız, insan bilimlerinin özelliğidir. Bununla birlikte, biz, her durumda elde ettiğimiz sonuçların bir takım bağımsız kanıtlara bağlı bulunması gerektiği anlamında, nesnellikten söz edebiliriz. Bilimsel yetişmenin bir parçası olması gereken kendi kendini tanıma ve kendini disiplin altına alma gibi hususları hesaba katarsak, bir bilimsel araştırma parçasını bozacak türden bir öznelliği bertaraf etmenin hiçbir güçlüğü yoktur. Tarihçi ya da toplumbilimcinin ele aldığı olgular, kesinlikle, yorumlardır. Nesnellik onların kendi başlarına konuşmalarını sağlamaktan ibarettir. Eğer ben yüz kişinin görüşünü sorar ve garip sorularla bu görüşleri çarpıtmama konusunda titizlik gösterirsem, bira içmenin onlarca önemli olduğunu saptayabilirim. Bu böylece , terimin insan bilimlerinde kullanıldığı anlamda nesnel bir olgu olarak saptanmış olacaktır. Benim biradan nefret etmem ve onu insan yaşamı için önemli görmememin, benim vardığım sonuçları renklendirmesi gerekmez. Aynı şekilde, geçmiş bir çağla ilgili yazıyı inceleyen tanıntanımaz tarihçi de o çağın anlaşılması için dinin önemli olduğu sonucuna ulaşabilir.

Peki, o halde, bizim ahlâkî değerlendirmelerimiz ne olacak? Sözgelişi, Berlin gibi yazarlarca ileri sürüldüğüne göre, ahlâk yargılarımızı kendisine bağlamamız, bazı kimseleri iyi, bazılarını kötü olarak görmemiz, eylemleri yanlış olarak yermemiz ya da doğru olarak övmemiz insan sahnesini izlememizin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan olarak bizlerin sürekli ve kaçınılmaz bir biçimde ahlâkı seçimler ve yargılarla karşı karşıya bulunduğumuz kesinlikle doğru olsa da, bundan bu hususun mutlaka bizim aklî yargılarımızı renklendirmesi gerektiği sonucu çıkmaz. Ahlâk alanı kesin bir biçimde sınırlandırılabilir. Ahlâki seçimler ve yargılar, seçimleri yapan ya da yargıda bulunan kimsenin sahip olabileceği eylem alanı ile sınırlandırılmıştır. Onlar, bu alanın dışında, gelişigüzel sahte bir kutsallık taşırlar. Ahlâk benim ana konum olmadığı ve bu konu üzerinde uzun uzadıya durmak yersiz olacağı için, bu hususa dogmatik bir biçimde değinmekle birlikte, onun bu konudaki eleştirici görüşle uyuştuğuna inanıyorum. Eylem alanının çok dar bir biçimde tanımlanmaması

gerektiğini söylemek gereksizdir. Burada söz konusu olan, yalnızca, eylemi belli bir ilkeye göre başlatma sorunu değildir. Kendimde ya da başkalarında öykünme isteği uyandırmak üzere, geçmişin tarihsel kişiliklerine ahlâkî övgüler dizebilirim. Başkaları hakkında, onların ve onlara öykünebilecek ya da onlara müdahale edebilecek kimselerin eylemlerini etkilemek üzere, bir yargıda bulunabilirim. Bütün bu durumlarda ahlâkî yargılar yerindedir. Fakat insan sorunlarını ele alan biri olarak, eylem alanından kendimi ayırabilirim ve bu kısıtlama ile benim anlayışım ya da anlatımımın yoksullaşması da gerekmez. Sözgelişi, Hitler 'le uğraşırken ya da ona karşı savaşırken onu ahlâkî bir tel'ine tabi tutmamız yerinde idi. İnsanları ona öykünmeye karşı uyarırken ya da mahkemelerde ona yakınlık duyanlarla uğraşırken halâ da böyle davranmak yerinde olabilir. Fakat biz birer tarihçi olarak onun hakkında yazı yazdığımızda, onun eylemlerinin anlatımına ahlâkî tel'ini de eklememizin bu yazıya herhangi bir katkısı olur mu?

Bununla birlikte, tarihçi ya da toplumbilimcinin, insan olmaları dolayısıyla, önünde sonunda yapıtını kötülüğe karşı uyarıda bulunmak ve gönlünce yakınlık duyduğu davaları desteklemek üzere kullanmayı arzulayacağı ileri sürülebilir. Birer demokrat olarak bizler, yalnızca , tarihin, zulüm ve baskı yönetimlerinin kötülüklerini ortaya serdiğini söyleme hususunda sadece çok istekli olabiliriz. Eğer tutucu isek, ani ve köklü değişikliklerin ahlâkî açıdan arzu edilmeyen bir takım sonuçları olduğunu göstermek isteyebiliriz.

Bu durumda, tarihçi de dahil, herhangi bir kimsenin, ahlâkî seçim söz konusu olduğunda, kendi ahlâkî kanılarını ifade etmesi ve kalkıp, yan tutması uygundur. Fakat bu durumun onun araştırmasını renklendirmesi gerekmez ve renklendirmemelidir de. Eğer kendi kanılarını açıklıyorsa, bunu, onların kendi yapıtı üzerindeki etkisini bertaraf etmek ya da bu kanılar önünde sonunda yapıtı etkiliyorlarsa, okuyucuların bu kanılara aldırış etmemelerini sağlamak için yapılmalıdır. Bir bilim adamı olarak bu kimse, uğraştığı disiplinin onun üzerine yüklediği anlatım ve açıklama görevini , bir insan olarak nesneler hakkında yargıda bulunma sorumluluğundan ayırdedebilir ve ayırdetmelidir de. Bu konuda o, nesnel değerlerdirmelerin, sonunda, ahlâkî açıdan yargıda bulunulmuş ve daha işin başında belli bir görüş açısına göre çarpıtılmış bir hususta daha çok ağırlık taşıyacağını kav-

ramakla güç kazanmış olacaktır. Bir disiplinin bilimsel bir biçimde öğrenilmiş olmasının, bilgini broşür yazarından ayıran bu türlü bir yansızlık ve nesnelliğin kazanılmasına yardımcı olması gerekir.

Karışıklığa meydan vermemek için, biraz önce sözü edilen noktayı, insan yaşamında ahlâkî değerlendirmelerin rolünü anlamanın önemi hakkında ileri sürülen daha önceki iddiadan ayırmamız gerekmektedir. Biraz önce değeri dikkate almadan, yansız , nesnel ve herhangi bir ahlaki amaç gütmeden araştırma yapmanın amacı üzerinde durmuştum. Ahlâkî yargılarda bulunmak insan bilimlerinin değil, seçimle ve eylem zorunluluğuyla karşı karşıya kalmış bireylerin görevidir.

Şunu da ekleyebiliriz ki, yine ahlâk ilkelerinin benimsenmesinin temel nedenlerini düşünmek ve ahlâkî yargıların nesnel geçerliğinin bulunup, bulunmadığını araştırmak da insan bilimlerinin işi değildir. Bu, felsefenin, özelikle ahlâkın konusudur. İnsan bilimleri ise, tıpkı tabiat bilimleri gibi, daha önce ortaya koyduğumuz üzere, özel türden de olsa, olgularla ve durumun ne olduğuyla ilgilenir. Fakat o anlamda, insanların, eylemlerini etkileyen ahlâkî yargılar ortaya koymaları, kaide ve kuralları benimsemeleri, bu kurallara aykırı eylemleri cezalandırmaları ve belki de bu kurallara uygun eylemleri ödüllendirmeleri de bir olgudur. Bu ilkelerin ve kuralların neler oldukları da yine olgusal bir araştırma konusudur. Ahlâkî sorunların insan bilimleri alanına girmesi işte bu anlamdadır.

Bu konuda, izin verirseniz, bir örnek vereyim. Son zamanlarda İngiltere'de çok sayıda kişi, nükleer silahların kullanılmasının ahlâkî açıdan yanlış olduğuna inanmaktadır. Bu inanç onların eylemlerini etkilemektedir. Onlar yürüyüşler ya da oturma gösterileri düzenlemekte, broşürler yazmakta ve konuşmalar yapmaktadırlar. Bu eylemler de yine kamu oyunu, İşçi Partisini, ya da Orduya yazılmaları etkilemektedir. Bütün bunlar toplumbilimci ya da tarihçi için ilgi çekicidir. Bu olgunun dallarını incelerken, o, eylemlerin ahlâkî sebeplerinin bulunduğunu kesinlikle gözden ırak tutamaz. Onların kesin tabiatını incelemesi gerekir. Bununla birlikte, söz konusu durumun ahlâkî üstünlükleri konusunda karar vermek onun işi değildir. Aksine, açık yanlılık, onun bütün araştırmasının güvenilirliğine gölge düşürecektir.

Ayrıca şunu da ekleyebilirim ki, sosyalizm ya da ölüm cezasının kaldırılması davası gibi, nükleer silahsızlanma davası da, tamamıyla ahlâkî ilkelere dayalı bir dava değildir. Bu husus, **'silahlanma yarışı daima savaşa yol açar, Kremlin'deki önderler aslında makul ve barışsever kişilerdir, Batı ile barış içinde birlikte yaşamayı içtenlikle isterler, ve hatta İngiltere'deki komünizm Doğu Almanya'daki kadar baskıcı bir komünizm olamaz'** gibi olgusal savlar ve varsayımlarla desteklenir. Bu türlü savlar , elde edilebilir kanıtların ışığında ve insan bilimlerinin yöntemleri aracılığıyla eleştirici bir incelemeye tabi tutulabilir ve tutulması da gerekir. Burada toplumbilimci bir soruna nasıl karar verildiği konusunda bir katkıda bulunabilir. Gerçekte, bir kimse, sözgelişi, comprehensive okulların (x) yararları ya da bazı ulusallaştırma biçimlerinin etkinliği gibi, şu anda siyasal tartışma konusu olan bir çok sorunun, ilgili olgular toplumbilimciler tarafından dikkatle inceleninceye değin, siyasal tartışma arenasından çıkarılması gerektiği önerisini ekleyebilir.

İnsan dünyasını anlayacaksak, ahlâkî yaşamla ilgili olguları anlamamız gerektiği hususu tarihçiler, antropologlar, psikologlar ve sosyologlarca itiraf edilmiştir. Sözgelişi, Weber'in *Protestant Ethic* (Protestan Ahlâkı) adlı yapıtı gibi , ahlâkî etkenlere dikkat yönelten ve hatta onlar üzerine ağırlık veren bir çok araştırmanın bir listesi verilebilir. Bu türlü bir yapıt, ahlâkî yargılarda bulunmaktan ya da bu yargıların eleştirilmesinden açıkça ayırdedilebilir. Prof. Ginsberg olağanüstü bir açıklıkla şunları yazmaktadır: "**O halde ahlâk, ahlâkî kuralların karşılaştırmalı incelemesi ya da yükümlülüğün psikolojik çözümlemesi ile aynı değildir..Nasıl ki düşünce psikolojisinin tarihi mantığı oluşturamazsa, bu türlü incelemeler de asıl ahlâkın yerini alamaz**". O şunu da eklemektedir: "**Öyle sanıyorum ki, değerlerin incelenmesi kesinlikle toplumsal felsefede değil toplumbilimde belli türden olguların incelenmesidir**".

Yine de daha önceki sayfalarda yaptığım gibi, bu nokta üzerinde fazlaca durmamın önemi, bu ünlü yazarın da, aşağıdaki metinde görülebileceği üzere, bir takım yanılgılara ve çelişkilere düştüğü görülünce , açıklık kazanmaktadır. Prof. Ginsberg şunları yazmaktadır: "**İlk bakışta toplumsal bilimlerle felsefî**

(x) Geleneksel, modern ve teknik gibi orta dereceli her türlü okulu bünyesinde barındıran okullar.

disiplin arasındaki farkın açık olduğu görülüyor ve son zamanlarda toplumsal bilimler alanında yapılan çalışmalarda bilimsel yanı herhangi bir değerlendirme sorunundan ayrı tutmanın öneminden geniş ölçüde yararlanılıyor. Ahlâkî yansızlık üzerinde ısrar etmek, kısmen beşerî tutkular ve önyargıların söz konusu olduğu konularda övgüye değer bilimsel yansızlık arzusundan, kısmen de tartışmalı bir varsayım olan değer yargılarının öznel olduğu ve bilimin olağan yöntemleriyle incelenemeyeceği hususundan esinlenmiştir. Soruna iki görüş açısından yaklaşılabilir. Biz önce, sözgelişi, ahlâkın sonunda toplumbilimin bir dalı, yani insanların toplumun üyeleri olarak, belli cinsten fiilleri onaylama ve belli cinsten fiilleri de kötüleme tarzlarının, ahlâkî inançların ve uygulamaların evrim geçirdiği psikolojik ve sosyolojik koşulların incelenmesi olup olmadığını sorabiliriz. İkinci olarak da, toplumsal olguları ele alırken, beşerî amaçlar, idealler ve ülkülerle ilgili her şeyi inceleme alanı dışında bırakıp, bırakamayacağımızı sorabiliriz. Acaba hedefler ve çabalar toplumsal olayları oluşturan malzemelerin kendisi değil midir? Amaçların uygarlık sürecinde hesaba katılıp katılmayacağı ve özellikle kurumların hizmet ettikleri iddia edilen işlevleri ya da amaçlarına gerçekte yine onlar tarafından hizmet edilip, edilmediği, ya da bunların gizli, temelde yatan bir takım dürtülerin elverişli ya da aklî ifadeleri olup olmadıkları hususlarını belirlemek, sorunumuzun bir bölümünü oluşturmamakta mıdır? Bir bakıma hedefler ve değerlerin toplumsal bilimin bir parçasını oluşturması gerektiği ve toplumsal felsefe ile toplumbilim arasındaki ayırımın, olguların incelenmesi ile değerlerin incelenmesi arasındaki ayırıma tam uymadığı hususu açık değil midir?"

Prof. Ginsberg'in toplumsal bilimle felsefî disiplin arasında ayırım yapmaktaki güçlüğünün kendi tanımlarına bağlı kalamayışından kaynaklandığı anlaşılıyor. Muhakkak ki, toplumbilim insanların ahlâkî yargıları oluşturma tarzları ile ilgilenir, fakat bu, onun kendi ifadesiyle, "**düşünce psikolojisi tarihinin mantık olmaması kadar**" ahlâkın dışında yer alır. Bu nedenle, o, ahlakı toplumbilimin bir dalı olarak görürken, çelişkiye düşmektedir, Yine bizim amaçları, idealleri, ülküleri ve onların uygarlık üzerindeki etkilerini toplumsal olguları incelemenin dışında bırakamayacağımız da doğrudur. Ancak, o , bu arada şunları da söylemektedir: Amaçların ve değerlerin bu bağlamda incelen-

mesi '**belli olgu türlerinin incelenmesidir**'. Toplumsal felsefe ile toplumbilim arasındaki ayırımı, değerlerin incelenmesiyle olguların incelenmesi arasındaki ayırıma bağlamakta hiçbir güçlük bulunmamaktadır. Ahlâkın ya da toplumsal felsefenin konusu olan değerlerin tasdiki ile insanların belli değerleri benimseyip, onlara göre hareket etmeleri türünden olguların tasdiki arasında açık bir ayırım yaptığımızı yalnızca anımsamamız yeterlidir; söz konusu ikinci husus, insan bilimlerinin konusudur.

Özetleyecek olursak, insan bilimleri bilimsel yöntemi kullanır, yani onlar tabiat bilimleriyle bilgi edinme süreçlerini sistematik bir biçimde özel birleştirme tarzlarını paylaşır. Bununla birlikte, anlama her zaman söz konusudur, ve bütün bilgi edinme süreçlerini değişime uğratır; çünkü saptanacak ve açıklanacak olgular, hepsi ifadelerde açığa çıkan düşünceler, duygular ve ülkülerdir. Öznel durumlarla -insanların tutumları, yorumları ve değerlendirmeleri ile- uğraşan araştırmacılar zorunlu olarak kendi görüş açılarına sahip olacakları için, nesnellik ve ahlâkî yansızlıklar konusundaki özel sorunlar ortaya çıkar. Eleştiri bilinci ve sürekli dikkat, bu nedenle, gerekli seçme ve yorumlama süreçleri, kanıtları çarpıtan ahlâkî değerlendirmelerden ayırdedilebildikleri takdirde, gereklidir.

Yine biz tabiat bilimlerinin konusu türünden '**katı**' (somut) olguların insan bilimlerine ilişkin olguların anlaşılmasıyla ilgisi bulunduğuna da dikkati çektik. Bu husus, bütünüyle, uzmanlaşma ve farklı disiplinlerin birbirleriyle olan ilişkisi sorununu ortaya çıkarmaktadır ki, şimdi biz, bu sorunu ele alacağız.

VII

UZMANLAŞMA VE FİZİK BİLİMLERİNİN İNSAN BİLİMLERİYLE İLGİSİ

1. Uzmanlaşmanın Temeli ve Disiplinler Arası İlişki

Bilgi edinme süreçleri arasındaki mantıksal, epistemolojik ve metodolojik ayrılıkları vurgulamakla bu kitap, insanla uğraşan disiplinlerin ayırdedici özelliklerini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Açık tanımların farklı insan disiplinleri arasındaki temelli ayrılıkları ortaya koyması gerekir. Bu, kuramsal bir çözümleme sorunudur, farklı uzmanların fiilen yaptıkları şeyleri betimleme sorunu değil... Araştırmacıların çeşitli alanlardaki uygulamaları çok az düzenlidir. Psikologlarla tarihçilerin yaptıkları farklı alanlara yayılır ve farklı yöntemleri kullanır. Bu sınıflandırma planı dar alanda uzmanlaşmaya ileten engeller konması biçiminde ele alınmamalıdır. (Bir psikolog olarak bu sorunu ele almak sizin işiniz değildir!) Konu engellerinin aşılmasının ve disiplinler arası yaklaşımların çoğu kez, son derecede verimli olduğu anlaşılmıştır ve yeterli bir kuramın da bunu yansıtması gerekir. Kuramsal çerçeveyi tamamlamak için, disiplinlerin sınıflandırılmasının, her disiplinin ötekiyle nasıl bir ilişki içinde bulunduğu ve bunların, birbirleriyle olan bağlantı biçimi göz önüne alınarak, desteklenmesi gerekir.

Tek tek disiplinleri nasıl tanımlayacağımız hususu üzerinde durduktan sonra, insan bilimleriyle tabiat bilimleri arasındaki ilişkiyi ele alacağım. Farklı insan bilimlerinin birbirleriyle olan ilişkisi ise daha sonra ele alınacaktır.

Açıkça tanımlanmış disiplinlerde ve hatta bir disiplinin belli yönlerinde uzmanlaşma gereği, bir yandan bilginin gelişmesi, tekniklerin çoğalması ve sorunların artmasından; bir yandan da insan tabiatlarının sınırlı olmasından kaynaklanmıştır. İstatistik çözümleme konusundaki bir uzmanın tarihsel kaynak eleştirisin-

de de uzman olmasını beklemek, bir deneysel psikoloji uzmanının siyasal ideolojiler konusunda geniş bilgi sahibi olmasını istemek kadar saçmadır. Biz her işten anlayan kişilere güvensizlikle bakarız, çünkü alanın geniş olmasının bedeli çoğu kez, derinliğin ve kesinliğin olmayışıdır.

Bu uzmanlaşma gereği, üniversitelerimizin, araştırma kurumlarımızın ve kütüphanelerimizin yapısında süreklilik kazanmıştır. Üniversitelerin bölümler halinde örgütlenmesi ve kitapların konulara göre düzenlenmesi uygundur. Farklı düzenlemeleri düşünmek kolay değildir, ancak, disiplinler arasına aşılmaz engeller dikilmesine karşı da uyanık olmak gerekir. Eğer akademik konular elde edilmiş bir takım çıkarlar uğruna kendi içine kapalı müstahkem mevkiler haline gelirse, verimli bulgulara ileten yol tıkanabilir. Bir soruna ya da sorunlar grubuna disiplinler arası yaklaşıma dayalı olarak, yeni belirlenmiş disiplinlerin gelişimini sevinçle karşılamalıyız. Kriminoloji (suçbilim), iletişim araştırmaları ve Avrupa araştırmaları bu konudaki örneklerdir.

Bizim için gerekli olan, disiplinler arasına aşılamaz engeller koymadan uzmanlaşmayı doğru bulan kuramsal bir çerçevedir; dolayısıyla bizim, disiplinlerin konularına göre ayırdedildikleri varsayımını yeniden gözden geçirmemiz gerekir. Daha önce ben, tabiat bilimlerinin tabiat dünyası ile uğraştığını; insan bilimlerinin konusunun ise, 'zihin dünyası' olduğunu ileri sürmüştüm. Söz konusu 'zihin dünyası'nın özelliklerinden bazıları son bölümde tartışıldı; tabiat dünyasından ne anlaşıldığını açıklamak ise gereksizdir. Bununla birlikte, eğer biz her iki disiplin grubu arasındaki ilişki hakkında bilgi vereceksek, bu 'dünyaların' tabiatına daha yakından bakmamız gerekir.

Farklı dünyalardan söz ederken, ben, gerçekliğin farklı alanlarına ilişkin metafizik bir kuram ortaya koymayı kastetmiyorum. Bizim deneyimine sahip olduğumuz gerçeklik karmaşık olduğu gibi, tek tek durumlar da böyledir. Bunları kavramak, dahası sistematik bir biçimde incelemek, soyutlamaları gerektirir. Biz, günlük gereksinmelerimize, görüş açımıza, ilgimize ya da belli bir soruna yönelmemize göre, belli hususları önemli olarak seçip, ayırırız ve onlar arasındaki bağlantıları izleriz. Bu, deneyimi soyutlamalar açısından ele alarak seçme ve ayırma işlemi, gündelik yaşamda her gün ortaya çıkar ve dilin kullanılışına ve sağduyusal görüşlere yerleşmiş olan dünya görüntülerine yol

açar. Sözgelişi, bahçıvan çiçekler ve zararlı otları düşündüğü halde, bir nebatatçı, böyle düşünmez. Farklı bilimler ve disiplinler, bazan sağduyunun çizdiği sınırları ihlal etseler de, bu temel soyutlamalara dayanan sistemleştirmeler olarak doğarlar. Öyleyse bu bilimler ve disiplinler gerçekliği araştırırlar ; deneyimi aydınlatma ve belki de gerçekliği geresinmelerimize uygun olarak kullanma güçleri sayesinde kendi varoluş gerekçelerini ortaya koyarlar.

Farklı disiplinlerin bir tek duruma yönelmeleri kolaylıkla örneklendirilebilir. Sınıfta verilen bir dersi düşünelim. Fizikçi için bu odada bulunan şeyler, atomik yapıların, ses ve ışık dalgalarının vb. toplamıdır. Biyolog, konuşma ya da işitme organlarını kullanma türünden bir takım fizyolojik süreçlerden geçen organik maddeden yapılmış canlılara dikkat edecektir. Fonetikçi, orada bir lehçenin kullanımıyla ilgili bir örnek; psikolog sıkıntısını sergileyen insanlar; sosyolog ise bir toplumsal etkileşim durumuyla karşılaşabilir. Burada biz pek karmaşık olmayan, fakat yine de bir çok disiplinin konusu olabilecek tamamıyla olağan bir durumla karşı karşıyayız. Gerçekte, eğer biz böyle bir durumun her yönünü ele alırsak, tasarlanabilecek her disiplinin bu durumun açıklığa kavuşturulmasında rolü olabileceğini söyleyebiliriz. Yıldızlı gökyüzü pencereden görülebileceği için, astronomi söz konusu olabilir; kuşkusuz, havada bakteriler bulunmasından dolayı bakteriyolog da orada kendisine inceleyecek bir konu bulabilir.

Farklı disiplinlerin, konuları dolayısıyla ayrıldıklarını söylemek, onlardan her birinin kendisine ait olarak belirlenmiş bir gerçeklik parçasına sahip olduğu anlamına gelmez. Bir gerçeklik alanının sona erip , ötekinin başladığı yerde kesin ve değişmez bir sınırın bulunduğu görüşü yanıltıcıdır. Önümüzde İngiltere'nin kırsal alanı gibi, farklı illere karşılık olarak çeşitli disiplinlerin konularını barındıran bir gerçeklik alanının uzandığını düşünmek reddedilmesi gereken bir husustur. Böyle bir harita Yorkshire ve Lincolnshire'ın yanyana bulunması gibi, yanyana birlikte bulunan fizik ve biyolojiyi ya da psikoloji ve sosyolojiyi gösterecek ve önemli metodolojik sorunları karanlıkta bırakacaktır. Bu , yanıltıcı bilgi haritasına ilişkin benzetme, bilimsel bir disiplinin ne olduğu konusundaki kavrayışımızı ciddi bir biçimde tehlikeye sokar. Bir fizikçi ile bir kimyacı, her ikisi de aynı madde parçasının incelenmesiyle uğraşabilir. Bir

psikolog ile bir sosyolog da yine aynı derecede, bir rastlantı sonucu olarak, fiziksel alanda fizikçi ve kimyacının inceledikleri aynı madde parçaları olmaları muhtemel olan ifadelerle ilgilenebilir. Tarihçiler, edebiyat eleştirmenleri ve sosyologlar, aynı el yazmasını kendi araştırmalarıyla ilgili bulabilirler; nitekim bu el yazmasının kağıt ve mürekkebi de bilim adamı için ilgi çekici olabilir. Sosyal antropologlar, psikologlar, iktisatçılar ve fizyologlar, birlikte aynı kabileyi incelemeye girişebilirler.

Eğer bilgi haritası benzetmesi herhangi bir uygulama olanağına sahipse, bu olanak yalnızca bir disiplin içindeki ve aynı türden şeyi yapan araştırmacılar arasındaki işbölümü konusunda söz konusu olabilir. Kimyacılardan biri bir örneği çözümler, öteki ise bir başka örneği. Antropologlardan biri bir kabileyi, öteki ise komşu kabileyi araştırmaya girişir. Psikologlardan biri bir suçluyla görüşebilir; öteki ise, aynı soruları bitişik hücredeki adam hakkında sorar. Burada elde edilen bulgular, tıpkı bir haritada olduğu gibi, yanyana konabilir. Bu durumuyla her araştırıcının aynı gerçekliğin farklı bir parçasını araştırdığını düşünmenin haklı bir yanı bulunmaktadır.

Çeşitli disiplinlerin konuları, farklı soyutlama süreçlerinin ürünleridir. Her disiplin, veri olarak ele alınan birimleri tanımlayan ve çözümlemelerin yürütülmesini sağlayan varsayımlarla kendi özelliklerini elde eder. Bu veri tanımı, sözü edilen disipline özgü yöntemler ve usûlleri belirlediği gibi, kendisi de bu yöntemler ve usûllerle belirlenir. Böylece maddenin, atomun gerisindeki yapılar açısından çözümlenmesi, moleküller açısından çözümlenmesinden farklı usûlleri gerektirir. Farklı disiplinler, ister kuramsal ister uygulamaya yönelik olsun, dünya hakkında sorulan farklı türden sorulara yanıt olarak gelişmiştir. Biz hiçbir zaman bir durum hakkında bir anda her şeyi bilmeyi istemeyiz ve belli bir duruma ilişkin olarak bütün mümkün disiplinlerden bilgiler derleme gereksinmesi de ortaya çıkmaz. Hangi disiplinin söz konusu olduğu, sorduğumuz sorulara bağlıdır. Her açıklama, yeterli olmak için, bir durumda yakından bilinmediği sanılan, fakat bilinmeye değer olan şeyle bağlantılı olmalıdır. Ders örneğinde, sözgelişi, bizim , pencereden görülebilen takım yıldızlardan çok, öğrencilerin sıkıntılı durumunun sebebiyle ilgilenmemiz olasıdır.

Biz konuyu daha da belirli bir biçimde ortaya koyabiliriz.

Farklı bağlamlardan doğan aynı soru oldukça farklı yanıtları gerektirebilir. Eğer o odada sık sık başka dersleri de dinleyen bir öğrenci '**dersi neden işitemiyorum?**' diye sorarsa, öğretmenin sesindeki bozukluğun ne olduğunu bilmeyi istemiş olabilir. Konuşmacıyı sık sık dinlemiş olan aynı odadaki bir başka öğrenci de aynı soruyu sorabilir, fakat '**akustikteki bozukluğun ne olduğunu**' kastetmiş olabilir. Her öğrenci farklı bir disiplin açısından bir yanıta gereksinme duyar. Aynı biçimde şu soru da değişik yanıtları gerektirebilir: '**Niçin X, Descartes'in Allah'ın varlığı ile ilgili kanıtlarını anlatıyor?**' Eğer o gerçekten '**neden bu kanıtların seçildiğini**' soruyorsa, ona felsefî açıdan bir yanıt vermek gerekir. Eğer soru, '**Descartes hakkında konuşmaya ne gerek var?**' anlamında ise, bu konunun eğitsel değerini açıklamamız gerekir. Eğer o, '**rahat bir yaşam geçirmiş olan bu kişinin neden şimdi felsefe konusunda ders verdiğini**' bilmek istiyorsa, (**paraya gereksinimi olduğundan**) gibi iktisadî bir yanıt ya da (**sıkıntıdan**) gibi psikolojik bir yanıt vermemiz gerekebilir.

Böylece bir tek durum pek çok tarzda anlatılabilir. X konuşma organlarını kullanarak ses dalgalarını meydana getirir; bu suretle o geçimini sağlar, üniversitedeki görevini sürdürür, kişisel bir davayı yürütür, Descartes'i açıklar ve öğrencilerini sınava hazırlar. Bu yönlerden her biri farklı bir disiplinin konusu olabilir. Bazan da aradığımız yanıtı elde etmek için birden fazla disiplin gereklidir.

Konu orada bırakılamaz. Disiplinler arasındaki bazı sistematik ilişkiler izlenebilir ve bu ilişkiler, bir tek disiplinin yaptığı işin, bir başkasının yaptığı işle nasıl ve hangi koşullarda ilişkili olduğunu gözönüne almakta önemli bir hale gelir. Daha önce bir disiplin konusunun, karmaşık bir durumdan bazı özelliklerin ayıklanmasını sağlayan soyutlama süreciyle tanımlandığını ifade etmiştim. Bu nedenle biz, farklı disiplinlerin konuları arasındaki ilişkiyi, onları nasıl soyutladığımızı gözönüne alarak, açıklığa kavuşturabiliriz. Soyutlamanın en üst derecesi, bütün durumların ortaklaşa sahip oldukları ve dolayısıyla gerçekliğin en genel niteliklerini oluşturan özellikleri seçer. Bunlar fiziğin konusudur. Soyutlamanın alt dereceleri ise, yalnızca bazı durumların ortaklaşa sahip bulundukları ek özellikleri seçip, ayırır. Böylece biz, (yalnızca bir kaçını ifade edecek olursak), biyolojinin ve nihayet insan bilimlerinin konularına ulaşmış oluruz. Bir elektrik akımı, bir fare ve bir insan fiziğin ilgilendiği bazı özelliklere sahiptir. Fare ve insan aynı zamanda insan bilimlerinin konusu

olan niteliklere değil, biyolojik niteliklere de sahiptir.

Aşağıdaki ilkeler bu ilişkilerin ışığında ifade edilebilir:

Özerklik İlkesi; Her disiplin, kendi konusunu, başka disiplinlerin konularından bağımsız kavramlar ve kuramlar aracılığıyla ele alır. Bir disiplinin olguları bir başkasınca yeterince açıklanamaz, çünkü her disiplin gerçeklikten farklı özellikleri soyutlamıştır (yani , biz bir düşünceyi beyinsel değil, zihinsel süreçler açısından açıklamalıyız, zira düşünce kavramı fizyolojide görülmez).

Bağımlılık İlkesi; Özel niteliklere sahip her durumun aynı zamanda genel nitelikleri de vardır. (Toplumsal etkileşim ortaya çıkınca, fiziksel ve biyolojik özellikler de bulunur). Bu az çok genel nitelikler arasında çeşitli ilişkiler bulunur ve biz bunları deneyimle biliriz ya da araştırmamızda varsayım olarak ortaya koyarız. Bu ilişkiler hakkında şunları söyleyebiliriz:

a) Onlar birbirleriyle ilişkili olabilir, çünkü birbirlerini karşılıklı etkilerler (insan elektrik akımından etkilenir) ve ilişki birden fazla disiplinin (söz konusu örnekte fizik ya da psikolojinin) konusu olabilir.

b) Onlar birbirleriyle ilişkili olabilir, çünkü bir durumun daha genel niteliklerini etkileyen süreçler daha özel olanlarını destekler ve onların zorunlu koşullarını oluşturur. (Düşünce beynin çalışmasını gerektirir ve onsuz meydana gelmez).

Bu koşullar sürekli olunca, açıklamalarda gözardı edilebilirler; bununla birlikte, onlar daha özel süreçlere katılabilirler ve böylece konuyla ilgili bir duruma gelirler. (b)'den şu ilke çıkar:

Özerklik ilkesini nitelendiren **Katılma İlkesi.** Bir olay kendi disiplini içinde açıklanamadığı zaman, daha genel süreçlerden gelen katılma olanağını düşünmemiz gerekir. Sözgelişi, bir akıl yürütme süreci, düşünce yasalarına göre rahat bir biçimde işliyorsa, bu işlemde yer alan beyin süreçlerini gözönüne almamız gerekmez, fakat düşünce, açıklanması olanaksız bir biçimde kesintiye uğruyorsa, belki de beyin felci tek açıklama biçimidir.

2. Fiziksel Olguların İnsan Bilimleriyle İlgisi

Uygulamada biz, zihin dünyasının köklerinin fiziksel dünyada bulunduğunu söylemek suretiyle felsefî açıdan tanımlamağa çalıştığım ilişkilere işaret ederiz. Fakat bir takım amaçlarla zihin dünyasından dili, dini, gelenekleri, edebiyatı, düşünceleri, duyguları, amaçları içeren ve kendisine yalnızca anlamanın nüfuz edebileceği bağımsız bir alan diye söz etmek uygundur. Bu alanın gerçekliği, **'din benim yaşamımı değiştirdi', 'edebiyatın bence büyük önemi vardır'** ya da **'bu ülkenin görenekleri hayalgücünün kullanımını engeller'** gibi şeyler söylediğimizde, kabullenilmiş olur. Fakat bu dünya fiziksel dünyadan, Afrika'nın Amerika'dan ayrıldığı gibi, açıkça ayrılmış değildir. Zihin dünyası kendi başına var olmaz; o , daima fiziksel gerçeklikte somutlaşır. Benim bedenim, kendisinde fiziksel süreçlerin sürdüğü fiziksel bir nesnedir. O, hem fiziksel nesnelerden etkilenir, hem de fiziksel nesneleri etkiler. Benim bütün deneyimlerim ve bilgim, zihinsel işlemlerimin köklerinin o bedenin işleyişinde bulunduğuna işaret eder; başka bir deyişle, ben gözlerimle görürüm, kulaklarımla işitirim ve bir beyin olmadan düşünemem. (Ben burada insanların teolojik anlamda nefsleri bulunup, bulunmadığı ya da ölümden sonra cisimden soyutlanmış bir zihin yaşamı olup, olamayacağı tartışmasıyla ilgilenmiyorum. Bu soruların psikolog ya da sosyolog için, kendi disiplinlerinin uygulamasında yeri yoktur. Ne de burası, bazan ruhların varlığı için ileri sürülen kanıt kırıntılarını inceleme yeridir.). Bizim eylemlerimiz de bir çerçeve içinde ve fiziksel olaylar dekoru önünde ortaya çıkarlar. Nihayet, bizim bütün ifadelerimiz fiziksel olaylardır. Biz her anlamanın ifadeleri anlamak olduğu üzerinde ısrar ettiğimizde, salt zihin dünyasına doğrudan doğruya ve esrarlı bir biçimde ulaşma fikrini de reddetmiş oluruz.

Öyleyse fiziksel olguların araştırılmasının (tabiat bilimlerinin) insan bilimleri ile ilgili olduğu üç alan bulunmaktadır. Bunlar, ifadelerin fiziksel belirtileri, ifadelerin işaret ettiği (ya da etkilendikleri) fiziksel koşullar ve ifadelerin ortaya çıkmalarını sağlayan mekanizmalardır.

Bir ifadeyi anlamak için, önce, onun fiziksel niteliklerine bakmak gerekir. Bazan büyük ölçüde bir kesinliğin bulunması gereklidir. Eski bir elyazmasını doğru olarak çözmek, ayrıntılara iyi dikkat etmeyi gerektirebilir, çünkü benzer sözcükler tamamıyla farklı anlamlar verebilir. Renk önemli olabilir. Bir kavşak işaretinin kırmızı olduğunu görmezsek, onun kesin anlamını ta-

nıyamayız. Fakat bütün fiziksel ayrıntılar aynı ölçüde önemli değildir. Bir mektubun mavi ya da siyah mürekkeple yazılmış olması, bize mektubun yazıldığı çağı ya da yazarını verebilirse de, genellikle önemli değildir. Mektubun içeriği kesin kararı belirleyecektir.

Tarihçinin, anlaşılır bir ifadeyi tanımadan önce, tabiat bilimcilerin çalışmalarından geniş ölçüde yararlanması gerekebilir. Bir tabletin düzeltilmesi, pasının giderilmesi ya da temizlenmesi ve çağının kimyasal araçlarla belirlenmesi gerekebilir. Psikolog da aynı biçimde bilime dayanır. Çocukların oynarken meydana getirdikleri ifadeleri incelemek için, iki yüzlü aynalar ya da filmler kullanmak zorunda kalabilir. Bir başka örnek de şu yalan makinasının kullanılmasıdır. Bir kimseden, nabzı ve nefes alıp vermesi ölçülürken, anahtar sözcüklerin çağrışım yaptırdığı sözcükleri söylemesi ya da soruları yanıtlaması istenir. Bu türlü ölçümler fizyolojinin konusudur. Fakat nabız atışlarında ve nefes alıp vermelerdeki değişmeler duygusal rahatsızlıkları, gerilimleri ve yasaklamaları gösteriyorsa, bunlar ifadeler olarak ele alınabilir. Yine sosyolog da insanların malları, otomobillerinin gücü, evlerinin genişliğiyle kendi toplumsal durumlarını (orunlarını) ifade ediş biçimlerini ele alır, ya da onların sahip oldukları mücevherlerin niteliği önem kazanır.

Eğer biz ifadelere ilişkin fiziksel koşullara dönecek olursak, bir insanın küçük, şişman ve yaşlıca olmasının, bir sanayi kentinde gecekonduda yaşamasının ve bir sindirim bozukluğuna sahip olmasının , onun anlaşılmasıyla ilgili olduğunu hemen görebiliriz. Bu olgulardan hiçbiri ifade değildir ve bu nedenle, kendi tanımımıza göre, onlar insan bilimlerinin konusunun bir parçasını oluşturmazlar. Bir kimsenin boyu ve ağırlığı bir kayanınkiyle aynı tarzda saptanabilir. Onun sindirimi ve yaşlanma süreci, bir fare üzerinde uygulayacağı yöntemlerin aynını kullanan bir fizyolog tarafından incelenebilir. Onun içinde yaşadığı ev, gürültü, nemlilik ve büyüklük bir adayı ya da mağarayı inceleme yöntemleriyle incelenecektir.

Bu fiziksel olguların söz konusu olmasının nedeni, insanın, kendi çekingenliğinin ya da atılganlığının sebebi olabilecek bir yapıya sahip olduğunun bilincinde olmasıdır. Bu yapı aynı zamanda aşktaki başarısızlığına ya da toplumsal başarıdan yoksun oluşuna katkıda da bulunabilir. Onun sindirim durumu onu

öfkeli yapabilir; yaşlanma süreci ise, endişelenmesine ya da hareketlerinin yavaşlamasına neden olabilir. Onun yaşam koşulları, faaliyet alanını sınırlandırabilir (dostlarını evinde ağırlayamaz) ya da sağlığını etkileyebilir. Bu da yine onun davranışlarını ya da işini etkileyebilecektir. Başka bir deyişle, bunlar ya da bu türden öteki olgular, duyguları, düşünceleri ve eylemleri harekete geçiren ve değişime uğratan sınırlamalar, karşı çıkmalar ya da fırsatlar olarak tecrübe edilirler. Fiziksel koşullar bu tepkilerin anlaşılmasında gerekli zemini oluştururlar.

Bu nokta tarihte, sosyolojide , insan coğrafyası ve ekonomide önemlidir. İklim, toprağın bileşimi, ulaşım yapılabilir nehirlerin ya da doğal limanların varlığı ve içme suyunun bulunuşu, kentlerin kuruluş yerlerini ve uygarlıkların gelişmesini etkiler. Bunlar insanların nasıl yaşadıklarını, nasıl yiyecek ve barınak sağladıklarını ve nelere değer verdiklerini belirler. Özel bir durumda biz, karşı karşıya gelen orduların savaş düzenini, ya da savaşın gidişini, arazinin belli bir ölçüde eğimli ve yanının bataklık olduğunu, ya da sisin bölgenin bir bölümünü gizlediğini bilmeden anlayamayız.

Bizim eylemlerimizin fiziksel sonuçları bulunur. Onlardan bazıları amaçlı bazıları da değildir. Bu sonuçlar da yine daha başka eylemlerin ya da tutumların koşulları olurlar. Böylece fiziksel alan insan dünyası ile içiçe girmiş olur. Gemilerin keresteden yapıldığı sıralarda geniş bir gemi yapım programı, bu ülkenin (İngiltere'nin) orman örtüsünün tükenmesine yol açmıştır. Gemiler belli bir amaca hizmet için planlanmıştı. Çıplak tepeler bunun bir sonucu idi. Ancak bu çıplak tepeler de tarım koşullarını etkilemiş ve çiftçiler ayarlamalar yapmak zorunda kalmışlardır. Sanayileşme amaçlı bir çabanın sonucu idi; fakat bu , zaman zaman havamızı dumanla doldurmuş ve bronşit hastalarının sayısını artırmıştır. Belli bir aşamada bunlar, toplumsal sorunlar haline gelirler ve böylece biz, tekrar asıl insan bilimleri alanına dönmüş oluruz. Orman örtüsünün yok edilmesinin hububat ürününü, ya da dumanın insan ciğerini nasıl etkilediği hususu bilimin konusudur, fakat sonuçlar iktisat, sosyoloji ya da tarih için önem kazanır.

Aynı hususlar psikolojide de söz konusudur. Sözgelişi, endüstriyel psikoloji, işçilerin çalışmalarını aydınlığın yoğunluğu ve bulunduğu yerin, duvarların renginin, hava ısısının ve nemi-

nin nasıl etkilediğini göstermiştir. Bunlar ve bunların fizyolojik etkileri bilimsel açıdan incelenebilir ve daha sonra da bunların belirledikleri insan tepkilerine bağlanabilir.

Son olarak, ifadelerin ortaya çıkmalarını sağlayan, mekanizmalar dediğim, şeye bakalım. Bütün ifadeler fiziksel belirtiler oldukları için, fiziksel süreçler yoluyla meydana gelirler. Konuşma ve yazma fizyolojik süreçlerce meydana getirilir ve bu fizyolojik süreçler de daktilo ya da dolma kalem kullanımıyla ilgilidir. Savaşlar yalnızca stratejik planlarla değil, aynı zamanda siper kazmak ve silahları ateşlemekle de kazanılır. İnsanlar evler yaparak, tarlaları sürerek, resimler yaparak ve dinsel törenlerde yürüyerek düşünce ve amaçlarını ifade eder ve hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırlar.

İnsan bilimlerinde biz öncelikle başka insanların ne dediklerini ya da eylemlerinde neyi amaçladıklarını anlamayı ele alıyoruz. Fakat konuşma ve eylem, fiziksel olaylar zinciri olmaksızın, ortaya çıkamaz. Eğer biz nasıl konuştuğumuzu ya da nasıl çift sürdüğümüzü düşünürsek, 'mekanizma', yani nedensellik yasalarına göre işleyen ve belli eserleri ortaya çıkaran birbiriyle ilişkili parçalar düzeni (sistemi), anlayışına ulaşırız. Konuşma organlarımız ve sinir sistemlerimiz bu türlü mekanizmalardır. Daktilolar, bilgisayarlar ve demir yolu ağları da aynı biçimde mekanizmalardır. Bu mekanizmaların yapısı, biyoloji ve mühendislik gibi çeşitli disiplinlerin konusudur, fakat bu disiplinler beşerî hedeflere ulaşılmasında rol oynadıkları sürece, insan bilimleri için ilgi çekicidir.

Biz öncelikle bir mekanizmanın fiziksel parçalardan oluştuğunu düşünsek de, bu kavram nedensel olarak bağlantılı herhangi bir etkenler sistemi yerine daha geniş ölçüde kullanılır. Sözgelişi, iktisatçı, fiziksel bir olgu olmasa da, sunu (arz) ile istem (talep) arasındaki nedensellik ilişkisini ele aldığında, fiyat mekanizmasından söz eder. (İktisatçıların mekanizmalardan başka şeyi ele almadıklarını söylemek istemiyorum. Eğer böyle olsaydı, iktisat, daha sonra ortaya koymaya çalışacağım üzere, bir insan bilimi olamazdı).

Bazı durumlarda bizim mekanizmaları ele almamız gerekmez. Annemin, mektubunu dolma kalemle mi, kurşun kalemle mi, yoksa daktiloda mı yazdığının bence hiç önemi yoktur. Birinin anlattığı öyküyü dinlerken, onun konuşma organlarının nasıl işlediğini bilmem gerekmez . Cannae savaşını incelerken, Han-

nibal'in stratejisinin, her iki taraftaki teçhizat farklılıkları ya da eldeki atlı miktarından çok daha önemli olduğunu düşünebilirim.

Başka durumlarda ise, mekanizmalar ister istemez gözönüne alınır. Annemin mektubu mürekkep lekeleriyle kaplıdır. Acaba dolma kalemi mi damlatıyordu, yoksa olağandışı bir duygulanmanın ifadesi mi idi? Ben bir kimsenin kekelediğini işitirim ve bu kekelemenin fiziksel bir engelin sonucu mu, yoksa bir endişe ifadesi mi olduğunu bilmeyi isteyebilirim. Bazı savaşların incelenmesinde, bir ordunun üstün teçhizata sahip olması, karşı karşıya gelen generallerin önderliğinden daha önemli olabilir.

Mekanizmaları incelemenin insan bilimleriyle olan ilgisini ortaya koyabilecek çeşitli ilkeler elimizdedir. Bu ilkelerden biri, daha önce sözünü ettiğim katılma ilkesidir. Kekeleme ya da mektup üzerindeki mürekkep lekeleri gibi, bir rahatsızlık, değişiklik ya da düzensizlik, mekanizmanın kötü işleyişine bağlanabilir. 'Araçlık ilkesi ' (**principle of instrumentality**) adını verebileceğim bir başka ilke şöyle açıklanabilir. Bazı mekanizmalar, sözgelişi, makineleşme, baskı ya da yayım, belli amaçlara ulaşma aracı olarak benimsenir ve geliştirilir. O halde, bunların kullanılması, tıpkı toptan sanat yapıtları üretim tekniklerinin sanat duygusunu etkilemesi gibi, tutumları etkiler ve amaçların değiştirilmesi ve yenilerinin geliştirilmesiyle sonuçlanabilir.

Bu türden ilkelerin kullanılmasıyla fiziksel bilimlerle insan bilimleri sınırındaki çalışmalar ve disiplinler arası işbirliği sistemleştirilebilir.

Uygulamada psikoloji, iktisat, coğrafya ve tarih gibi disiplinler, mekanizmaların , koşulların ve ifadelerin fiziksel belirtilerinin bilimsel incelemesini kendilerinde barındırmak suretiyle bu durumu hesaba katmışlardır. Bazan bu araştırmalar, konunun fiziksel coğrafya, fiziksel antropoloji ya da fizyolojik psikoloji gibi dalları olarak ayırdedilir. Bizim, disiplinlerimizi bu biçimde belirlememiz ya da daha önce yaptığım gibi, onları çeşitli fiziksel araştırmalarla sistemli bağlantısı bulunan insan bilimleri olarak tanımlamamız yalnızca bir terminoloji sorunudur. Önemli olan, bizim , ilgili ayrılıklar ve ilişkilerin açık bir anlayışına sahip olmamızdır.

VIII

İFADELERİN BAĞLAMLARI

1. Farklı İfade Bağlamları ve Bu Bağlamların Disiplinleri Ayırdetme Biçimi

Eğer haklarında sistemli bir bilgi verilebilecek olan insan bilimleriyle fiziksel bilimler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri varsa, aynı durum tek tek insan bilimleri arasındaki ilişkilerde de söz konusu olsa gerektir. Çağdaş araştırma alanında disiplinler arası işbirliğinin verimli olabileceği konusunda kanıt bulunmaktadır; bu işbirliğinin yokluğu tek yanlı ve hatta hatalı sonuçlara iletir. Bir insan bilimleri kuramının yeterli olması için, onun farklı disiplinlerin birbirini nasıl tamamlayabileceğine işaret eden kuramsal bir çerçeve sağlaması gerekir.

Bunları tanımlamak, onların konu ve yaklaşım bakımından nasıl ayrıldıklarını ortaya koyacaktır. Biz hepimiz psikoloji, tarih ya da sosyolojinin ne olduğunu biliyoruz. Bu konularda bir çok tanımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu tanımlardan bazıları çok dardır ve konunun araştırma alanını sınırlandırır - sözgelişi, psikolojinin insan davranışlarının incelenmesi biçimindeki tanımı, insanı fareden ayıran özellikleri bir yana bırakarak, onun fare ile ortaklaşa sahip bulunduğu özellikler üzerine dikkati yoğunlaştırır. Başka tanımlar, kendileri ciddi felsefî sorunlar doğuran şeyleri kullanır. Psikoloji zihnin incelenmesi, tarih geçmişin incelenmesi ve sosyoloji de sosyal sistemlerin, toplumun ya da sosyal yapının incelenmesi biçiminde tanımlanmıştır. Bu terimler, en iyi halleriyle kapalı, en kötü halleriyle de yanıltıcıdır. Ayrıca disiplinler arasındaki ilişkiler, her birine farklı bir konu vermek suretiyle, karanlıkta bırakılmıştır. Ana disiplinlerden bazılarının aşağıdaki ilkelere uygun bir çerçevede yeniden tanımlanması bu hususu daha açık bir hale getirebilir. Kullanılan temel terimlerin tamamıyla belirli bir anlamının bulunması, bütün yaklaşımla tutarlı olması ve farklı disiplinlerin tanımlarında aynılığını koruması gereklidir. Bu türden tanımların disiplinler arası ilişkilerin tartışılması için zemin hazırlaması gerekir.

Bu kitapta bütün insan bilimlerinin ortak konusunun ifadeler olduğunu tekrar tekrar vurguladık . Acaba farklı disiplinler farklı ifade gruplarını ele almaları bakımından ayırdedilebilirler mi? Bu görüş ilk bakışta ikna gücüne sahiptir. Yüz ifadeleri tarihçi ya da iktisatçının değil, psikologun konusudur. Tarihçi, bir barış andlaşması kaydına, bir psikolog ya da antropologla paylaşmadığı meslekî bir ilgi duyabilir. Bununla birlikte, böyle bir yaklaşım uzun vadede yardımcı olmaktan çok yanıltıcı olabilir, çünkü sayısız ifadeler bir kaç disiplinin konusudur. Bir suç psikolog, sosyolog, tarihçi ve iktisatçı için ilgi çekici olabilir. İfadelerin, kendi bağlamları içinde anlaşılmaları gerekir; dolayısıyla ben, farklı disiplinleri ele aldıkları ifadelerin bağlamları açısından tanımlamayı öneriyorum.

Bir ifadenin bağlamı, içinde ortaya çıktığı, katkıda bulunduğu ve onun sayesinde anlaşılabildiği birbiriyle ilişkili ifadeler ağıdır. Bir şiir, bir kimsenin yaşam öyküsü ya da bir golf kulubü bu türlü bağlamlardır. Farklı türden bağlamlar ayırdedilebilir ve ben ilgili gibi görünen bağlamların tanımını vereceğim.

Eğer ifadeler arasındaki bağlantılar ortak bir içerik tarafından sağlanmışsa, bağlam **konusaldır** (thematic).

Bir kitap hakkındaki bütün tanıtmalar ya da bütün Madonna tabloları böyle bir bağlam oluştururlar.

Eğer bir bağlamdaki ifadeler, sözgelişi, bütün müzik ifadeleri ya da bütün rehber kitapları gibi, yalnızca benzerlik dolayısıyla birbirine bağlı ise, bu bağlam **sınıflandırıcıdır** (classificatory).

Eğer bir bağlamdaki ifadeler özel amaçlara hizmet eden ve her birinin oynadığı rol bakımından anlaşılabildiği bir yapıda birbirleriyle ilişkili ise, bu bağlam **işlevseldir** (functional). Bir şiir ya da bir üniversite buna örnektir.

Bir bağlam , önce gelenlerin birikerek, daha sonra geleni etkilediği zamansal bir ifadeler zincirinden ibaret ise, bu bağlam **tarihseldir**. Felsefe tarihi bunun açık bir örneği olabilir.

Bir bağlam, zamanda varlığını sürdüren bir tek konu ya da şeyin ifadelerinden ibaret ise, **varoluşsaldır** (existential); bir kimsenin bütün söyledikleri ve yaptıkları, yaşamının birer parçası oldukları için, bir bağlam oluşturur.

Bu tanımlara açıklayıcı bazı yorumlar eklemek gerekir; bağlamlar birbirlerini dışlamazlar; sözgelişi, bir kitap, tümcelerinin ve bölümlerinin düzeni söz konusu olduğunda, işlevsel bir bağlam, belli bir konuda yazılmış olması bakımından ise, konusal bir bağlamdır.

İfadeler daima bağlamlar içinde ortaya çıkar ve bağlamlara aittir, çünkü onların tabiatı kendilerinin ötesine işaret etmektir ve bu işaret etme işleminin kendisi de, bir ilişkidir. İfadeler, Wittgenstein'in dediği gibi, kendi başlarına duran ve tek başlarına bilinebilen atomik olgular olarak kavranamazlar. Tersine, bütün ifadelerin varoluşsal ve sınıflandırıcı bir bağlamı vardır ve çoğu başka bağlamlara da sahiptir. Her ifade bir kimse tarafından meydana getirilir ve ötekilere benzer. Çoğu ifadeler aynı zamanda öncekilerden etkilenir , bir konuyu ötekilerle paylaşır ve bir amaca katkıda bulunur.

Bu yalnızca aynı somut bağlamı değişik görüş açılarından tanımlama sorunu değildir. Aynı ifade aynı anda bir kaç farklı bağlamda yer alabilir ve dolayısıyla onlar arasında bir kesişme noktası sağlar. İfadeler kendi bağlamları içinde, bütün kutu bir başkası içinde olmadıkça, her defasında yalnızca bir tek kutuda bulunabilen oyuncak bilyalara benzemezler. Eğer siz bir ifadeyi kendi bağlamından çıkarırsanız, tıpkı kutusundan çıkarılan oyuncak bir bilya gibi, aynı olarak kalmaz. Eğer ben golf oynarsam, bu, benim yaşamımın ve golf sopasının faaliyetinin bir parçasıdır, fakat her iki alan yalnızca o bir tek noktada birleşir; eğer bu bağlamlardan biri kaldırılırsa, sözgelişi, ben golf sopamı kanma savururum, ifade tabiatını değiştirmiş olur.

Bağlamların bu tanımlarından çoğu yeterince açıktır ve onların hiçbiri bu işi kendi başına açık bir biçimde yapmasa da, disiplinleri nasıl ayırdedebileceklerinin açık olması gerekir. Sınıflandırıcı bağlamlar disiplinler arasında ayırım yapar; sözgelişi, iktisat iktisadî ifadelerle ve karşılaştırmalı din dinsel ifadelerle ilgilenir, fakat bu ifadeler aynı zamanda tarihin de konusudur. Konusal bağlamlar benzeri bir rol oynar. Sözgelişi, İngiliz ulusalcılığının bütün ifadelerinin oluşturduğu bağlam, her şeyden önce, siyasetin konusudur, fakat o tarihçileri, sosyologları ve psikologları da ilgilendirir. Bir fabrikanın çalışması gibi, belli işlevsel bağlamların incelenmesi de, tamamıyla olmasa bile, geniş ölçüde, belli disiplinlerin konusudur. Tarihsel bağlamlar açıkça

tarihin konusudur, fakat onlar - olgu incelemeleri biçimindepsikoloji ve kriminolojide de kullanılır. Son olarak varoluşsal bağlamlar, hakkında yargıda bulunulan şeyleri tanımlamak suretiyle disiplinleri ayırdetmede rol oynar.

Bu son nokta daha fazla açıklamayı gerektirir. Eğer varoluşsal bağlamlar hakkında konuşmak suretiyle ben, yalnızca ifadelerin, bireylerin yaşamlarının parçası olduğunu söylemek istemişsem, kendimi gereksizce soyut bir tarzda ifade etme hatasına düşmüş olmam gerekir. Bununla birlikte, ben, insanların dışında kalan şeylere de varoluşsal bağlamlar adını vermek isterim, çünkü onlar çeşitli disiplinlerin konularını oluştururlar ve onları tanımlamak için kullanılırlar. Toplum, ulus, sınıf, kültür, çağ, uygarlık ve devlet bu türlü şeylerdir. Bunlara şeyler denemeyeceği gibi bir itirazla karşılaşılabilir. Ne de olsa onlar tek tek şeylerin ve insanların var olması anlamında var olmazlar. Ne de onların ifade edebilecekleri bir zihinsel yaşamları bulunur. Bütün ifadeler bireylerce, yani yalnızca fiziksel açıdan ayrı ve zaman bakımından sürekli bir varlığa sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda tek dış kanıtı kendi ifadelerinin toplamı olan zihinsel bir yaşama da sahip nesnelerce meydana getirilir. Toplumlar, devletler vb. yalnızca bireylerin biraraya toplanmalarına, birbirleriyle ilişkilerine ve onların ortak faaliyetlerine verilen adlardır. Piyesler gibi ortak ifadeler, koronun ilahi söylemesi ya da kitlesel panik tek tek ifadelerin yalnızca bir toplamı ya da sistemidir. Bu nedenle biz, bir ulusun istencinden (iradesinden) ya da bir devletin eylemlerinden söz ettiğimizde, kesinlikle söylemek gerekirse, yalnızca bireylerin eylemde bulunabileceğini ve bir istence sahip olabileceğini unutmamalıyız.

Bütün bunlar doğrudur ve benim niyetim, şeylerin (entities) varlığı hakkında kendisiyle çelişen metafizik bir kuram önermek değildir. Bununla birlikte, devletlere, uluslara ya da toplumlara varoluşsal bir bağlam oluşturan şeyler adını vermeye yapılan itiraz, eğer biz onları, ampirik bakımdan nasıl bilinebileceklerini ve nasıl anlaşılabileceklerini gösterecek bir biçimde, tanımlayabilirsek, ortadan kaldırılabilir. Ben onları nispeten istikrarlı zamanda, sürekli olan ve metodolojik açıdan elverişli olsun diye bazı ifadelerin kendilerine işaret etmek zorunda oldukları bağlamlar biçiminde tanımlıyorum. Bu türlü ifadelerin toplamı, bu şeylerin varlığı konusunda ampirik kanıtı oluşturur.

Onlar için bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Bız, ıfadelerın neler ifade ettiklerini sorduğumuzda, bunun, kendilerini meydana getiren kimsenin düşünce, duygu ve niyetlerinden daha fazla ya da daha başka bir şey olduğunu sık sık görürüz. Alışveriş eden bir ev kadını ailenin bir kararını, konuşan bir politikacı bir parti programını, bir eylem sürecini başlatan başbakan ulusal bir siyaseti ifade edebilir. Burada esrarlı hiçbir şey yoktur. İnsanlar gelenek ve göreneklerinden etkilendikleri, birbirlerini etkiledikleri, uzlaşmaya vardıkları, çoğunluğun kararına uydukları ve zümre çıkarları açısından düşündükleri için, biz, bir ailenin duygularından, bir partinin programından, bir kulübün amaçlarından ya da bir ulusun istencinden söz edebiliriz. Bireyler hem temsilî hem de kişisel tutumları ifade ederler; hatta bu ikisi arasında bir çatışma da olabilir. Bir vatandaş olarak gelir vergisini onaylayıp, başbakana yapılan bir hakarete kızabilirim; bir birey olarak ise vergi ödemekten hoşlanmayıp, tanımadığım birinin uğradığı hakaretlere kayıtsız kalabilirim.

Bu ifadeler sayesinde biz, yalnızca bireyleri değil, toplumları, ulusları, çağları ya da kurumları anlayabiliriz; yani biz, bir çok kişilerin birlikte benimsedikleri ya da paylaştıkları düşünce ya da duyguları veya kurumlarda somutlaşmış fikirleri ve amaçları anlarız. Kurumlar, uluslar vb. , düşünmezler, duygulanmazlar, ya da niyetlere sahip olmazlar, fakat, anlama fiillerinin bütün dizilerinin zamanda süregelen ortak bir konusu bulunması açısından, biz, varoluşsal bir bağlam sağlayan bir şeyden söz edebiliriz. Bu koşullar, farklı durumlarda az çok kesin bir biçimde yerine getirilir. Biz neye anlamlı bir biçimde şey adını verebiliriz? sorusu, ampirik bir soru haline gelir. Biz, ifadelerin seyrek olarak bir çağın ifadeleri biçiminde nitelendirilebileceğini görebilir ve dolayısıyla bizim, bu terimin bir nesnenin adı olarak kullanılmasını terketmemiz gerekebilir.

Yukarıdaki tartışmanın epistemolojik önemi, bazan anlama kuramlarıyla ilişkili görülen metodolojik bireyselliği reddetmesinde yatmaktadır. Eğer anlama ifadelerle açığa çıkan zihinsel içerikle ilgili ise, psikolojik yaklaşımın bütün insan bilimleri için temeli oluşturduğu ve neyi incelersek inceleyelim, ilgili bireylerin zihinsel faaliyetleri üzerinde durmamızın gerekli olduğu sanılmıştır. Bu , yanlış bir anlayıştır; ifadelerin ne olduklarının açıkça kavranması ve anlamanın bunlar üzerinde nasıl işlediği, anlamanın, bireylerin özel zihinsel işlemlerine başvurmaksızın, zihinsel içeriği ortaya koyabileceğini göstermektedir. İngiliz

anayasası, kendisinde somutlaşan fikirler, değerler ve amaçlar açısından ve bireylerin psikolojisine başvurmaksızın, anlaşılabilir. Onun varoluşsal bağlamı, bir ulusun yaşamıdır. Bunun metafizik değil, epistemolojik bir nokta olduğu yinelemeye değebilir. İngiliz anayasası, bireylerin sayısız psikolojik süreçlerinin ürünü olabilir, fakat onları anlamadan söz konusu anayasayı anlayabileceğimizi bildiğimizde, bunun epistemolojik değeri ne olacaktır? (Ayrıca, biz, anlamayı hiç elde edemeyebiliriz de).

2. Bağlamların Oluşturulma Biçimi

Bağlamların tabiatını daha yakından incelemek gerekir. İfadeleri bağlamlara bağlayan ilişkiler nelerdir ve bunlar nasıl oluşturulurlar? Bunun yanıtı şudur: İfadeler - ya da daha kesin olarak, onların zihinsel içerikleri bilinçte ve bilinç için varolmaları dolayısıyla, birbirleriyle ilişkilidir ve bağlamlar, bu nedenle, zihinsel eylemler tarafından oluşturulmuştur. (İfadeler aynı zamanda zamansal ilişkiler içinde ve fiziksel nesneler olmaları bakımından da mekansal ilişkiler içinde bulunurlar, fakat bunlar bağlamları meydana getirmezler; onlar olsa olsa bu bağlamların kanıtlarıdır).

Yukarıdaki yanıtta kullandığım bilinç, zihinsel içerik ve zihinsel eylem terimleri tam olarak tanımlanamaz. Biz yalnızca bu terimlerin yakından tanındığına dikkati çekebiliriz ya da onlara denk terimler kullanabiliriz. Zihinsel içerikler, ifadelerin ifade ettiği şeyler ; zihinsel eylemler, onları meydana getiren şeyler ve bilinç de her ikisinin farkında olmaktır.

Bununla birlikte , biz, bu terimleri farklı bağlamların nasıl oluşturulduğunu göstermek üzere kullanabiliriz. Varoluşsal bağlamlar bireyler olduğu takdirde, onlar bilincin birliği sayesinde oluşturulurlar. (Başka türlü birbirleriyle ilişkili olmayan farklı zihinsel içerikler, bir tek kişinin zihinsel içerikleri olmaları dolayısıyla birbirlerine bağlanırlar). Sınıflandırıcı bağlamlar farklı ifadeler arasındaki benzerliğin tanınmasından doğar. Konusal bağlamlar ise, - sözgelişi, belli bir tabloyu görmek için sık sık gitmek ya da Napoleon üzerine çok kitap okumak gibi- bir tek ya da bir tür nesne ile sık sık ilgilenmekten doğar. İşlevsel bağlamlar ise, bir tek durum karşısında farklı zihinsel süreçlerin birbiriyle bağlantısını tecrübe etmekten kaynaklanır. Sözgelişi, biz, bir şeyi görür ve tanırız, duyguları harekete geçiren anılar uya-

nur, bir kasıt oluşur ve kesin bir karara yol açar; bir hedefe varmak için vasıtalar seçilir. (Bunlar ve benzeri süreçler bir eylemde yer alırlar).

Kesinlikle söylemek gerekirse, bu bağlamlar yalnızca bir ifadeler alanını gözden geçiren bir kimsenin anlayışında bulunur, fakat biz aynı zamanda ifadeler bir ilgiyi ya da amacı paylaşan farklı bireyler tarafından kavrandığında ya da meydana getirildiğinde de , bir bağlamdan söz edebiliriz. Bir kimse gerekli bilgiyi toplayabilir, bir başkası öncelikler konusunda karar verebilir ve bir üçüncü kişi de gerekli eylemleri yerine getirebilir. Bu, işlevsel bir bağlamdır. Varoluşsal ve sınıflandırıcı bağlamlar da , benzeri biçimde meydana gelir.

Bağlamları oluşturan bütün bu ilişkiler fiilen tecrübe edilir ve II. Bölümde (parça ve bütün, amaçlar ve araçlar, değer ve güç biçiminde) listesini verdiğim kategoriler açısından anlamlı olarak kavranır. Bu, insan bilimlerinin konusunu tabiat bilimlerininkinden ayırdığı için, epistemolojik açıdan önemlidir. Biz, fiziksel olayların sıra ile birbirini izlemelerini ve birlikte bulunuşlarını tecrübe ederiz ve onların bağlantıları konusunda varsayımlar oluştururuz. Yine biz, yerçekiminin bizi nasıl çektiği değil, düşünmenin ne demek olduğunu tecrübe edebiliriz. Öfkenin bizi nasıl harekete yönelttiği hususu doğrudan doğruya edindiğimiz bir tecrübedir.

Bağlamların yapısında yer alan en önemli zihinsel süreçlerden bir tanesi belleğin işleyişidir. Bu süreç, doğrudan doğruya tarihsel bağlamlarla ilgili olduğu gibi, varoluşsal bağlamlar da, sürekli şeylerle ilgili oldukları için, onsuz tasavvur edilemezler. Tanımayı gerektiren konusal ve sınıflandırıcı bağlamların oluşturulması da yine belleği gerektirir.

Bu, alıkoyma ve anımsama olmak üzere ayrılabilir. Alıkoyma, şu andan hemen önce gelen şeylerin bilincidir; gerçek deneyim birimi olan uzamlı bir şimdiki an yaratır. Onsuz anlamlı bir deneyim söz konusu olamaz. Biz, oluyor olanı bir az önce olmuş olanla bir tek bilinç fiilinde birleştirmeden , bir sözcüğü , bir tümceyi ya da bir melodiyi anlayamayız.Bu, tanımlamış olduğum üzere, tarihsel bağlamın örnek oluşturan bir kalıbıdır. Genellikle kullandığımız biçimiyle, anımsama ya da bellek, daha önceki bir deneyimin suretinin ya da kavramının bilincidir.

Belleğin işlevini yerine getirme biçimi, epistemolojik açıdan çok ilginç özellikleri içerir. Onu yalnızca rastgele kendisine baktığımız geçmişle ilgili bir türlü resim albümü olarak düşünmek doğru değildir. O hayale daldığımız anlarda, böyle bir role hizmet edebilse bile, fikrî yaşamımızda farklı ve oldukça önemli bir rol oynar. Bellekte bir ayırma işlemi vuku bulur ve bunun sonucu olarak geçmiş, anlamlı biçimler kazanır. Bu, her anlamın oluşmasını sağlayan türden fikrî süreçleri gerektirse de, varsayımlar oluşturmak ya da varsayımların içeriklerini ortaya koymak gibi, kuramsal bir faaliyet değildir. O, fikri süreçleri gerektirse de bir nesneyi görmenin kendiliğinden olması anlamında 'kendiliğinden' (spontaneous)'dir.

Yetişkin bir kimsenin yaşamı genellikle iş, eş ve ailè, dostlar, kişisel meraklar, ahlâk, siyaset ve din hakkındaki bir dizi kanılar gibi bir takım odak noktaları etrafında örgütlenmiştir.Bunlardan her birinin, anlamlı bir biçim oluşturan bir dizi olaylar sayesinde, onun yaşamında bir rolü olmuştur. Bunlardan biri olan 'iş ' üzerinde duralım ve söz konusu kişinin siyasetçi olduğunu düşünelim. Belli türden olayların onun belleğinde ön planda yer aldığını görebiliriz.Bir erkek çocuk iken o, Pitt ile Tilki hakkındaki masalların heyecanı ile yaşamıştır. Hayran olduğu amcası başarılı bir siyasetçi olmuştur. Üniversitede iktisat ve siyaset okumuş ve bir siyasal kulübün başkanı olmuştur. Bir siyasal partinin araştırma bölümünde kendisine bir iş verilmiştir. Başarılı bir biçimde Parlamentoya adaylığını koymuştur. Parlamento yazmanı vb. olmuştur. Bu olguların, onu sonunda bugünkü yerine ileten yoldaki kilometre taşları olduğu görülmektedir. İşte bu anlamlı bir kalıptır, bir amacın açılması ve onun başarıyla elde edilmesidir. Yaşamlarımız bize işte bu biçimde görünmektedir.

Bu adamın karısıyla karşılaşması, ona kur yapması ve onunla evlenmesi konusunda da aynı türden bir öykü anlatılabilir. Bu türlü kalıplar, açıkça, tarihsel yaklaşıma özelliğini veren geriye bakışın bir ürünüdür. Neredeyse çarpıtmaya varan bir seçmedir. Olayları zamanda birbirini izlerken kaydeden bir tanık, bu belli seçimi yapmış olamaz. Farkedileceği üzere, bir çocuğun hayalgücü aynı zamanda denizcilerin başarılarını içeren öykülerle de harekete geçirilir. Onun sevdiği ve hayranlık duyduğu öteki yakınları ise hukukçu ve mimardır. O aynı zamanda üniversitede felsefe okumuş ve öteki cemiyetlerin önde gelen üyesi olmuştur.

Siyasal araştırma işinden başka işler de kendisine çekici gelmiştir, fakat başvuruları , kendi denetimi dışındaki koşullar dolayısıyla, reddedilmiştir. Böylece onun, kendisini bugünkü durumuna ileten yolunu belirleyen deneyimler, aynı önemdeki başkaları yanında yer almıştır. Farkedilebilecek önceden çizilmiş hiçbir yol bulunmamaktadır. Ne de biz tek yönlü bir amacın faaliyette olduğunu keşfedebiliriz. Şansın (rastlantının) ve koşullar ağının çeşitli olanaklar arasından nasıl seçim yapıp, belli sonuçlar doğuracağını önceden söyleyemeyiz. Olsa olsa mümkün gelişmeler alanı hakkında tahminlerde bulunulabilir. '**Şu şahsın müzisyen olması olası değildir. İyi bir siyasetçi olabilir**'. Fakat biz, zaman içinde ileriye değil geriye bakınca, anlamlı bir kalıbı oluşturan belli bir dizi koşullara ileten olay dizilerini görebiliriz.

Bu, determinizmi yanlış bir biçimde görme adını verebileceğimiz şeyin nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır.Bir olayın emsallerini (antecedents) gözden geçirdiğimizde, bu emsallerin bulunması halinde, olayın zorunlu olarak meydana geleceği izlenimini ediniriz. Bu, onun olaydan önceki görüntüsü değildir. Öyle görünüyor ki, o sırada biz, aralarında bir seçim yapabileceğimiz açık bir takım olanaklarla karşı karşıya bulunmaktayız. Determinizmle özgürlük arasındaki çatışma , hiç değilse bu bağlamda, gerçek olandan daha belirgindir. O, bir sürece farklı açılardan bakma sorunudur.

Bu kalıplar sürekli geçerli olacak biçimde saptanmış değildir. Bir kimsenin içinde bulunduğu koşullardaki değişme, bütün kalıbın yeniden düzenlenmesine yol açabilir. Eğer sözünü ettiğimiz siyasetçi siyaseti bırakır ve iktisat öğretmenliğine başlarsa, onun geçmişinin farklı yönleri, bugünkü işine ileten basamak taşları olarak, hemen zihinde görünmeye başlar. Onun siyasetçilik mesleği bile bir ara meslek, yanlış yola sapma ya da belki de yeni işine pratik bir hazırlık olarak yeni bir önem kazanır. Bellek sürekli olarak geçmişin kalıbını her yeni elverişli noktadan yeniden düzenler. Yeni eserler geçmiş olaylardan çıktığı ve eski konular yeniden ele alındığı için, geçmiş yeni bir anlam kazanır. Belleğin, geçmişin bir kalıba bürünmesini ve olayların, bir gelişmenin aşamaları ya da bir öykünün bölümleri olarak görünmesini sağlayan ayıklama görevinin deneyimine sahip olmamız, bağlamların oluşturulmasındaki epistemolojik koşullardan bazılarını sağlar.

Belleğin, geçmiş deneyimi bugünün ışığında ayıklayıp düzenleme biçiminden, onun bir başka yönüne dönelim; bu , onun işleyişinin bugünü etkileme biçimidir. Herhangi bir deneyime bizim nasıl karşılık verdiğimiz hususu, daima anılarla belirlenir. Biz karşılaştığımız şeyleri geçmiş deneyimler ışığında tanırız ve sınıflandırırız, ya da böyle yapmayız, onları yakından tanıdığımızı ya da tanımadığımızı hissederiz, onları sıkıcı ya da ilginç buluruz. Önümdeki hayvanı tanımam için belleğimdeki çok sayıda köpek görüntülerini gözden geçirmem gerekmez, ancak, bu izlenimleri içiçe girmiş herhangi bir biçimde anımsamadıkça, bir köpeği tanıyamam. Eğer ben onun hangi hayvan olduğunu bilmediğim sonucuna varırsam, bu da yine , söz konusu durumda başarısız olan, mevcut izlenimi bellekteki bazı görüntülere bağlama girişimine dayandırılacaktır.

Belleğin deneyim üzerindeki etkisi birikerek artan bir ölçüdedir ve dolayısıyla, kesinlikle ifade etmek gerekirse, deneyimimizde hiç tekrar yoktur. Eğer ben bir taşı iki kez düşünürsem, ilkinde kendisine zarar vermemiş olmam koşuluyla, taş, her iki durumda da aynı biçimde hareket edecektir, fakat bir çocuğu Paris'e iki kez götürürsem, bu çocuk, her ikisinde de aynı deneyimden geçmeyeceği için, aynı biçimde davranmayacaktır. Ben onu aynı otellere götürebilirim, aynı yemekleri söyleyebilir ve aynı müzeleri dolaştırabilirim, fakat ikinci kezki durum, salt birinciden sonra geldiği için, farklı olacaktır. Bütün ifadeler tarihsel bağlamlar içinde yer alır; çünkü ifade edilen herhangi bir zihinsel içerik daha önceki deneyimlerin bilinciyle renklenmiştir.

Giderek biriken süreçler insanlara özgü değildir; bedenlerimiz de dahil olmak üzere, nesneler bu biçimde etkilenirler. Birbiri ardısıra çekiç darbeleri bir metal parçasında birikerek artan (cumulative) bir değişiklik meydana getirebilir. Bu metal parçası, sonunda, son darbe öncekinden farklı olduğu için değil, yirminci darbe olduğu için kırılabilir. Daha özel bir deyişle söylersek, bizim belleğimize benzer birikerek artan bir süreç, hepsinde olmasa bile, çoğu hayvanlarda gözlenebilir. (Köpek sık sık dövülmekle öğrenir). İnsanın durumundaki köklü fark, ifadeleri kulanışından ileri gelir. Onlar anlaşılabilecekleri için, başkalarının deneyimleri de, sanki bize aitlermiş gibi , bizi etkileyebilir ve etkiler de. Belleğin işleyişinden doğan, fakat kişisel deneyimlerin anımsanmasıyla sınırlı olmayan sürece benzer birikerek artan bir süreç meydana gelir. Sözgelişi, ben , bir şeyi babamın ba-

na kendi deneyimlerinden anlattığı şeyler sayesinde, tanıyabilirim. Benim savaş deneyimim, okuduğum bütün savaş kalıplarına uygun düşer. O halde, bireysel yaşamların sınırlarını aşan süreklilik ve gelişme söz konusudur. Gelenek ve tarih , köpekler için değil, insanlar için vardır.

Bu günün ışığında önemli görünenin seçilmesi gibi, bireydeki bellekten ileri gelen öteki süreçler de yine tarihin daha geniş bir bağlamı içinde ortaya çıkar. Her kuşak kendi sorunlarını karşılayarak ve kendi hedeflerini saptayarak, geçmişte önemli görünen şeyleri seçer ve onun tarihini yeniden yazar; böylece tarihsel bağlamlar oluşturulmuş olur.

Şu anda biz, farklı disiplinlerin tanımı konusundaki hazırlığımızı tamamlamış bulunuyoruz. İfadelerin zorunlu olarak farklı bağlamlar içinde yer aldığını gördük ve bunların çeşitli zihinsel eylemler, özellikle belleğin işleyişi sayesinde, bilinçte nasıl oluştuklarını gösterdik. Bütün ifadeler bireyin yaşam bağlamı içinde yer alır; onların aynı zamanda varoluşsal, tarihsel, konusal, işlevsel ve sınıflandırıcı gibi, öteki bağlamlarda da yerleri bulunabilir. Bunlar kişilerden başka şeyler için kanıt oluştururlar ve onları anlamak konusunda temel sağlarlar. Bu şeylerden bazıları, insan bilimlerinden bazılarının geleneksel konusudur.

IX

TARİH, PSİKOLOJİ VE SOSYOLOJİ

1. Tarihsel Yaklaşım

Bu bölümde, başlıca insan bilimlerinden üçü olan psikoloji, tarih ve sosyoloji, daha önce anlatılan yaklaşıma ve terminolojiye uygun olarak tanımlanıp, tartışılacaktır. Bu üç disiplin, insan disiplinleri, yani katı fiziksel olgularla değil, ifadelerle ilgilenen araştırmalar olarak ele alınacaktır. Dikkat, onların özel konuları, ifadelerin çeşitli bağlamları ve onların kullandıkları yöntemler üzerinde toplanacaktır. Bu,onların birbirine bağımlı olduğuna ilişkin tartışma için zemin hazırlayacaktır.

Bu üç disiplinin seçilme nedeni, onların kendi aralarında insan bilimlerinde kullanılan farklı temel yaklaşımları örneklendirmeleri ve uzun bir disiplinler listesini vermeye girişmenin, temel önemi olan hiçbir şey eklemeden yalnızca tartışmanın yükünü ağırlaştırmış olacağıdır. Her üç yaklaşımda iki karşıtlık bulunur; birincisi tarihsel ve sistematik yaklaşım arasındaki, tarihi öteki iki disiplinden ayıran karşıtlık; ikincisi ise, bireylerin incelenmesiyle öteki şeylerin incelenmesi arasındaki karşıtlıktır. Bu, psikolojiyi sosyolojiden ayırır ve tarih de ortada bir yer işgal eder.

Önce tarihsel yaklaşım ele alınacaktır; en geniş anlamında tarih, daha sonrakilerin daha öncekilerden etkilendikleri özel, tersine döndürülemeyen ve zamansal olaylar dizisinin araştırılmasıdır. 'Özel' sözcüğünü kullanıyorum, çünkü herhangi bir nedensellik kuramı, olaylar dizisiyle ilgilidir; ancak, o, özel olanı değil, tipik olanı ele alır. Birbirini etkileyen zincirleme olayların nitelendirilmeleri de aynı şekilde önemlidir. Güneşin dün doğduğunu ve bugün yine doğduğunu söylemek, tarihsel bilgi vermek değildir.

Bu geniş anlamda tarih, yalnızca bir insan bilimi değildir; biz, yeryüzü tarihinden ve tabiat tarihinden söz edebiliriz; nite-

kim biz böyle de yapıyoruz. Prof. Nagel, ***Theories of History*** (Tarih Kuramları) adlı yapıtta yer alan (neşr.:P. Gardiner) ***The Logic of Historical Analysis*** (Tarihsel Çözümlemenin Mantığı)'de şunları yazarken, kafasında bulunan bu olsa gerektir: "**Bununla birlikte, tarihsel araştırmanın, tamamıyla değer yüklü olaylara seslendiği iddiasının hiçbir temeli yoktur. Böyle bir temel, ancak 'tarih' sözcüğü keyfî bir biçimde bu iddiayla uyuşmak üzere yeniden tanımlandığı takdirde, söz konusu olabilir. Çünkü, kuşkusuz, birçok tarihsel araştırma böyle nitelendirilebilecek olaylarla ilgili olsa da, yine de bu tabiatta olmadığı halde, genel olarak tarihsel adı verilen, sözgelişi, yıldızların, biyolojik türlerin ve daha birçok şeyin gelişimlerinin incelenmesi gibi, birçok araştırma bulunmaktadır**".

O, kendi savını aşırı bir biçimde ifade etmektedir. Tarihin 'değer yüklü' olayların, yani insan sorunlarının araştırılması biçiminde dar anlamda kullanılması keyfî değildir. Tabiat tarihi ile beşerî tarih arasındaki önemli ayrılıklar bu hususu mantık bakımından haklı çıkarmakta ve ortak kullanım da onu kutsallaştırmaktadır. Herhangi bir kimse, kendiliğinden, tarihsel araştırma ile meşgul olmakla nitelendirilen bir insanın astronom olduğunu düşünebilir mi? Terimin daha geniş bir kullanımına göz atınca, artık onu bir insan bilimi olarak ele aldığım için kendimi suçlu hissetmiyorum. Bu dar anlamda tarih, sonrakilerin birikerek artan bir biçimde öncekilerden etkilendiği özel ve tersine çevrilemeyen ifade dizilerinin araştırılmasıdır. (Eylemlerin de ifadeler oldukları hatırda tutulmalıdır).

Buna uygun olarak, tarihsel yaklaşım, ifadeleri kendi tarihsel bağlamlarına nispetle gözönüne almak suretiyle anlamaya çalışmaktan ve bir ifadeden ötekine geçmek suretiyle bütün bağlamı anlamaya çalışmaktan ibarettir. İfadeleri kendi bağlamlarında anlama ile bağlamı bu ifadeler sayesinde anlama süreci birbirine bağımlıdır. Araştırmacının ilgisi ve bilgisinin, bu iki süreçten hangisinin vurgulanacağını belirlemesi gerekir.

Biz özellikle disiplinler arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilendiğimiz için, tarihsel yaklaşımda onlar hakkında iki noktayı belirtmemiz gerekir. Birincisi, tarihsel yaklaşımın, tarihte üstün bir yer işgal etse de, tarihle sınırlı olmamasıdır. Bu yaklaşım, bütün insan disiplinlerinde (ve daha geniş anlamda bütün tabiat bilimlerinde) kullanılır ve çeşitli disiplinlere malzemelerini sağ-

lar. Vaka kayıtları suçluluk, karı-koca çatışması, ya da akıl hastalığı hakkında çalışma yapan psikolog için son derecede gereklidir; fiyatların birdenbire düşüşüne yol açan olguların tarihi iktisatçı için kanıt oluşturur; belli kurumların ya da fikirlerin gelişmesi, sosyolojik bir araştırmayla ilgili olabilir. Bizim yalnızca Max Weber'in tarihsel kanıtı kullanışın düşünmemiz yeterlidir. Belli deneylerin kayıtları fizik ya da kimyada benzeri bir rol oynar. Bu durumlardan bazılarında tarihsel yaklaşım, sözgelişi, vaka kayıtlarının psikologlarca kullanılmasında olduğu gibi, kendisini kullanan disipline özgü bir konuya da uygulanır. Öteki durumlarda ise, asıl tarihsel araştırmaların sonuçlarının ilgili olduğu görülür. Sözgelişi, iktisat tarihinin iktisatla, ya da sosyal tarihin sosyoloji ile ilgili olduğu görülür.

Anlama her şeyden önce tek tek ifadelerle ve belli düşünceler ve eylemlerle ilgilendiği ve bireylerin yaşamları bizde kalıcı bir ilgi uyandırdığı için, tarih ve farklı disiplinlerde kullanılan tarihsel kanıtın insan bilimlerinde özel bir önemi bulunmaktadır. Freud'un kendi kendisini çözümlemesi ve bir genç kızın günlüğünü yayınlaması, bu türlü kanıtlardan hareketle kendi psikoanalitik kuramlarını geliştirmesinden sonra bile, bizim ilgimizi çekmektedir. Buna karşılık, belli deneyler, bir kuram geliştirildikten sonra , fizikçi için ilginçliğini yitirir. Dolayısıyla bir kimse insan bilimlerin n, kendilerini tabiat bilimlerinden ayırdeden bir anlamda, tarihsel olduğunu söyleyebilir.

Öteki nokta ise şudur: Biz daha önce gördük ki, ifadelerin içerikleri arasındaki bağlantıların kendileri tecrübe edilir ve bu tecrübe anlama ile yeniden elde edilebilir. Bu nasıl yapılır? Biz biliyoruz ki, Sezar Roma'dan bir haber almış ve bunun üzerine Rubicon'u geçmiştir. Bu iki ifade arasındaki bağlantıyı nasıl kavrarız? Bunun kısmî yanıtı, bizim insan tabiatını yakından tanımamızdır. Bununla birlikte, bu, yanıtın tamamı değildir; çünkü yanıt n tamamı olsaydı bilgimizi asla genişletemezdik. Bazı kimseler keskin bir görüş ya da bir sezgi yetisi denebilecek bir şeye sahiptir, fakat ben , daha önce, anlamanın işleyişini şu ya da bu biçimde böylesi bir takım vergilerle açıklamayı reddetmiştim. Yanıt şudur: İfadeleri anlamak için biz onları içinde meydana geldikleri bağlamlardan daha başka bağlamlara yerleştiririz. Onların belli bir türe ait olduklarını tanırız ve onları sınıflandırıcı bir bağlama yerleştirebiliriz ki bu, bizim başka disiplinlerde elde edilen sistemli bilgiyi kullandığımız anlamına gelir. Böylece biz, tarihsel bağlamlar içinde belli ifadeler arasındaki bağlant lar sistemli disiplinlerin genel sonuçları aracılığıyla kavramış oluruz.

Bir insan disiplini olarak düşünülünce, tarih de, daha önce belirtildiği biçimde, fiziksel araştırmalarla ilişkilidir ve onlarla bağımlıdır. Coğrafya olguları ve teknolojik ilerlemeler, koşullar ve mekanizmalar olarak işlerler. İnsan eylemleri, üzerinde durulması gereken fiziksel sonuçlara sahiptir. İfadelerin kendilerinin fiziksel olgular olarak incelenmesi gerekir.

Mevcut tarih yöntemleri genel bir varsayıma dayanır; bu varsayım evren hakkındaki bütün düşüncemizin temelinde yatar ve onsuz evren şaşırtıcı olarak kalır. Bu varsayım şudur: Bugün, değişmez bir biçimde geçmişin ürünüdür ve herhangi bir anda sorunların durumu, sorunların daha önceki durumlarının sonucudur. Bu şöyle bir soruya yol açar: Biz geçmişin içerdiği sayısız olgulardan herhangi bir duruma ilişkin önceki önemli olguları nasıl seçebiliriz? Kısmî yanıt, belleğin seçime dayalı işleyişinde ve anlam kategorilerine göre verdiğimiz yargılarda bulunur. Araştırmacının ya da onun kuşağının ilgisi ve karşılaştıkları sorunlar , kendi rollerini oynayacaklardır. Buna ek olarak sistematik disiplinler belli bağlantıların önemi konusunda kanıt sağlarlar.

Tarih, ifadeler dizisinden ya da ifadelerin takımlar halinde dizilişlerinden anlamlı bir öykü düzenlemeye çalışır. Bu dizilerden ya da dizilişlerden her biri, giderek biriken bir sürecin sonucu olduğu için, tek, fakat yine de başkalarına benzemekte ve bu da onun sınıflandırıcı bağlamlara yerleştirilebileceği anlamına gelmektedir. (Her savaş farklıdır, fakat aynı zamanda başkalarıyla ortaklaşa paylaştığı bir şeye de sahip bulunmaktadır). Öykünün anlamı önceden düzenlenmiş bir kalıbın ya da bir tek hedefe doğru amaçlı hareketin keşfiyle sağlanmış değildir. Bu husus, tanrıbilimcilere (teologlara) ya da metafizikçilere ilginç gelse bile, tarihçiyi ilgilendirmez. O öyküyü, önce ifadeleri anlamak yoluyla geçmiş olaylarda yer alan kimselerin kendi durumlarına verdikleri anlamı yeniden elde ederek ve ikinci olarak da unsurları onların anlamı konusundaki kendi yargılarına uygun bir biçimde düzenleyerek, anlamlı bir hale getirir.

Bütün bunlardan açıkça anlaşılmaktadır ki, tarih, bütün öteki disiplinlerden temelde farklı olsa da, tamamıyla aklî yolları kullanması, dilbilim, iktisat, psikoloji ve sosyoloji de dahil, öteki disiplinlerin bulgularından sistemli bir biçimde yararlanması anlamında 'bilimsel' olabilir.

Tarihsel araştırmanın durumuna ilişkin olarak bazan sahte bir metafizik sorunu ortaya atılmıştır. Tarihin kendisini yeniden elde edilemeyecek bir biçimde geçmiş olan şeylerle ilgilenmek gibi belli bir güçlük içinde bulduğu iddia edilmiştir. Geçmiş kesinlikle mevcut olmadığı için, tarih gerçek olmayan bir konuya sahiptir ve onun iddiaları, aslında doğrulanamaz. Fizikçi makalesini yazdığında da deneyleri geçmişte kalmıştır ve artık bulunmamaktadır; tıpkı tarihçinin Sezar'ın mesleğinin öyküsünü yeniden yaratmaya giriştiğinde, Sezar'ın çok uzun bir süre önce ölmüş olması gibi. Fakat deneyler yinelenebilir. Fizikçinin makalesinde bu konuda uygun bilgiler yer almalıdır. Bunun öteki bilim adamlarını sonuçları gözden geçirmeye davetin bir göstergesi olması, bilimlerin yaygın uygulamasıdır. Hiç kimse Sezar'a tekrar bakamaz veya onun Rubicon'u geçişini gözleyemez.

Biz, sorunu kesin olarak ifadeler ve onların içerikleri açısından ortaya koyunca, problem ortadan kalkar. Daha önce bu kitapta ifadeler, bağlamlar, anlam ve anlama açısından yapılan tanımlar, insan bilimlerindeki araştırmaların epistemolojik durumunu bütün yalınlığıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu tanımlar, mevcut güçlüğü aşmamızı sağladığı takdirde, yararını kabul ettirmiş olacaktır.

Öteki insan bilimleri gibi, tarih de, daima, bütün iddiaların kanıtını oluşturan ifadeleri ele alır. Tarih söz konusu olunca, bunlar, genellikle sürekli ifadeler, mektuplar, günlükler, görgü tanıklarının verdikleri bilgiler, devlet belgeleri, kilise kayıtları, paralar, binalar ve mezarlıklardır. Tarihçi, çok seyrek olarak, kaydettiği olayların tanığıdır. Tarihçi, kalkık bir kaşı ya da yükseltilmiş bir sesi, ancak resimler ya da görgü tanıklarının verdikleri bilgiler gibi, ikinci elden kaynaklar aracılığıyla kendisine aktarıldığında, ele alır. Bu ifadeleri anlamaya çalışır ve onun bu amaçla kullandığı yöntemler her türlü anlama için gerekli olan yöntemlerdir. Bu süreçlerin bir sonucu olarak o, bir zihinsel içeriği, insanların neler düşündüklerini veya neleri amaçladıklarını, eylemlerinin sebeplerini anlayabilecektir.

Aşağıdaki örnekleme, ölü geçmişten söz etmenin yersizliğini kesin olarak ortaya koyabilir. Dostum X burada odamda benimle konuşmaktadır. Eğer bazı koşullar yerine gelirse, ne dediğini ve dolayısıyla ne hissettiğini anlarım. Diyelim ki, o , beni görmek yerine, bir mektup göndermiş olsun. Bu durum tama-

mıyla yeni bir sorun yaratır mı? Kesinlikle hayır. İfade zayıflayabilir; çünkü ben ancak fiilen benimle konuştuğu takdirde, onun kullanmış olacağı sesin durumuna bakarak tahminde bulunabilirim. Öte yandan, ben mektubu dikkatle ve acele etmeden inceleyebilir ve onun mektubunu, küçük bir takım farklılıklara rağmen, genel olarak onun konuştuğu sözcükleri anlayacağım biçimde anlayabilirim. Mektup bana onun dün ne hissettiğini anlatır. Bugün ise, o farklı bir duygu içinde olabilir. Dolayısıyla ben, onun geçmiş zihinsel yaşamı konusunda bir şey anlarım, fakat, öyle görünüyor ki, ben, onu, tıpkı onun konuştuğu sözcükleri anlayacağım tarzda anlamaktayım. Diyelim ki, benim dostum o gece öldü ve dolayısıyla benim onun mektubundan anladığım, artık var olmayan geçmişe ait zihinsel bir yaşamın parçasıdır. Buna rağmen, ben mektubun anlamını anlayabilirim.

Okuduğum mektup, Sezar ya da Napeleon tarafından yazılmış olsa idi, acaba yeni bir epistemolojik sorun ortaya çıkarır mıydı? Sanmıyorum. İlke olarak bir ifadeyi anlama sorunu her zaman aynıdır. Uygulamada durumların çok farklı olduklarını söylemek gereksizdir. X'i uzun süredir tanımakta idim ve mektubu bana gönderilmişti; bu nedenle, benim onu anlamaya ilişkin bağlamlara sahip olduğum düşünülebilir. Bu durum, kuşkusuz , Napoleon tarafından yazılmış bir mektup hakkında söz konusu değildir. Onu anlamam için uygun bağlamların bilgisini kazanmam gerekir. O çağın uğraşları, yaygın değerleri ve konuşma tarzları da dahil olmak üzere, o çağın koşullarını tahmin etmek üzere çok sayıda başka ifadeleri biraraya toplamam gerekir. Napoleon'un yaşamı, ilgileri ve ülküleri konusunda öteki mektuplardan, görgü tanıklarının verdikleri bilgilerden ve onun eylemleri hakkındaki kayıtlardan bilgi edinmem gerekir. İfadeleri anlamak amacıyla bu türlü bağlamları toplamak, kesinlikle tarihçinin görevidir.

2. Psikolojik Yaklaşım

Tarihsel yaklaşımdan sistematik yaklaşıma dönecek olursak, bir insan disiplini için tipik ve genel olanla ilgilenmenin , genellemeler ve yasalara ulaşmayı amaçlamanın , ne anlama geldiğini ele almamız gerekir. Bu, açıkça, dikkati çektiğimiz ilk olguyla, yani sistematik disiplinlerin tek tek durumlar ve olgularla uğraştığı gerçeğiyle çelişik olamaz ya da onun yerini alamaz. Fizikte belli olgular , psikolojide belli ifadeler, genelleştir-

melerin tek temelini olduğu kadar, onların doğrulanmasını sağlayan kanıtı da oluştururlar. Her sistematik disiplinin aynı zamanda uygulamalı bir yanı da bulunur. Bir bilgi birikimi var olunca, bu bilgi birikimi belli nesnelerin hareketini ya da belli insanların davranışını açıklamakta kullanılabilir. Genelleştirmeler ve belli durumlar arasındaki bu ilişkide insan bilimleriyle tabiat bilimleri arasında bazı farklar vardır, fakat bunlar bir ilke sorunu olmaktan çok bir vurgu ve ilgi sorunudur. Bununla birlikte, sistematik insan bilimlerinin kendilerini tabiat bilimlerine göre düzenleyebilme derecesine kesin sınırlar koyan bir başka ayırım daha bulunmaktadır.

Tabiat bilimlerinin başdöndürücü başarısının ampirik genellemelerin ötesine geçmesinden ileri geldiği görülmektedir. Onların açıklayıcı kuramları, elektronlar, dalgalar vb. gibi bir deneyim çözümlemesinin, hatta farazi bir inşanın, ortaya koyduğu birimler açısındandır. Eğer biz ifadeleri, kendilerini meydana getiren parçalarına ayırmaya çalışırsak, artık karmaşık bir ifadenin basit ifadelere çözümlenebildikleri durumlar dışında, ifadelere sahip olmayız. Yalnızca ifadeler anlaşılabileceği için, artık insan bilimleri alanını anlayamayız ve bu alanın dışına çıkmış oluruz. Eğer biz bir sözcüğü, onu oluşturan hecelere, seslere çözümlersek, bu durum ortaya çıkar. O takdirde, biz mekanizmalar dediğim şeyi ele alıyor olabiliriz. Bu hususlarda yapılan incelemeler, çoğu kez, psikoloji ve sosyolojide yer alır, fakat o zaman da bunlar artık niteliklerini korumak için anlama fiilleri hakkında yalnızca genellemeler içerebilen salt insan bilimleri olmaktan çıkar. Bu fiiller var olan açıklamalardır ve disiplinler içinde daha fazla açıklanamazlar.

Bir alışkanlık sonucu olarak biz, disiplinlerin adlarını hem ifadeler hem de mekanizmalar konusundaki araştırmalar yerine kullandığımız için, anlama konusundaki genellemeleri olduğu kadar mekanizmalar yoluyla yapılan açıklamaları da içeren bir çok kuram bulunmaktadır. Bununla birlikte , bu türlü kuramların eleştirici açıdan incelenmesi, onlar arasındaki açık ayırımın yardımını görür. Freud'un kuramları elverişli örnekler ortaya koymaktadır. İsteri belirtilerinin çatışmaların çözümlenmeleri olduğu hususu, onları ifadeler olarak anlamaya dayanan bir genellemedir. Öte yandan bütün yıkıcılık ifadelerinin gerisinde biyolojik kökenli bir ölüm saikinin bulunduğu savı mekanizmaya ilişkin bir varsayımdır. Bu savların doğruluğunun bizi ilgilen-

dirmesi gerekmez; önemli olan, bu sonuçların tamamıyla farklı süreçlerle doğrulanması gerektiğini vurgulamaktır.

İki sistematik disiplin olan psikoloji ve sosyolojinin incelenmesi onlar arasındaki karşıtlığı ortaya çıkaracaktır. Psikoloji, hem ifadeleri hem de bu ifadelerin bağlamlarını anlamak üzere, ifadeleri bireylerin bilincinde oluşan varoluşsal bağlamlarda ele alan insan bilimidir. Bütün bir bağlamı anlamakla onu oluşturan ifadeler arasındaki ilişki, öteki insan bilimlerinde yer alan ilişkinin aynıdır. Sistematik ya da genellemeler yapan bir disiplin olarak psikoloji, konusunu oluşturan varoluşsal bağlamlara özgü hususları , yani bireylerin ortaklaşa sahip oldukları hususları ele alır. Bireylerin incelenmesi, tikellerin incelenmesiyle karıştırılmamalıdır. Psikoloji, tikeli tıpkı öteki insan bilimleri tarzında ele alır. Belli bireylerin yaşamlarına ilişkin bağlamlarda yer alan belli ifadeler,psikolojinin yaptığı genellemelerin kanıtını oluşturur ve bu genellemeler de yine bu türlü belli ifadelerin anlaşılması için uygulanabilir.

Psikolojinin öteki disiplinlerle ilişkisi tarihin öteki disiplinlerle ilişkisine benzemektedir. İfadelerin, bireysel yaşamların varoluşsal bağlam açısından anlaşılması olarak tanımlanan psikolojik yaklaşım, psikolojiye özgü bir özellik olsa da, tarihsel yaklaşım gibi evrensel bir uygulanabilirliğe de sahiptir. Bütün ifadeler bireylerce üretilir , bu ifadeleri üreten kişinin yaşam bağlamında yer alır ve onları anlamak istiyorsak, bu bağlama bağlanabilir. Bu yaklaşımın ne ölçüde yerinde bir yaklaşım olduğu, ifadenin tabiatına bağlıdır. İfadeyi meydana getiren kimseyi bilmenin, kesinlikle olgusal bir önermenin anlaşılmasına ya da matematik bir denklemin çözümüne pek bir katkısı olmaz. Her ne kadar bir şiir, yerini bir şiir geleneğinde ya da siyasal bir eylem, yerini toplumsal bir bağlamda alsa da, bunlar aynı zamanda kendisinden kaynaklandıkları zihinsel bağlam için de aydınlatıcı olabilir. İnsan bilimlerinden herhangi biri, zaman zaman, psikolojik yaklaşımdan yararlanabilir ya da psikolojinin sonuçlarını kullanabilir. Bir siyasetçinin kişisel dürtüleri tarihsel bir açıklamada yerinde olabilir; bireylerin açgözlülüğü iktisatçılarca gözönüne alınabilir.

Psikolojik açıklamalar da yine öteki disiplinlerin katkılarına dayanır; çünkü varoluşsal bağlamlarda bulunan ifadeler, anlaşılacaklarsa, farklı bağlamları gerektirebilir. Dinsel ifadeler çoğu

kişinin yaşamında rol oynar, fakat belli bir bireyin anlaşılmasında özel bir önemi bulunabilir. Bununla birlikte, bu türlü tepkilerin içeriğini anlamak için, tarihe, teolojiye , ya da karşılaştırmalı dine başvurmak zorundayız.

Belli ifadeler ya da ifade türleri (tipleri) tamamıyla belli disiplinlerin konusu değildir. Evlenme gibi bir eylemin psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve hukuksal bağlamlarda yeri bulunur. Fakat bu birbiri üzerinde katlanmaya rağmen, her disiplin kendi ana amaçlarıyla belirlenen farklı bir ifadeler alanı ile uğraşır. Daha geniş zamansal bağlamlarla uğraşan tarih, çoğunlukla, kanıt için sürekli ifadeleri kullanır. Dolaylı olarak da, bu kayıtlar sayesinde, bellek tarafından sürekli etkiye ve birikimli sonuçlara sahip olmak gibi önemli olarak seçilen eylemleri ele alır. Bireyleri ve onların ortaklaşa sahip oldukları şeyleri ele alan psikoloji ise sürekli kayıtlara güvenemez. İnsanlardan çoğu resim yapmaz ya da günlükler, kitaplar ve bilgi verici mektuplar yazmazlar, dolayısıyla psikolojinin, doğal ya da göreneksel olsun, o andaki duruma karşılık olarak ortaya çıkan ya da bireyin yaşam biçiminde alışkanlık sonucu yer eden, yüz ifadeleri, yürüme ve giyinme tarzları ve sözlü tepkileri gibi, geçici ifadelere dayanması gerekir. Onun yöntemleri bunları gözlemlemek amacıyla düzenlenmiştir. Psikoloji, belli olgulara dayalı olarak genellemeleri saptamayı amaçlayan sistematik bir araştırmadır; ayrıca o, önceden önemli olduğu bilinen bir şeyle kendisini sınırlayamaz, dolayısıyla onun ifadeleri bulup, çıkarmak üzere deneylere başvurması gerekir. Laboratuvar deneyleri ve zekâ testleri, konusal bilinç testleri ve bellek testlerinden başlayarak, psiko-drama gibi sosyal durum testlerine kadar varan çok sayıda testler denetimli koşullarda kendine özgü ifade örneklerini ortaya çıkarır. Bunlar araştırılabilir.

İfadeler olarak ele alınabilecek olan şeylerin alanı psikolojik kuram sayesinde genişletilmiştir. Burada Freud'un bilinç-dışı varsayımı verimli bir varsayım olarak belirmektedir. Bu varsayım unutma, bilmeden yapılan yanlışlar ya da sinirsel ve isterik belirtiler gibi beşerî davranış yönlerini ele alır. Bu davranış yönleri, bilinçli beşerî faaliyetler sonucu elde edilebilen düşüncelerin, duyguların ve niyetlerin ifadelerden farklı olarak, bilinçli insan faaliyetlerinin ürünü değildir.

Psikoloji, bu çeşitli ifadeleri bir kimsenin yaşam bağlamına bağlamakla ya da onların içeriklerini onun kişiliğinin yönleri

olarak ele almakla kendisini sınırlamaz. Psikoloji aynı zamanda bunları daha özel bağlamlar içine de yerleştirir. Düşünceyi, duyguları, çabalar vb. yi ayırdederken, sınıflandırıcı olanları kullanır. Farklı zamanlarda vuku bulan farklı türden ifadeleri, vatanseverliği, bir kimsenin işinden endişesini, müzik sevgisini ya da daha özel olarak belli bir kişiye duyulan dostluk ya da belli bir projeye duyulan ilgiyi ifade etmeleri dolayısıyla, birlikte mütalaa ederken, konusal bağlamları ele alır. Bir ifadenin ortaya çıkmasında farklı türden zihinsel fiillerin birbirlerini etkilemeleri - sözgelişi, belleğin duygu ile renklenmesi- işlevsel bağlamlar açısından ele alınır.

Şu ana kadar ben, bir insan bilimi olarak, yani ifadeleri ele alan ve ifadelerin anlamlarıyla ilgilenen bir disiplin olarak tanımlanan psikolojinin görevlerini anlatmaya çalıştım. Bir çok psikolojik çalışma, bugün bu düzeyde yürütülmektedir; zekâ ve bellek incelemesi, psiko-analiz ve siyasal davranışlar, ön yargılar, kamu oyu ve moda gibi konularla uğraşan sosyal psikoloji geniş ölçüde bu kategoriye girmektedir. Bununla birlikte , insan aynı zamanda fiziksel bir varlık olduğu için, onun davranışıyla ilgili, sözgelişi, refleksler ve şartlı reflerksler gibi, birer ifade olmayan alanlar bulunmaktadır. İnsan aynı zamanda kendisini etkileyen ve kendisine katıldığı fiziksel bir çevrede yaşar. Bütün bunlar, bizim anlamlı bağlamlarımızla ilgileri bulunduğunda bilimsel bakımdan, sözgelişi, ifadelerin meydana gelmelerini sağlayan mekanizmalar ya da tepki gösterdiğimiz koşullar olarak araştırılabilir. Bu araştırmaların öteki disiplinlerin bir parçası olarak ya da psikolojiye ait olarak ele alınmaları ve böylece kısmen bir bilim haline gelmeleri yalnızca bir terminoloji sorunudur ve hiçbir ilke sorunu doğurmamaktadır.

Bununla birlikte, sorun orada bırakılmamış ve bazı yazarlar bu barışçı işbölümünü reddetmişlerdir. Psikolojinin, gerçekten etkin ve bilimsel bir disiplin olması için, tabiat bilimlerine göre bir değişiklik geçirmesi ve düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu amaçla ifadeleri anlama açısından yapılan bütün açıklamaların yerini koşullar ve mekanizmalar açısından yapılan açıklamaların alması gerekmektedir. Böylece anlamaya dayalı herhangi bir sistematik disipline yüklenen çözümleme kısıtlamaları ortadan kaldırılmış olacak ve bilgi birliğine doğru önemli bir adım atılmış olacaktır.

Bu saldırı, sonunda yerine başka bir şey konulamayacak olan anlama yöntemini kullanmasıyla ayırdedilen bir disiplinler toplamı olarak bütün insan bilimleri kuramına karşı yöneltilmiştir. Bununla birlikte, psikoloji bu saldırıya özellikle açıktır; çünkü o, fiziksel araştırmalarla daha açık bir biçimde ilişkilidir ve onlara bağlıdır; ifadelerin anlaşılmasını ve anlamlı bağlamların bulunmasını ise tarihten ya da dilbilimden daha az açıklıkla üstlenmiştir. Bizim bu itirazı karşılamamız her şeyden daha önemlidir.

Anlamanın yerini mekanizmalar açısından yapılan açıklamanın alması şu dört nedenle reddedilebilir:

(ı) Bu, bilgimizin şu andaki durumu gözönüne alındığında, uygulama olanağından yoksundur. Biz anlayabileceğimiz düşüncelerle bu düşüncelere eşlik eden ya da onları meydana getiren beyin süreçleri arasındaki ilişki hakkında pek fazla şey bilmiyoruz. Düşüncelerini ifade eden bir kimseyi dinlemek ne yapabileceğinin iyi bir göstergesini bize verebilir. Onun beyin hücrelerinin incelenmesi için elde bulunan yöntemleri kullanmakla bu kadarını da elde edebileceğimizi sanmıyorum.

(ıı) Brighton'a gitmeye karar vermek gibi bir sürece eşlik eden mikro-fiziksel olaylar öylesine karmaşıktır ki, onlar hakkında tam bilgi vermek uygulamada kesinlikle, kuramsal bakımdan ise muhtemelen imkansızdır.

(ııı) Mekanizmalar açısından yapılacak bir açıklamaya doğru ilk adımı bile atmakta söz konusu olan varsayımlar su götürür. Ben özellikle karmaşık birimlerin daha basit olanlar açısından, sözgelişi, algılamanın duyumlama, kavramsal öğrenimin hayvanların öğrenmesi açısından, beşerî dürtülenmelerin hayvanların içgüdüsel davranışı açısından, açıklanabilecekleri türünden bir varsayım düşünüyorum. Biz, bilinenin bilinmeyenle açıklanması tehlikesiyle karşı karşıyayız; çünkü varsayımın kendisi bizim algı ya da dürtü hakkındaki bilgimizden daha zayıftır. *Present-day Psychology* (Bugünün Psikolojisi) (neşr.: A.A. Roback) adlı yapıttan aldığımız şu dört metin bu görüş açısını desteklemektedir:

"Hem betimleyici (tavsifî) lengüistik hem de davranışçılığın bütün aşama ve derecelerini içine alan fizikalizm, sınırlı alanları içinde rahattır, fakat yaşam büyük ölçüde arzular, düşünceler, duygular, amaçlar, dürtüler ve ideallerle uğraşır. Eğer bunlar uyarı ve tepkilere indirgenecek olurlarsa, bizim olguları araştırmamız daha başından sonuçsuz kalmış olur. Biz nasıl ki bir kareden küp ya da bir çizgiden kare yapamazsak, bir sese ya da bir ışığa karşı gösterilen bir tepkiden de bir amaç çıkaramayız" (Roback)

"Yaşayan insanın muazzam ölçüdeki girdi ve çıktılarına, benzeri türden deneyimler arasındaki düzensiz zaman aralıklarına ve gösterilen tepkilere ödül ve cezanın bir bakıma rastgele bir biçimde iliştirilmesine bakarsak, 'doğal' bir durumda yaşamın, laboratuvarda benzeri ortaya konamayacak bir karmaşıklık derecesi elde ettiğine pek şaşmamak gerekir... dolayısıyla davranışı uyarı-tepki mekanizması açısından ele alan basit anlayışlar, gelişmeye ilişkin sürecin bir tablosunu ortaya koyamazlar" (J.E. Anderson).

"Psikoloji, çabasını, insanların psikolojik olarak daha aşağı düzeydeki organizmalardan genellikle sanıldığı kadar farklı olmadıklarını göstermeye yöneltmiştir... Sonraki psikologların ellerinde evrim doktrininin ana sonucu, insanların olağandışı özelliklerini-toplumsal yaşam için gerekli belli kapasitelerini, bilim ve sanat için gerekli olanaklarını- içine alacak biçimde biyolojik olgular alanını zenginleştirmek değil, birincisini daha aşağı düzeydeki organizmalarda görülen eylem modeline indirgemektir. Darwin'in düşüncesinin garip sonucu insanları, tabiata yerleştirmiş olması yanında, toplumsal ilişkileri, konuşmaları ve sanatları gibi insanlığın ayırdedici niteliklerinden de soyutlamış olmasıdır... Sonuç bugünkü yaygın düşüncenin büyük bölümüne egemen olan ve psikolojinin, kendisinden hiçbir zaman kurtulamadığı insan kavramının insanlık niteliklerinden yoksun bırakılmasıdır. İlkeleri beşeri düzeye göre genelleştirilen daha aşağı düzeydeki organizmaların incelenmesine önemli ölçüde dayanan bir psikoloji oluşturma yönünde büyük bir çaba gösterilmiştir. Bu değişikliği, özellikle beşerî olan özelliklerin köklü bir biçimde gözden ırak tutulması ya da bu özelliklerin değerinin azaltılması belirlemiştir".

"Öğrenme, problem çözme, kavram oluşturma gibi karmaşık süreçler, öncelikle, erdemleri ne olursa olsun, bu türlü

yeteneklerle dikkat çekmeyen, insan cinsinin aşağısında yer alan hayvanlarda incelenir... Biz maymun için cevaba sahip olsak bile, insan için zorunlu olarak cevaba sahip olmayabiliriz. Gerçek karşılaştırmacı bir tutumun, bizi en yüksek hayvan türlerinde bile bir türden ötekine geçerek, aceleci genellemeler yapmaktan alıkoyması gerekir". (S.E.Asch).

Anlamanın yerine mekanizmalar açısından yapılan açıklamaları yerleştirmeye karşı yöneltilen bu itirazlar ciddi olmakla birlikte, sonuç alıcı değildir ve bunlara karşı kanıtlar getirilebilir. Yolumuzda fazla ilerleyememiş olmamız vazgeçmemiz için bir neden değildir. Uzanma mesafemizin kavrama mesafemizi aşması gerekir. Eğer açıklamaların çok karmaşık bir hale gelmeleri olası ise, bilgisayarlar bu konuda bize yardımcı olabilir. Bir kuram bilineni daha az bilinenle açıkladığı için kötülenmemelidir. Nihayet biz metal türünden iyi bilinen tözleri de elektronlarla açıklarız. Eğer bizim mevcut varsayımlarımız yetersiz ise ya da çözümlememiz kesin değilse, onların yerine daha iyilerini koyabiliriz.

(iv) Benim son itirazım, sanırım, kesin sonuç vericidir. Anlama bize, ne denli yeterli olsa da, mekanizmalar açısından yapılan bir açıklama sayesinde öğrendiklerimizden farklı bir şeyi verir. Yalnızca anlama ile elde edilebilecek bilgi kendi içinde bir ilgi çekiciliğe sahiptir. Mekanizmalar hakkındaki bilimsel bilgi aracılığıyla insan davranışını önceden bilmek ve yönetmekte ne denli etkin olursak olalım, biz yine de pratik ve kuramsal nedenlerle insan tabiatını anlamak isteyeceğiz. Eğer ben belli bir reklamın niçin etkili olduğunu soransam ya da bir armağan vaadinin mi yoksa bir ceza tehdidinin mi oğlumun ödevini yapması için teşvik edici şeyler olarak daha uygun olacağını merak edersem, guddeler ya da beyin hücreleri açısından bir yanıt istemiş olmam. Öteki disiplinlerle olan ilişki de burada söz konusudur. Ben, ifadeleri anlamanın tarihten ya da karşılaştırmalı dinden alıkonmasını düşünemiyorum. Eğer psikolojinin genellemeleri bu disiplinlere yardımcı olacaksa, onların içeriğiyle ilgili olmaları gerekir.

Bu kesimi bitirirken, psikolojinin ifade bağlamları açısından yapılan biçimsel tanımının hizmet ettiği işlevlerin altını çizmek yararlı olabilir. Bizim hepimizin, ele aldığı alanlar ve kullandığı yöntemler hakkında bilgimiz olduğu için, psikolojinin ne oldu-

ğunu bildiğimiz ileri sürülebilir. Belli bir tanım ortaya koymak ve savunmak, bu nedenle bilgiççe görülebilir. Bununla birlikte, bu disiplinde ilerleme, kavram karışıklığından ve birleştirici bir kavram çerçevesinin bulunmamasından dolayı akamete uğramıştır. Psikologlar, çoğu kez, aynı dili konuşmazlar. Farklı yaklaşım çizgileri arasında hiçbir bağlantı yoktur ve sorunlar, aralarında bir bağlantı kurulmadan, farklı görüş açılarından ele alınır. Sözü edilen farklı psikoloji ekolleri henüz keşfedilmemiş vahşi ormana farklı yönlerden giren ayrı kâşif gruplarına bağlanabilir. Bazan onların yolları kesişir. Genellikle onlar buluşmamışlardır.

Bütün girişimin epistemolojik köklerini yalın haliyle ortaya koyan bir tanıma ulaşmak önemlidir. Ayrıca, bazı tanımların psikoloji üzerinde daraltıcı ve sınırlandırıcı bir etkisi olmuştur. Bunlar arasında önde geleni, psikolojinin, '**açık davranışın denetimli bir biçimde incelenmesinin bireysel ve toplumsal eylemle ilgili güvenilir bilgi elde etmenin tek sağlam yolu olduğu**' varsayımını somutlaştıran beşerî davranış bilimi biçimindeki tanımıdır. (Prof. Nagel'in ***The Structure of Science*** (Bilimin Yapısı) adlı yapıtta davranışçılığı tanıtımı). Ben bu tanımın kısıtlayıcı olduğunu düşünüyorum; çünkü bu tanım, rüyaların yorumu ya da içebakışın kullanılması gibi, potansiyel açıdan verimli araştırma yollarına kapıyı kapamakta ya da onları yeniden, metodolojik açıdan açıklığa kavuşturulmuş bir tarzda değil, kapalı bir tarzda tanıtmaktadır. Eğer rüyalarını anlatan birini dinlemenin, açık davranış gözlenmesi olduğu söylenirse, bu tam gerçeği yansıtmamaktadır. Sesi dinlemek açık davranışın gözlenmesi olduğu halde, onun ne söylediğini anlamak böyle değildir. Aynı şekilde, tanım da yanıltıcıdır; çünkü gazların davranışından ve hatta daha da çok hayvanlarınkinden söz ederiz. Fakat insan davranışıyla gazlarınki, hatta hayvanlarınki arasındaki fark, onların benzerliklerinden daha önemlidir. Fiziksel olguları gözleme ve açıklama yöntemlerini insanın anlaşılmasına uygulama tuzağına düşmediğimiz takdirde, bunların kendi tanımımızda ifadesini bulması gerekir.

Sanırım biz, '**Psikoloji zihnin bilimidir**' türünden bir tanımı da aynı ölçüde ihtiyatla karşılamalıyız; çünkü biz başlangıçta '**zihinden**', '**yetilerden**', '**dürtülerden**', '**içgüdülerden**' söz edersek, kolaylıkla bir gizemli varlıklar metafiziğine yönelebilir ya da böyle bir metafiziğe daldığımız anlaşılabilir. Sonuç olarak psikolojik yaklaşım, sezgi ve kavrayış gibi, bizi bu türden varlıklara ulaştıran aynı ölçüde gizemli işlemler olarak yanlış anlaşılabilir.

Ben psikolojinin insan davranışıyla ilgili olduğunu ya da zihin konusunda konuşmanın yararlı, belki de hemen hemen kaçınılmaz olduğunu yadsımıyorum. Psikolojiyi tanımlamak için bu terimlerin kullanılması, yine de yararsızdır ve yanıltıcı bir takım anlamlar taşımaktadır. Eğer biz konumuza disiplinin tanımında daha önceden somutlaşmış, sabit ön koşullarla yaklaşırsak, gördüğümüzü çarpıtırız ya da beklentilerimize uymayan şeyleri gözden ırak tutarız. Duyumlama, refleks , içgüdü, yeti gibi kavramlar deneyimin çeşitliliğine kısıtlayıcı bir etki yapar. İfadeler açısından tanımlanan psikoloji, buna karşılık, kesinlikle deneycidir (ampirisisttir). İfadeler fiilen gözlemlediğimiz bir şeydir ve biz onları anladığımızda, önümüze özel bir zihinsel içerik konmuş olur. Bizim bunu, vuku bulduğu karmaşıklık düzeyinde ele almamız gerekir.

İfadelere, farklı durumlarda, farklı yaşam alanlarında, edebiyatta, otobiyografilerde ortaya çıktığı biçimiyle, açık fikirle bakmak, psikolojinin ilerlemesi için gerekli çok sayıda betimleyici malzeme sağlayabilir. Sözgelişi, belleği ele alacak olursak, çoktandır unutulmuş olayların rastgele bir parçasının birden bire anımsanmasının, anımsamamızın inatçı seçiciliğinin, sürekli akıp giden geçmişi süsleme işinin (olabildiğince az genelleme ve kuramlaştırma bulunan) kesin anlatımlarını isteriz. (Gece ve nehir (the river at night) hakkındaki o güzel parçada ayışığına bir gönderimde bulunulduğuna yemin edebilirim). Bu türlü anlatımların farklı kültürel ortamlardaki farklı türden insanlardan elde edilmesi gerekir. Bizim buna ve bununla ilgili pek çok şeye kuramsal önkoşulların başedebileceğimiz kadar az düzene sokup sıraladığı biçimiyle ihtiyacımız vardır.

Çoğu, mevcut tekniklerin ve açıklayıcı şemaların yetersizliği dolayısıyla psikoloji tarafından kullanılmamış olsa da, önceden mevcut i adeler kitlesine göz atan açık fikirli ampirisist (deneyci), insan yaşamının ortaya koyduğu karmaşıklık karşısında şaşıracaktır. Bizim karşılaştığımız şeyler içgüdüler, yetiler ya da genel kapasiteler olmayıp, kırsal alanda ilginç bir iş elde etme tutkusu, ya da haz verici olduğu kadar utanç verici de olan eski bir aşk ilişkisinin anısı gibi, somut, somut olduğu kadar da karmaşık olan ifadelerdir. Ancak biz sistematik olarak bu türden kanıt biriktirip, çoğu durumlarda fiilen ne olduğunu anladığımızda , kuramsal sonuçlar çıkarmaya ve insan tabiatını kavramak için psikolojiden yardım isteyen öteki disiplinler için kendi içinde yararı ve değeri bulunan genellemeler yapmaya başlayabiliriz.

3. Sosyolojik Yaklaşım

Tarih ve Psikoloji hakkında söylenenlerin çoğu, yalnızca, ufak tefek değişikliklerle, sosyolojiye de uygun düşer. Sosyolojik yaklaşım da yine sosyolojinin ele aldığı bağlamlarda yer alan ve onlardan etkilenen bütün ifadelere evrensel bir biçimde uygulanabilir. Bu yaklaşım, sırası geldiğinde, tabiat bilimleri de dahil olmak üzere, öteki disiplinlere, tıpkı tarih ve psikoloji gibi, bağlıdır ve onlarla ilişkilidir. Onu ifadeler açısından tanımlama konusundaki epistemolojik sebepler de yine psikoloji için verdiklerimle aynıdır. Bütün yapmamız gereken, onu en iyi tanımlama biçimini düşünmek ve anlamanın bu alandaki farklı işleyiş biçimini ortaya çıkarmaktır.

Sosyoloji toplumun, toplumsal sistemlerin, toplumsal davranışın, toplumu oluşturan ve karşılıklı etkileşimde bulunan grupların, toplumsal yapıların ya da toplumsal kurumların incelenmesi olarak çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bunlar arasındaki vurgu farklılıkları ile ya da benzer tanımlarla ilgilenmemiz gerekmez. Uygulamada bazı sosyologlar, konularını, toplumun kapsamlı incelenmesi biçiminde yorumladıkları halde, bazıları da onu ilişkilerin biçimleriyle uğraşan uzmanlaşmış bir disiplin olarak ele alırlar. Sosyolojinin epistemolojik temeli konusunda esaslı bir tartışmanın bu meselede yan tutması gerekmez. Başlangıçta sosyolojinin belli bir yorumuna bağlanmak, sosyologların çeşitli çabalarıyla neyi başarmaya çalıştıkları konusunu aydınlatma amacımızı engelleyecektir. Bununla birlikte, yukarıda verilen bütün tanımlar amacımız için yetersizdir, çünkü '**toplum**' ve '**toplumsal**' gibi terimler, incelememiz gereken varsayımların kendilerini içermektedir.

Biz, eylemleri, sistemler vb. 'yi nitelendirmek üzere kullanılageldiği biçimiyle '**toplumsal**' teriminin bu kitapta geliştirilmiş kavramlar açısından bir tanımına muhtacız. Amacımıza hizmet etmesi için, bunun, sosyolojinin konu alanını göstermesi gerekir. Geniş bir ifadeyle, toplumsal bir bağlam, salt fiziksel etkileşimle ilgilenmesek de, içerisinde bir kaç kişinin etkileşimde bulunduğu bir bağlamdır. Bir kimsenin kazara çarpma sonucu bir başkası tarafından yere düşürülmesi, toplumsal bir durumu oluşturmaz.

Toplumsal bağlam, içerisinde bir ifadenin anlamının, birey yaşamının aynı varoluşsal bağlamında yer almayan öteki ifadelerle ilişkisinden etkilendiği ve bu ilişki açısından ancak doğru bir biçimde anlaşılabilecek bir bağlam olarak tanımlanabilir. Bütün ifadeler toplumsal bağlam içinde yer alır ve sosyoloji, toplumsal bir bağlamda farklı bireylerin ifadeleri arasındaki ilişkinin ya da kendisi bir birey olmayıp, bireylerin ifadeleri arasındaki ilişkiden doğan varoluşsal bir şeyin ifadelerinin incelenmesi biçiminde tanımlanabilir. Birinciye örnek, evlilik gerilimi; ikinciye örnek de, bir derneğin işleyişidir. Bu bağlamları doğru olarak anlamanın ne denli önemli olduğu ve sosyolojik bir yaklaşımın uygun bulunup bulunmadığı hususu araştırıcının ifadesine ve ilgisine bağlıdır. Eğer biz, bir karı-koca kavgasını erkeğin mizah duygusundan yoksun olmasıyla açıklamakla ve konuyu '**mizah duygusundan yoksun kişiler kötü eş olurlar**' biçiminde bir genelleme açısından düşünmekle yetinirsek, kendimizi psikolojik bir yaklaşımla sınırlandırmış oluruz. Eğer bizim karşılıklı tahriki ve hatta belki de evlilik durumundan doğan gerilimleri hesaba katmamız gerekirse, söz konusu durum toplumsal bir durum, yaklaşımımız da sosyolojik bir yaklaşım haline gelir.

Bir kişinin ifadelerinin ötekilerinkilerinden etkilenme durumu, karmaşık bir durumdur. Bu, bir dolu bireysel ifadeler meselesi olmayıp, çeşitli ayırdedilebilir bağlamlar sorunudur. Buna bir örnekle yaklaşalım. Bir kez daha ders veren adamı düşünebiliriz. Kendi fikirlerini olduğu kadar kendi amaçlarını da ifade ettiği sürece, söz konusu ders kişisel bir ifadedir. Kuşkusuz, öykünün tamamı bu değildir. Onun kullandığı dil, uzun bir gelenek içinde sayısız konuşmacılarca biçimlendirilmiştir. Fikirleri, okuduklarından ve başkaları ile tartışmalarından etkilenmiştir. Dersin içeriği de, ayrıca, resmî istemler, öğrencilerin gereksinmeleri ve belki de onların özel sorularıyla belirlenmiştir.

Sosyolojinin konusunu oluşturan bu farklı bağlamlar da yine sınıflamaya tabi tutulabilir. Bunlardan bazıları varoluşsal olarak, yani (sözgelişi, bir üniversite gibi) zamanda sürekli varlığa sahip bir şeyi oluşturan bağlamlar olarak betimlenebilir. Bazıları da , sözgelişi, kitaplardaki ya da ders verenin görüşlerini oluşturan derslerdeki fikirlere ilişkin bütün ifadeler gibi, konusal bağlamlardır. Bir eğitsel program çerçevesinde bir dersin ötekilerle ilişkisi ise, işlevsel bir bağlamı oluşturur. Bu bağlamlar da yine daha geniş bağlamlar içinde yer alır. Üniversite, bütün dünya

üzerindeki çok sayıda öteki üniversitelere benzerliği dolayısıyla, sınıflandırıcı bir bağlamda yer alır. O, bir toplum yaşamının varoluşsal bağlamıyla da bağlantılıdır ve bütün eğitim sisteminin işlevsel bağlamı içinde kendi rolünü oynamaktadır. Bu toplam bağlamlar ağına toplum adı verilir.

Amacımızla ilgili olarak bağlamlar arasındaki ana ayırım, varoluşsal olanlarla ötekiler arasındaki ayırımdır. Sonuncular arasında bazan toplumsal bir yapıyı oluşturduğu biçiminde nitelendirilen düzenlilikler ve biçimsel aynılıklar bulunur. Benim terminolojimde bunlar sınıflandırıcı bağlamlardır. İfadelerin niteliği, kendi kendisini ifade eden kimsenin, bu ifadelerin öteki ifadeler gibi olmalarını ve bir geleneğe ya da çağdaş bir kalıba uymalarını arzulamasıyla belirlenir. Ben belli bir biçimde konuşabilirim, çünkü orta sınıftan olanlar böyle konuşmaktadır, ya da fötr şapka giyebilirim, çünkü kentte çalışan insanlar bu türlü şapka giymektedirler. Örgütlü bir çaba aracılığıyla izlenen hiçbir ortak amaç söz konusu olmadığı gibi, belli bir işlev de burada yerine getirilmemiştir. Yalnızca, kendi ifadelerini belli bir türe sokmak suretiyle belli bir tarzda sınıflandırılma arzusu bulunmaktadır. Modalar, tavırlar, görenekler ve bu arada toplumsal durum ve sınıf , geniş ölçüde bu açılardan açıklanabilir. Sözgelişi, toplumsal bir sınıf, hepsi kendilerini belli bir tarzda düşünen ve giyimden boş zaman uğraşlarına, para harcama alışkanlıklarından ahlâkî davranışlara dek ortak ifadeleri benimseyen insan topluluğu olarak betimlenebilir. (Eğer böyle bir sınıf ortak çıkarların bilincine varır ve onları fikirler ve eylemlerde ifade ederse, varoluşsal bir bağlam haline gelir).

Varoluşsal olmayan bir başka tür bağlam ise,somut durumlarca oluşturulur. Bir partide bulunmak, küçük bir zümre içinde çalışmak ya da dinleyiciler arasında olmak, ifadeleri, hakkında genellemeler yapmanın mümkün olduğu kendine özgü biçimlerde, etkileyecektir.

Sosyoloji hem varoluşsal olan hem de olmayan bağlamları ele alır, fakat özellikle kendilerine amaçlar ve eylemlerin bağlanabileceği şeyler olarak ele alınan toplumsal sistemler, toplumlar ve örgütlerin bulunduğu varoluşsal bağlamlarla ilgilenir. '**Örgüt**' (organisation) burada kesinlikle belirlenmiş bir kavram olup, belli bir amaçlar ve kurallar kalıbına uygun olarak kendisine mensup bulunan insanların ifadelerini yöneten bir bağlam an-

lamına geilir; bu kalıba ben kurum adını vereceğim. Sendikacılık bir kurumdur; belli bir sendika ise bir örgüttür. Bunlar hem konusal hem de işlevsel bağlamlardır;konusal bağlamlardır, çünkü genellikle (sözgelişi, ekonomik çıkarların korunması ya da İngiltere'nin kırsal alanlarının korunması gibi) belli bir amaçla ilgilenir. Onlar işlevsel bağlamlardır, çünkü farklı ifadeler onlarda ortak bir amaca yönelen yollar olarak birbirleriyle bağlantılıdır; kararların alınması, para toplanması, tam gün çalışan bir sekreter alınması konusal bakımdan farklı, fakat işlevsel bakımdan birbirleriyle ilişkilidir. Biz, toplumsal sistemlerden, işlevlerinin yerine getirilmesi için örgütleri içinde barındıran daha kapsamlı işlevsel ve çoğu kez de konusal bağlamları anlıyoruz. Bu anlamda biz, eğitim sisteminden, ekonomik sistemden vb. söz ederiz.

İfadelere ilişkin bağlamların kendileri karmaşık ifadelerdir. Bir şiir hem kendi başına bir ifade hem de onda vuku bulan bir sözcüğün bağlamıdır; ifadeler hakkında söylediklerimiz, bu nedenle, bağlamlara da uygun düşmektedir. O halde, bunlar, daha geniş bağlamlarda, hatta aynı anda birden fazla bağlamda yer alırlar ve bağlamların bir türlü kesişme noktasını oluştururlar. Biz bu sonuçları örgütlere uygulayınca , bunlar, kendileri içinde ortaya çıkan ve salt sistemleri sistemler içinde bulunmaları açısından düşündüğümüz takdirde açıklanamaz olarak kalacak olan çatışmayı anlamamızda bize yardımcı olur. Bir fabrika bir örgüt örneği olarak ele alınabilir. O, kendisi de yine ülkenin sanayi sisteminin bir parçası olan bütün bir sanayi bağlamı içinde yer alır. Bu, yalnızca mal üretmekle kalmaz, ona belli bir bölgede iş de sağlaması gerekir. Otomasyonu ya da işçilerin bir başka bölgeye naklini gerektiren azamî üretim, o bölgede azamî istihdamı sağlama işlevi ile çatışabilir. Fabrika farklı bağlamlarda bulunduğu ve farklı işlevlere hizmet ettiği için, çatışma, söz konusu durumun içinde mevcuttur.

Bu kitapta anlamanın her şeyden önce ifadelerin anlaşılması ve bunlar aracılığıyla da zihinsel içeriğin anlaşılması olduğunun sürekli vurgulanması, bir önceki bölümde varoluşsal bağlamlar konusunda ileri sürdüğüm hususlarla birlikte, anlama yöntemi üzerinde ısrarla durmanın psikolojizme ya da metodolojik bireyciliğe yol açmadığını açıklığa kavuşturmuş olsa gerektir. Bizim bireyi anlamamız ve o sayede bireyin içinde bulunduğu bağlamları anlamamız söz konusu değildir. Biz kişiler arası bağlamları

doğrudan doğruya ve bireylerin ifadelerini de bunlar sayesinde anlayabiliriz. Sınıflandırıcı bağlamlarla ilgili olarak biz, bir kısım insanlarca kabul edilen fikri ya da fikirler topluluğunu anlayabiliriz. Bu fikirlerin neler olduğu ve onların ifadeleri nasıl etkiledikleri hususu, bireylerin niçin onları kabul etmeleri gerektiği şeklindeki psikolojik sorudan tamamıyla ayrı olarak, kendi içinde ilgi çekicidir. Bir moda bir kadını kadınca ve çekici gösteren şeyi tanımlayabilir. Moda erkek ve kadınlar bir şeyi çekici buldukları için ortaya çıkmaz; onlar o şeyi moda olduğu için kadınca ve çekici bulurlar. Biri bir başkasına neden o türden bir şapka giydiğini sorduğunda, büyük bir olasılıkla onun yanıtı, **'onu beğeniyorum'** ya da **'bana yakışıyor'** değil **'onu herkes giyiyor'** olacaktır. Kuşkusuz, bir modanın yaratılmasına katkıda bulunan tek tek desinatörler ve moda yazarları bulunmaktadır, fakat onlar karmaşık bir bağlamın parçalarıdır ve bizim, onların bireysel zihin süreçlerini anlamamız gerekmez. Bir modayı, kadını belli bir zamanda ve yerde alımlı gösterdiği düşünülen şeyi anlamak için makaleler okuruz, moda gösterilerini izleriz, reklamları inceleriz ve caddelerde etrafımıza bakarız.

(Bu, sosyologun uğraşının yalnızca bir yönüdür. Sınıflandırıcı bir bağlam olmasına ek olarak moda aynı zamanda başka bağlamlarda da yer alır. Sözgelişi, o, satınalmayı teşvik ettiği için, ekonomik yaşama ilişkin işlevsel bağlamda da bulunur).

Bu aynı derecede konusal bağlamlara da uygun düşer; konuların anlaşılması bireylerin anlaşılmasından oldukça farklıdır. Biz Hristiyanlığın inanç esaslarını ya da bir ülkenin edebiyatını anlayabiliriz, fakat bu, kilise adamlarını ya da şairleri anlamakla aynı değildir. Sözgelişi, biz bir sonnet'yi anladığımızda, bir dili, bir şiir biçimini, bir romantik aşk geleneğini, ve bu arada bir şairin duygusunu da anlamış oluruz.

Nihayet biz, varoluşsal bağlamları anlarken, zamanda varlığını sürdüren ayırdedilebilir bir şeyle bağlantılı değerlendirmeleri ve amaçları kavramış oluruz. Sözgelişi, bir satranç kulübü, bütün üye değişikliklerine karşın kimliğini koruyabilen bir şey olarak varlığını sürdürür. Onun bir tüzüğü vardır ve belli amaçlara hizmet etmektedir. Tek tek saymanların ve yazmanların uygun gördüğü para toplama ve bilgi yayma konusunda kuralları bulunur. Malları vardır, ücretle kalacak yer sağlar ve onlarla ilgili dava açabilir. Biz, onun tüzüğünü okumak ve üyelerin faali-

yetlerini gözlemek suretiyle bir satranç kulübünün ne olduğunu anlarız. Bunlar ve buralarda çalışan memurlar örgütün tabiatınca belirlenen ve örgütün tabiatını ifade eden ayırdedici bir rol oynarlar. Her ne kadar bir kimsenin kişiliği ile oynadığı roller arasında incelemeğe değer ilginç ilişkiler bulunsa da, bunlar belirlenemez. Eğer satranç kulübünün başkanlığını yapan Smith yerel bir gazeteye karşı bir iftira davası açarsa, bu, onun özellikle duyarlı ya da davadan hoşlanır biri olduğu anlamına gelmez. Aynı durum fabrikalar ve fabrika işçileri, devletler ve vatandaşları içinde söz konusudur.

Bu türlü bağlamları anlamak yalnızca mümkün değil, zorunludur da. Biz, eğitim yasalarını, müfredat programlarını, sınav koşullarını ve benzeri malzemeleri incelemek suretiyle , bu ülkenin eğitim sisteminin, John'un geniş ve değişik bir kültürel birikim sağlamasını nasıl güçleştirdiğini anlayabiliriz. Bireyler açısından sorunu asla anlayamayız ve yanıtımızı biçimlendiremeyiz. John'un eğitimini etkileyen yalnızca eğitim bakanı, okul müdürü ya da yerel eğitim görevlisi değildir. Kanıtları incelemek suretiyle elde ettiğimiz şey, bir eğitim felsefesi -hedeflerin ortaya konması- ve bunu yerine getirmek üzere benimsenmiş olan çeşitli vasıtalardır. Onları anlamak için çok sayıda bireyler arasındaki anlaşmalar, gerilimler ya da uzlaşmalar sayesinde bunların nasıl meydana getirildiklerini bilmek gerekli değildir ve böyle bir şey imkansız olabilir. Aynı şekilde bizim, küreğin ne amaçla kullanıldığını bilmek için, nasıl yapıldığını bilmemiz gerekmez. Bağlamların nasıl geliştiği, değiştiği ya da meydana getirildiği hususu, ayrı bir araştırmanın konusunu oluşturulabilir.

Özetlersek, diyebiliriz ki, sosyolojinin başta gelen görevi, içerisinde ifadelerin yer aldığı kişiler arası bağlamların betimlenmesi ve anlaşılması, bunların sınıflandırılması ve onların birbirleriyle olan ilişkilerinin daha geniş bağlamlarda ele alınması; bu bağlamların uyumluluk, işbirliği ya da çatışma ifade eden türden ifadeler arasındaki düzenlilikleri meydana getirme biçiminin çözümlenmesi ve son olarak çeşitli ilişkilerin bağlamlardaki değişmeleri nasıl meydana getirdiğinin incelenmesidir.

Tarih , psikoloji ve sosyoloji hakkındaki bu tartışma, bu kitapta savunulan yaklaşımın, bunları ve öteki disiplinleri tanımla-

mak ve araştırmalarında yer alan ana sorunları ön plana çıkarmak üzere nasıl kullanabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Ortaya atılan sorunlar arasında bu disiplinlerin karşılıklı bağımlılığı sorunu da yer almaktadır. Şimdi biz, disiplinler arası işbirliğinin kuramsal temelini oluşturan insan bilimleri alanı içinde farklı disiplinler arasındaki ilişkiyi sistematik açıdan ele alabiliriz.

X

DİSİPLİNLER ARASI İŞBİRLİĞİ

1. Disiplinlerin Birbirlerine Bağımlılığı

Bu kitapta biz, insan bilimlerinin tabiatını, konusunu, ve yöntemlerini araştırdık. Son bölümde tek tek disiplinlerden bazılarının ayırdedici özellikleri ele alındı; şimdi ise bizim, daha önce vermiş olduğumuz karşılıklı bağımlılık göstergelerini sistematik açıdan sonuna değin izlememiz, bu bağımlılığın epistemolojik temelini ele almamız ve ondan doğan bütünleşme ve işbirliği gereğini tartışmamız gerekmektedir.

Dr. Pyke'in **Bilimin Sınırları** (*The Boundaries of Science*) adlı kitabını 6 Temmuz 1961 tarihli Listener'da tanıtırken Prof. A. S. Russell, bu kitabın vardığı sonuçlarla ilgili şu özeti vermektedir. "**Onun (kitabın) birleştiricilik fikri, bilimin fizik, kimya, astronomi vb. şeklindeki geleneksel ayırımının, öğrenciler, öğretmen ve araştırıcılar için yararlı olmakla birlikte, tabiatı anlamamıza esaslı bir yaklaşım olmayıp, yalnızca bilgisizliğe karşı yararlı bir saldırı hattı olduğu düşüncesinden ibarettir. Dr. Pyke, bu alt bölümlemelerin atılmasını istememekte; sınırların salt uzlaşımlar olduğunu ve ilerlemenin çoğu kez onları gözönüne almamakla söz konusu olduğunu ve yine çoğu kez bu sayede ilerlemenin büyük mesafeler katedebileceğini kavramamızı istemektedir... Çok şey başarılmıştır, çünkü bir bilimin kuramları, fikirleri, benzetmeleri ve teknikleri bir başkası üzerinde de denenmiştir. Bugün evrim yalnızca bitki ve hayvanlar için değil, tek tek moleküller için bile geçerli bir fikirdir. Fiziğin araçları, kimyayı ve proteinlerin yapısını çözümlemek için kullanılmaktadır ve proteinlerin yapısı da canlı hücrelerelerin tabiatının anahtarlarından biridir. Atomun en küçük parçası -çekirdeği- hakkındaki buluşlar, görünüşe göre, zincirin öteki ucunda, evreni genişliğine anlamada astronoma yardımcı olur**".

Bu durum aynı zamanda insan bilimleri ve onların ilişkileri için de söz konusudur. VIII. Bölümde gördük ki, uzmanlaşmış disiplinlerin konusu hakikatin (gerçekliğin) bir bölümü olmayıp, ondan yapılmış bir soyutlamadır ve farklı disiplinler aynı gerçekliği farklı açıdan ele alabilirler. Fiilî ifadeler ve onları anlamaya ilişkin sorunlar tabiatları bakımından psikolojik, sosyolojik ya da ekonomik değildir; onların psikolojik, sosyolojik ya da ekonomik yönleri bulunmaktadır; onlar , kendileri sayesinde anlaşılabilecekleri bu türden bağlamlarda yer alırlar. Smith'in tatilini İtalya'da geçirmesi, psikolojik bir bağlamda yer alır, çünkü o, arzularının ve ilgilerinin bir ifadesidir ve öteki eylemlerini etkilemektedir. Smith para tasarrufunda bulunabilir ya da İtalyanca öğrenebilir. Çalışan insanların değişen alışkanlıklarına ve ilgilerine bir örnek olması bakımından ise, onun tatili aynı zamanda sosyolojik bir bağlamda yer alır. Onun ve başkalarının Brighton ya da Blackpool'dan (*) çok İtalya'yı seçmelerinin de ekonomik sebepleri ve sonuçları vardır. O halde, bu eylem farklı bağlamlarla ilgilidir ve onlar sayesinde anlaşılabilir.

Özel beşerî sorunlar gibi, beşerî gerçekliği de biz, çok boyutlu olarak; tek tek disiplinlerin sorunlarını ise tek boyutlu olarak niteleyebiliriz. Her disiplin somut gerçeklikten yapılan bir soyutlamayla uğraştığı için, onun sonuçları kaçınılmaz bir biçimde sınırlı ve tek yanlıdır. Hiçbir beşerî varlık yalnızca 'ekonomik insan' değildir ve onu bu biçimde düşündüğüm takdirde, anlaşılması mümkün değildir. Hiçbir insanın eylemi, toplumsal koşullara başvurmadan tamamıyla psikolojik açıdan anlaşılamaz. Bir kaç örnek vermek gerekirse, suç, ön yargı ve gergin endüstriyel ilişkiler dünyamızın gerçek sorunlarıdır; onların bir açıklamasını istemek psikolojik, sosyolojik, tarihsel ya da ekonomik bir açıklama istemekten çok farklı bir şeydir. Bütün bu bağlamlar, sorunu anlama konusunda ilgili olabilir ve bu farklı açılardan yapılan açıklamaların yeterli bir açıklamada birleştirilmesi gerekir. Bir tek disiplin açısından yapılan bir açıklamayı, bir sorunun yeterli bir açıklamasıyla karıştırmak, epistemolojik safdilliğin sık sık karşılaşılan bir biçimidir.

Tek tek disiplinlerin sonuçlarının, somut bir sorunun tam olarak anlaşılmasına iletmeyeceği ve dolayısıyla öteki disiplinlerin sonuçlarıyla desteklenmesi gerektiği hususu, disiplinin tanı-

(*) İngiltere'de iki ünlü sayfiye kenti (Çev.).

mından kaynaklanır. Bu husus, deneyimden bağımsız olarak bilinebilir ve ampirik olarak keşfedilmesi gerekmez. Bununla birlikte, yorucu bir araştırma sonucu ortaya çıkan bu bulgunun çok sayıda örnekleri bulunmaktadır. Çocuk suçluluğu alanı bir örnek oluşturmaktadır. Suçlunun anne-babasıyla olan ilişkisi, çevre, bir bölgenin toplumsal kuralları vb. gibi bazı etkenler ya da etkenler grubu üzerinde farklı araştırma projeleri yoğunlaştırılmıştır. Bu projeler suçla dağılmış aileler, çalışan anneler, gecekondu bölgeleri, çete üyeliği ve duygusal gelişmemişlik gibi etkenler arasında bazı bağlantılar saptamışlardır. Bu bağlantılara dayanan kuramlardan hiçbiri kendi başına oldukça yeterli olduklarını gösterememişler ve bu kuramların tek yanlılığı son zamanlarda zarar verici bir eleştiriye maruz kalmıştır. Ne dağılmış ailelerin bütün çocukları, ne çetenin bütün üyeleri ne de bütün yoksul çevre çocukları suçlu olmaktadır. Yalnızca bağlamların karmaşık bir karşılıklı ilişkisi, bir bireyin çok boyutlu suçluluk sorununu anlamamıza yardımcı olabilir.

Uzmanca bir yaklaşımın karşılaşacağı sınırlamalar ve bu yaklaşımın belli çizgiler boyunca düzeltilmesi gereği konusunda bir başka mükemmel örneği de '**Otoriter Kişilik**' (*Authoritarian Personality*) adlı kitap ve bu kitabın yorumlar ve eleştirileri içeren ikinci cildiyle son bulan büyük araştırma projesi sağlamaktadır. Bu projede çalışan araştırmacılar konuya psikolojik bir açıdan yaklaştılar, fakat , seçtikleri konunun karmaşıklığını dürüstçe ve çekinmeden karşılarken, karşılaştıkları güçlüklerden kaçmadılar ve amaçladıkları gibi, metodolojide bir örnekleme dersi (**an object lesson**) verdiler.

Kullanılan teknikler değişikti. Ayrıca bunlar araştırma süreci sırasında elde edilen bulguların ışığında değişikliğe uğradıkları için, biraz dağınık idiler. Bazı anketler, hatta her bir anketin bir kaç değişik şekli, kullanıldı. Bunlar ön yargı ifade eden kitap, makale ve konuşmaların eleştirici bir çözümlemesine dayandırıldı ve derinliğine araştırma, görüşmeler , konusal bilinç ve dışavurma testleri ile desteklendi. Bütün malzemenin istatistik bir değerlendirmesi yapıldı. Ayrıca , geniş ölçüde psikoanalitik kuramdan çıkarılan bazı varsayımlar araştırmanın çerçevesini oluşturdu.

Bu, ön yargı sorunu ile başladı ve her biri denenmiş olan bir takım kuramlara doğru ilerledi. İlk kuram, bir zümreye (sözgeli-

şi, Yahudilere) karşı ön yargılı olan insanların başkalarına (sözgelişi, zencilere ve katoliklere) karşı da ön yargılı olmaya ve kendi zümrelerini veya ülkelerini hiçbir eleştiriye tabi tutmadan yüceltmeye yatkın oldukları biçiminde idi. Araştırmanın ikinci aşaması bu tutumları genel siyasal görüşlere bağladı. Ön yargılıların tutucu ve gerici olma; ön yargısız olanların ise liberal, solcu ve ilerici olma eğiliminde oldukları ortaya çıktı. Kanıtlarla saptanan üçüncü varsayım önyargılı ve gericilerin aynı zamanda bir takım geniş toplumsal tutumları da paylaşmaları idi. Onlar sekse kötü gözle bakma ve ona karşı eleştirici bir tavır takınma, insanların üstünlüğüne inanma, disiplin ve önderliğe büyük değer verme ve suçluların şiddetle cezalandırılmalarını isteme eğiliminde idiler. Araştırmanın daha sonraki aşamasında bu tavırlar kişilik özelliklerine bağlandı; ön yargılı kimseler göreneklerine bağlı, düşüncelerinde katı, ahlâk tutkunu olmaya ve boş inançlara bağlanmaya yatkındılar. Araştırmanın son aşaması ise, bu kişilik özelliklerini ön yargılı kişinin anne-babasıyla olan, sözgelişi, herhangi bir bağımsızlık ya da isyan işaretini şiddetle bastıran sert babayla olan çocukluk ilişkilerine bağlama girişimi idi.

Bu kısa özet, anıtsal bir araştırmanın sunduğu zengin ve aydınlatıcı malzemeye hakkını veremez. Ne de ben onu eleştirici bir incelemeye tabi tutmak istiyorum. Araştırıcıların karşılaştıkları ve yeterince ayırıp, ortaya çıkaramasalar da, bulanık bir biçimde farkına vardıkları bir soruna dönmek istiyorum. Ancak daha sonraki eleştirici katkılarda, bu belli güçlüğe yol açan yakışım eksiklikleri tam olarak gün ışığına çıkarılmıştır.

Sorun şu idi; onlar, ortaya çıkan tabloya uymayan durumlarla karşılaştılar; Yahudi ya da zenci düşmanı olmayan, Amerika'yı yüceltmeyen, buna rağmen gerici Yahudi düşmanlarının kişilik özelliklerini gösteren solcu, belki de Maksist kişiler bulunuyordu. Kurulan ilişkide yanlış olan ne idi?

Sağduyu , kuşkusuz, E. Shils'in daha sistematik olarak verdiği yanıtı akla getirmektedir. Bu büyük projede işbirliği yapan becerikli psikolog ve psikiyatristler, onların siyasal sınıflarının belirlenmesinde biraz safdillikle davranmışlardır. Siyasal tutumların Sol'dan Sağ'a doğru fiilî yayılımı, yalnızca, açık fikirli esnek köktencilikten (radikalizmden) katı otoriter tutuculuğa doğru düzenli bir gidiş biçiminde değildir. Sağ 'da olduğu kadar Sol'da da dogmatik otoriteciler vardır ve onların benzer kişilik

özellikleri göstermeleri gerçekte hiç de şaşırtıcı değildir. Kuşkusuz, ve karmaşıklık da işte bu noktada gündeme gelmektedir, Sol'un otoritecileri Yahudi düşmanı olmazlar, ya da böyle bir şeyi kabul etmezler. Bunun sebebi, siyaset öğrenimi görmüş olanlar için açıktır. Marksizm ırk ya da milliyet ayırımı gözetmez ve bu nedenle Yahudi düşmanlığını yasaklar. Marks'ın (Marx) bir Yahudi olması da bununla ilgili olabilir. Aynı şekilde Marksist, kapitalist Amerika'yı Tanrı'nın kendi ülkesi olarak da düşünmez. Ön yargılı bir kimsenin sağcı olduğu anlayışına dayandırılan bir anket ya da görüşme, bu nedenle, sol kanat otoritecilerin ön yargılarını ortaya koyamaz. Onların durumunda ön yargı burjuva sınıfına ve Rusya'ya karşı eleştirisiz hayranlığa yöneltilebilir. Bu nitelikler , bir solcunun ön yargılarını belli kanallara yönelten siyasal bir çerçeve hakkında bir ön anlayışa dayalı anketlere cevap olarak ancak aydınlığa çıkabilir. Bütün Marksistlerin ön yargılı olduklarını iddia etmiyorum. Kesinlikle Faşizm ya da ortodoks Marksizm gibi bazı inançlar, özellikle ön yargılı olanlar için çekicidir. Fakat siyasal tutumlar az çok katılık ve dogmatizmle benimsenebilir. Hatta liberal görüşler konusunda dar kafalı ve dogmatik olmak mümkündür. Bununla birlikte, ana nokta, ön yargının kucaklanan ideoloji ile renklendirileceğidir.

Bu örneklemeden kendi açımızdan dersler çıkarmak güç değildir. Bir ön yargının belirtisi türünden bir ifade tarihsel, siyasal ve psikolojik, farklı bağlamların kesişme noktasıdır ve bir tek bağlamda elde edilen kavrayışlar, başkalarından elde edilenlerle desteklenip düzeltildiklerinde, ancak, doğru olarak anlaşılabilir. Ben, bizi konumuzdan uzaklaştıracağı için, ekonomik ve tarihsel bağlamların ön yargıyı anlamayla ilgisi üzerinde özel olarak durmadım. Bunlar, psikolojik ve siyasal bağlamlar arasındaki ilişki konusunda işaret ettiğim aynı hatlar boyunca geliştirilebilir. Sözgelişi, işçi pazarında rekabet eden çok az bir Yahudi nüfusuyla, buna nazaran çok daha fazla bir Ermeni azınlığını barındıran bir ülkede ön yargılı kişinin Yahudilerden çok Ermenilere karşı ön yargılı olması olasıdır.

Bu örnekler sonsuzca çoğaltılabilir. Sözgelişi, önderlerde bulunması gereken nitelikleri ele alan psikolojik önderlik kuramları, onların toplumsal rollerine ağırlık veren sosyolojik kuramlar ve daha pek çoğu bulunmaktadır. Bunlardan hiçbirinin yeterince kapsamlı olduğu düşünülemez ve bizim bu belli olgunun anlaşılması için disiplinler arası bir yaklaşıma gereksinmemiz vardır.

Her disiplin ele aldığı soyutlamalarla ve kullandığı yöntemlerle tanımlandığı için, onun sonuçları zorunlu olarak tek yanlıdır. En iyi durumlarıyla onlar, başka boyutları da bulunan sorunların anlaşılmasına katkılarda bulunurlar. Disiplinler, kendi içlerine kapalı disiplinler olarak düşünülüp sonuçlar hiçbir nitelendirme yapmadan kabul edildiğinde , onların tek yanlılığı yanıltıcı olur. Hepsinden de kötüsü, eğer sorunlar daha geniş bir amacı gözönüne alarak değil, belli bir yöntemin onlara ulaşabilirliği dolayısıyla seçilmişlerse, anlamsız bir araştırma peşinde yalnızca boşuna bir çaba harcanmış olur. Her bilgi zerresi zorunlu olarak bilgi anıtına katkıda bulunmaz. Eğer insan bilimleri ilerleyecek ve hem insanın kuramsal olarak anlaşılmasına hem de çocuk suçluluğu gibi acil pratik sorunların çözümüne hayatî bir katkıda bulunacaksa, farklı disiplinlerin yaklaşımını ve farklı sorunlar üzerindeki çalışmaları eşgüdümleyen genel bir stratejiye gerek vardır.

2. Çok Boyutlu Yaklaşım

Disiplinlerin mekanik olarak biraraya getirilmesi bütünleştirilmiş bir yaklaşımın yerine geçmez.Psikologları, sosyal antropologları ya da iktisatçıları ve sosyologları araştırma gruplarında biraraya getirmek, arzu edilen bir şey olsa bile, yeterli değildir; ne de sözgelişi, önderlik konusundaki psikolojik, tarihsel ve sosyolojik araştırmaları bir tek cilt içinde yayımlamak kafidir. Bu, malzeme sağlayabilir, fakat beşerî bir sorunun kapsamlı olarak anlaşılması yerine geçmez. Burada disiplinler arası işbirliğinin kuramsal temeline işaret eden geniş bir felsefî yaklaşım, yararlılığını kanıtlayabilir. Eğer, gördüğümüz gibi, disiplinler arasındaki ilişkiyi ve tabiat bilimlerinde işbirliğinin temelini yeniden incelemek gerekli ise, sorun o denli sağlam olmayan kuramsal bir çerçeveye sahip bulunan insan bilimlerinde çok daha önemlidir.

Disiplinler arasındaki bağımlılığı (bir bilgi toplamı olarak düşünülen) bütün bir disiplinin ötekilerle olan ilişkisi açısından düşünmek yanıltıcı olacaktır. Sosyolojinin tarihe, ya da sosyal antropolojinin psikolojiye dayandığını söylemek, bu husus bir tür ilişkiye kestirmeden bir göndermede bulunmak olarak cömertçe kabul edilmedikçe, pek anlamlı değildir. Hatta suçluluk psikolojisinin suçluluk sosyolojisiyle nasıl bir ilişkisi bulunduğunu sormak bile pek anlamlı değildir. Farklı disiplinler, tek tek ya da sınıflar halinde olsun, ele aldıkları ifadeler düzeyinde bir-

birleriyle ilgilidir. İfadeler 'özelleşmemiş' oldukları için, farklı disiplinlerin konusu olan farklı bağlamların kesişme noktalarını oluştururlar. Bu ifadeleri anlamak için birkaç disipline baş vurmak gereklidir. Gerçekte somut durumları anlamanın koşulları, farklı yaklaşımların kendilerine göre eşgüdüme sokulmasını gerekli kılan kuralları sağlar. Bir ifadenin, aynı zamanda bir başka bağlama da ait olduğu henüz anlaşılmadan, bir bağlam içinde anlaşılması gerekebilir. Sözgelişi, ancak bir kimsenin eylemi toplumsal bağlamda sapma olarak anlaşıldığında, psikolojik bağlamın ilgili olduğu bir sorun haline gelir.

Daha önce bütün ifadelerin, kaçınılmaz olarak, bir kaç bağlamda birden yer aldığını belirtmiştik. Bunlar, bir kimsenin ifadeleri oldukları için, o bireyin zihinsel yaşamının bir parçasıdır. Onlar, tarihsel bir bağlama aittirler, çünkü birikimli bir biçimde kendilerini etkileyen öteki ifadelerden sonra gelmişlerdir. Başka bireylerin ifadelerinden etkilenmeleri ve onlara verilen tepkiler olmaları bakımından ise, onların toplumsal bir bağlamı bulunmaktadır. Öteki ifadelere benzedikleri için, aynı zamanda sınıflandırıcı bir bağlamda da yer alırlar. Ayrıca onların özel bir içeriği bulunur ve dolayısıyla onlar, kendilerini konusal bir bağlama yerleştirilen ve hukuksal beyanlar, dinsel tapınmalar ya da ekonomik faaliyetler olarak tanımlayan belli bir fikri ya da amacı ifade ederler. Bu nedenle ekonomi veya hukuk gibi konusal olarak tanımlanmış bir disiplin açısından olduğu kadar tarihsel, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar da ilke olarak her ifadenin anlaşılmasıyla ilgilidir.

Sorunların bu durumunu, anlamak istediğimiz bir ifade örneği olarak bir otomobil hırsızlığını ele almak suretiyle açıklayabiliriz. Önce eylemin açık özelliklerine bakarak, onu benzer eylemlerle birlikte sınıflandırır, farklı olanlardan ayırırız- onu sınıflandırıcı bir bağlam içine yerleştiririz. Eğer otomobil, sahibinin bilgisi olmadan ve geri getirmeyi düşünmeden alınmışsa, ödünç almayla değil, hırsızlıkla karşı karşıyayız. Bu biçimde belirlendiğinde, ifade, konusal bağlamlarda yerini alır. O, ekonomik değeri olan bir malın yasal olmayarak alınmasıdır. Malın değerini belirlemek iktisadın konusudur; onun bir kusur mu yoksa suç mu olduğunu ortaya koymak bir hukuk meselesidir. Daha sonra biz, eylemin nasıl işlendiğini öğrenmek isteriz. Acaba suç kasıtlı mı idi?Hırsız daha önce hapse girmiş midir? Bu, tarihsel bağlam adını verdiğim şeyin bir bölümünü oluşturur. Bir kimse-

nin söz konusu eylemi niçin işlediğini sorduğumuzda, bu eylem psikolojinin bir sorunu haline gelir; bizim o kimsenin yaşam bağlamını araştırmamız gerekir. O, dağılmış bir aileden gelmektedir, sevilmediğini hissetmektedir, babasından öç almak istemektedir. Eğer sonunda biz onun babasından öç almasının niçin bu biçime büründüğünü bilmek istersek, yanıt sosyolojik olabilir. Eylem o çevrede yaşayan başkalarınınkine uygun bir kalıbı izler ve bu fiili işleyene arkadaşları ya da yaşdaşları arasında cesaret ve ataklığı dolayısıyla ün kazandırır.

'Bu , karşılıksız olarak bir şeyi elde etmeye girişmektir', 'Bu bir suçtur', 'Bu, sevgi göstermeyen babadan bir öç alma eylemidir'. 'Bu, ün kazanmak için gösterilen bir kabadayılık eylemidir' gibi yanıtlar hep, **'bu eylem nedir?'** sorusunun yanıtlarıdır. Onlardan yalnızca bir tanesi doğru yanıt değildir, çünkü onlar, birlikte, eylemin anlamını oluştururlar. Dahası, onlar birbirlerine bağlıdırlar. O, bir suç olmadan, bir öç eylemi de olamaz; değerli bir şeyi almak vb. biçiminde gerçekleşmeden de suç olamaz.

Herhangi bir başka ifadenin farklı anlamları konusunda da benzeri şeyler söylenebilir. Gerçekte bir ifadeyi, içinde bulunduğu farklı bağlamlara bağlamak suretiyle anlayabilme süreci, insan bilimlerine nasıl yaklaşılması gerektiği konusuna geniş uygulamalı bir örnek (a paradigmatic case) sağlamaktadır.

Bu türlü bir çok boyutlu yaklaşım, ancak adım adım ilerleyebilir. Bizim, hangi disiplinin önce kullanılması gerektiğine karar vererek, bir tek bağlam ile işe başlamamız gerekmektedir.Bu karar, araştırıcının ilgisi ve yetişmesi, ifade özelliği ve bu ifadenin en açık etki gösterdiği alanla belirlenir. Aynı zamanda araştırıcının, kendi anlama ölçüsünün yalnızca kendi uzmanlaşmış yaklaşımından değil , ne denli eksik olursa olsun, daha önce listesini verdiğim anlamanın epistemolojik koşullarının yerine getirilmesinden ileri geldiğinin farkında olması gerekir. İnsan tabiatını yakından tanımak, kültürel ortamı bilmek ve fiilî bağlamın bilincinde olmak suretiyle, o, araştırılan ifadenin, içinde yer aldığı ilişkilerden bazılarını anlayabilecektir. İlk anlama böylece onu, sorunun temel yapısını ortaya çıkaran bağlama iletecektir. Ne tek tek araştırmalar ne de genel olarak insan bilimleri kuramsal olarak salt ve kesinlikle belirlenmiş bir hareket noktasına sahip olabilir. Bizim önce, deneme olarak, iyi tanıdığımız fikir-

leri birbirine bağlamak suretiyle kendimizi yönlendirmemiz gerekir. Bu, metodolojik bakımdan kesin usullerden önce gelir ve onları mümkün kılar. Bunu gözardı etmek bilimsel araştırmanın gerçek tabiatını çarpıtmaktır.

Genel olarak, diyebiliriz ki, bilimsel bakımdan beşerî sorunların gerçekten anlaşılmasına bilimsel bakımdan herhangi bir kesin yaklaşımın günlük tecrübeyi bizce anlaşılır bir hale getiren karmaşık bilgi edinme süreçlerinin arındırılmasına dayandırılması gerekir. Eğer bunun yerine, biz yalnızca belli bir disiplinin varsayımlarına ve yöntemlerine dayanan tek yönlü bir araştırmayı izler ve onun sonuçlarını bütün yanıtın yerine koyarsak, gerçekliği çarpıtmış ve söz konusu disiplinin saygınlığını düşürmüş oluruz. Psikoanalizin kaderi buna bir örnektir. Freud'un dehasından, onun bazı kuram ve varsayımlarının verimli olüşundan ve bunların bizim fikrî yaşamımız ve çeşitli disiplinlerin ilerleyişi üzerindeki etkisinden pek kuşku duyulmamaktadır. Bununla birlikte, psikoanaliz, onu uygulayanlardan bazılarının, onun zihinsel, kültürel ve hatta tarihsel sorunlara son yanıtları verebileceği biçimindeki savları dolayısıyla, haklı olarak eleştiriye maruz kalmış ve alaya alınmıştır. Tarih ve siyasetin bilimsellik savında olan Marksist yorumuna da benzeri nedenlerle kuşku ile bakılmaktadır. Onun, ekonomik gerçekliklerin önemini vurgulaması verimli olmuşsa da, genellikle ona eşlik eden, onların her zaman en önemli, hatta hesaba katılması gereken tek etken oldukları varsayımı, kuramı kısır bir dogmatizme dönüştürmüştür.

Bununla birlikte , ifadelerin yalnızca içinde yer aldıkları bütün çeşitli bağlamlar açısından doğru olarak anlaşılabileceğini ve bunun bir kaç disiplinin işbirliğini gerektirdiğini kabul etmek bile farklı yaklaşımların birbirleriyle bağımlılığını tamamıyla yansıtmamaktadır. Bir tek bağlamın araştırılması bile, disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirebilir, çünkü bir disiplinin genellemeleri daha özel olarak bir başkasının konusu olan bir bağlamda ifadeler arasındaki bağlantıları aydınlatabilir. Sözgelişi, sosyolojik ya da psikolojik genellemeler, ifadelerin tarihsel bir bağlamda ne tarzda birbirleriyle ilişkili olduğunun anlaşılmasına yardımcı olabilir. Nasıl ki psikoanalizin açıklayıcı kavramlarının sosyal antropolojide yararlı oldukları ortaya çıkmışsa, ekonomi ve toplumsal kuramdaki gelişmeler de , gerçekte, tarih yazıcılığına yardım etmiştir.

Ayrıca biz, psikolojik, tarihsel ve sosyolojik gibi farklı yaklaşım çizgilerinin, niteliklerini en çok yansıttıkları disiplinlerle

aynı boyutta olmadıklarını anımsamalıyız. Herhangi bir uzmanın kendi alanında onlardan bir kaçını kullanması olasıdır. Sözgelişi, psikolog bir vaka kaydı oluştururken tarihsel yaklaşımı kullanır. Bir tarihçi olmadan ya da tarihin malzemesini kullanmadan, o, tarihçininkilere benzer yöntemleri kullanır ve bu nedenle onun becerilerinden bir şeyler öğrenebilir.

Böylece biz, bir kez ifadeleri anlamanın koşullarına dikkatimizi yönelttiğimizde, bir tek yaklaşımın ya da bir tek disiplinin sınırlarına ulaşırız ve bu sınırları aşmak zorunda kalırız. Çok boyutlu yaklaşımın zorunluluğunu katı bir şema biçimine sokmak, açık fikirlilik ve esneklik geresinimini karanlık bir hale sokar.

XI

İNSANIN BİLİNMESİ

1. Bütün İnsan Bilimlerinin Konusu Olarak Anlamlı Bağlamlar

Son birkaç yüzyıl bizim evren hakkındaki bilgimizde eşsiz bir gelişmeye tanık olmuştur. İnsan teolojik uğraşlardan ve kendi nefsi ile ilgilenmekten vazgeçerek, etrafındaki doğal güçlere yönelmiştir. Bilimsel araştırma evrenin elyordamıyla gelişigüzel bir biçimde araştırılmasının yerini almış ve bilimsel kuramlar metafizik düşünceyi yerinden etmiştir. Evren gizemli (esrarlı) olmaktan çıkmıştır. Bilgiyle birlikte kuvvet de gelmiş ve insan geniş güçleri kendi denetiminde bulmuştur.

Bu göz kamaştırıcı fikrî başarıyı, insanı bilme konusunda denemek ve uygulamak, beşerî davranış üzerindeki fiziksel süreçlerin parçalarını ortaya çıkaran deneysel yöntemleri kullanmak, zihinsel işlemleri görecek bir makinanın yapılmasının, zihnin nasıl çalıştığı konusunu aydınlatacağını ve farelerin hareketlerinin, güdümlü uyarıyla yönlendirilmesi halinde aynı şeyin insanlar için de geçerli olacağını umut etmek doğaldı.

Bu yaklaşım çizgileri, hayal kırıcı olmakla birlikte, bazı sonuçlar verdi. Biz suç, toplumsal huzursuzluk, akıl hastalığı ve uluslararası çatışma gibi, ana beşerî sorunlarda pek yardım görmedik. Beşeri alanda bilimsel yöntemlerin uygulanması özel güçlükler doğurduğu, fakat zamanla bir şeylerin olacağı hissedildiği için, bizim sabırlı olmamız istendi. Biz hala insan bilimleri için bir Newton'un doğmasını beklemekteyiz.

İnsan bilimlerini tamamıyla bilimlere (tabiat bilimlerine) göre düzenlemek , öyle inanıyorum ki, fikrî bakımdan yanlış yönlendirilmiş, bilimsel açıdan verimsiz, ahlâkî açıdan ise tehlikelidir. Yanlış yönlendirilmiştir, çünkü iyi bilinen bilgi edinme süreçlerini gözardı etmekte ya da yanlış anlamaktadır; verimsiz-

dir, çünkü gereksinme duyduğumuz bilgiyi vermemektedir; ve nihayet tehlikelidir, çünkü insanın evrende istenildiği gibi yönetilebilecek bir başka nesne olduğu anlayışını beslemektedir. Bizim esaslara dönüp, insanın bilinmesi konusunda uygun çerçeveyi ele almamız gerekmektedir.

Bilgi edinme süreçlerinin iki türü arasındaki köklü ayırım bu amaç için zorunludur. Işığın belli bir hızla hareket ettiğini bilmek, bir kimsenin, el salladığında, ne amaçladığını bilmekten farklıdır. Her iki durumda da fiziksel olguların algılanması söz konusudur; bir yanda bir aygıt tablosunun okunması, öte yanda sallanan bir eli görme; her ikisinde fikirler de işin içindedir. Fakat, birinci durumda biz, bir fikir aracılığıyla fiziksel bir olguyu, ikinci durumda ise fiziksel olgular aracılığıyla bir fikri kavrarız. Birinci tür bilgiye ben kavrama, ikinciye de anlama adını veriyorum.

Günlük yaşamda sürekli görülen bu yakından tanıdığımız bilgi edinme süreçlerinin kuramsal açıdan tam olarak tanınmasını sağlamak, bilgi kuramını her iki ayağı üzerine oturtmak demektir. O, aynı zamanda kavrama ile ilgili bilimlerle anlamaya dayanan insan bilimleri arasında açık bir ayırım yapmamızı da sağlar. Ancak ikincisi sayesindedir ki, biz, insan yaşamının karmaşık toplumsal, tarihsel gerçekliğini kavrayabiliriz.

Her ne kadar insan, bilimin konusu olan fiziksel özelliklere sahip ise de, onun önde gelen niteliği zihne sahip olmasıdır. İnsan düşünür, iş yapar ve hedefler peşinde koşar. Bilimin, sanatın ve dinin, kentlerin ve makinaların, yasaların ve kurumların yaratıcısıdır. Bütün bunlar, anlaşılabilecek ve anlaşılması gereken anlamlı bağlamlar oluşturur ve dolayısıyla insan, fiziksel olgular açısından yeterince betimlenemez. Bizim, insanın, kendi dünyasına anlam vermesini sağlayan zihinsel süreçlere girmemiz ve bu süreçleri anlamamız gerekir. Bir kimsenin, korkularını, tutkularını ve ilgilerini toplumunun törelerini ve ahlâk ölçülerini anlamadan, niçin suçlu olduğunu bilemeyiz. Bunlar insan bilimlerinin konularıdır.

İnsanla uğraşan bütün disiplinler bilinçli eylemleri, fikirleri, değer ve amaçları ele alır. Tarih geçmişi, insanları etkileyen fikirleri ve peşinden koştukları hedefleri yeniden elde etmek suretiyle anlamlı bir öykü biçiminde yeniden inşa eder. Dilbilim dil-

lerin gelişmesini; hukuk insanların kendilerine yükledikleri yasal metinleri ele alır. Toplumsal antropoloji, ilkel toplumlarda davranışı belirleyen fikirler, değerlendirmeler ve kurallarla ilgilenir. İnsanların birbirlerine su alıp attıklarını bilmek yeterli değildir; biz ancak bunun bir vaftiz ya da arınma töreninin bir bölümü olduğunu anladığımızda, tatmin oluruz.

Psikolojinin de yine, insanın bilinmesine ve çok tartışılan insan sorunlarının çözümüne hayatî bir katkıda bulunacaksa, beşerî bir araştırma olması gerekir. Bilinçli süreçler insanın yaptığı hemen hemen her şeye girdiği için, onun tepkileri tek tek uyarıcılara karşı aynı tarzda tepki gösteren otomatik bir makinanın tepkileriymiş gibi, açıklanamazlar. Öğrenme kuramının, anlamsız heceleri anımsamakla anlamlı malzemeyi öğrenme arasındaki farkı hesaba katması gerekir; algı kuramı, beklentiler ve daha önceden kavranan fikirlerin oynadığı rolü tanımak zorundadır. Kişilik konusundaki herhangi bir tartışma dili, fikirleri, ön yargıları ve ahlak ilkelerini ele almalıdır. Toplumsal psikolojinin propaganda, önderlik, iş, moda ya da reklamı ele alması gerekir ve bu nedenle o fikirleri, değer ve amaçları gözardı edemez.

Toplumbilim insanları gözlemlemek ve davranışlarındaki düzenli halkaları saptamakla yetinemez. Onun, bunlar için anlamlı sebepler araması gerekir. Biz, katolik öğrenciler arasında öteki öğrenciler arasında olduğundan daha az intihar olaylarının görüldüğünü, doğum hızının genellikle savaşlardan sonra arttığını ya da insanların paralarını belli bir tarzda harcadıklarını saptadığımızda, sosyolojik araştırmalarımızı sonuçlandırmış olmayız; biz, yalnızca, daha sonraki araştırma için malzeme sağlamış oluruz. Biz, insanların niçin bir fiili öyle yaptıklarını dinsel inançlara, toplumsal ülkülere, kurallara ve göreneklere başvurmak suretiyle gösterebiliriz.

Ekonominin de anlamlı ilişkileri ele alan beşerî bir araştırma olduğuna inanıyorum. Daha önce bu konuya kısaca değindiğim için, görüşümü biraz daha tam olarak açıklamak istiyorum. Ekonominin konusunun anlamlı ifadeler (yani nesneleri üretmek, satmak , piyasayı ele geçirmek için rekabet etmek, firmaları ele geçirmek ve bunların sonuçları gibi amaçlı eylemler) olduğunu kabul ediyorum. Bütün bunlar bireylerin, derneklerin ya da daha geniş planda , ulusların amaçlarını içerir. Eylemler, eylemlerin ardındaki amaçlar ve onların insanlar üzerindeki etkileri anlaşılabilir ve dolayısıyla beşerî bir araştırmanın konusunu oluşturabilir.

Ekonomi, içerisinde ifadeleri ele aldığı bağlamlar açısından ayrı bir disiplin olarak tanımlanabilir. Bu bağlamlar üretim ve pazarlama ile iş sağlanması (istihdam) arasındaki ilişkiler tarafından oluşturulur. Dernekler ve fabrikalar varoluşsal ve işlevsel bağlamlardır. Bütün bir sanayi konusal bir bağlamdır. Bununla birlikte, öteki insan bilimleri gibi ekonomi de ele aldığı ifadeleri tam olarak anlamayı başaramaz. Onlar yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik bağlamlarda da yer alır. İnsanların niçin çalıştıkları, niçin bazı şeyleri istedikleri, ya da niçin belli bir satış siyaseti izledikleri ekonomik olduğu kadar psikolojik ve sosyolojik bir açıklamayı da gerektirebilir. Bu, ekonomiyi öteki insan bilimleri bağlamına yerleştirme gereğini vurgulamaktadır.

Ekonominin bazı dallarının olgular ya da olaylar arasındaki nedensel bağlantıları karmaşık beşerî bağlamlardan soyutlamaları bakımından bilimlere benzemesi, bu hususu karanlıkta bırakmıştır. Sözgelişi, endüstriyel ekonomi, otomatikleşmenin sebeplerini ya da işsiz kalan emekçilerin davranışlarını anlamaya girişmeden, otomatikleşme ile istihdam arasındaki ilişkiyi ele alabilir. Yine benzeri bir biçimde ekonomi kuramı, satıcılar, üreticiler ve tüketicilere açıkça değinmeden, fiyatlar, kazançlar, kâr oranları, sunu ve istem gibi soyut şeyler arasındaki nedensel bağlarla uğraşır.

Ekonomik yaşamın etkenlerini nedensel mekanizmalar açısından ele almak yararlı sonuçlar sağlayabilir. Fakat onlar ekonomik alanın daha kapsamlı araştırmalarına bağlanmadıkça, değer bakımından sınırlı ve hatta yanıltıcıdır. Uygulamalı ekonomi ve endüstriyel ilişkilerin araştırılması gibi, ele alınan konunun dalları, ulusal ekonomi siyasetlerini, iş adamlarının dürtülerini ya da işçilerin beklentilerini gözönüne almak suretiyle ekonomik kuramın tek yanlılığını tamamlar. Her ne kadar biz, ekonominin bazı dallarının en iyi biçimde bilimler olarak nitelendirilmesini kabul edebilsek de, bu disiplini beşerî bir araştırma olarak düşünmek önemlidir. Bu, bizim ekonomik güçlerin işleyişinin ancak beşerî faaliyetler ve ülküler bağlamında doğru olarak kavranabileceğini anımsamamıza yardımcı olur.

2. İnsan Bilimlerinin Yöntemlerinde Bir Ana Öge Olarak Anlama

Gördüğümüz gibi, ekonomi ve bütün öteki insan bilimleri anlamlı bağlamları ele alır ve anlamanın onlara ulaşmamızı sağlayış biçimi hakkında esrarlı (gizemli) hiçbir şey yoktur. O, talihli kişilerin sahip olduğu özel bir beceri de değildir. Ne de o, toplumbilimcinin bulduğu bir yoldur. Anlama günlük yaşamda bizim, kendimizi yönlendirmemizi sağlayan yakından tanıdığımız bir süreçtir. O, görme duyusunun rengi ortaya koyması gibi anlamı ortaya koyar. Bir aptal bile biraz anlar; çocuk ise, zaten anlama yolundadır. Biz hepimiz insan dünyasını anlayabiliriz, çünkü beşerî varlıklar olarak bizler o dünyanın bir parçasıyız.

İnsan bilimlerinin, insan hakkında önemli çapta nesnel bilgi elde edecekse, sağduyunun kavrayışlarını derinleştirmesi ve sistemleştirmesi gerekir. Bu amaçla onlar anlama ile bilimsel yöntemi oluşturan çeşitli fikrî süreçleri ve araştırma tekniklerini birleştirmelidir. Her ne kadar bilimler ve insan bilimleri için ortak olsa da, bu yöntem, deneylerin çoğunlukla imkansız ya da ahlâkî açıdan kuşkulu olduğu, nesnellik ve yansızlık elde etmenin güç olduğu, karmaşıklık düzeyinin derli toplu çözümlemeye olanak tanımadığı, nitel ayrılıkların nicel olarak açıklanamadığı ve matematik açıdan ele alınamadığı beşeri alanda uygulandığında, özel güçlüklerle karşı karşıya kalır. Bu sebeplerle, bilimsel kuramlarda elde edilen biçimsel kesinlik genellikle insan bilimlerinin elde edebileceğinin ötesindedir. Bununla birlikte, anlamanın kullanılması bunu giderici, oldukça değerli bir yarar sağlar. Biz beşerî alanda olaylar arasındaki bağlantıları anlayabiliriz; oysa bilimlerde yalnızca gözlem ve genelleme yapabiliriz. Cisimlerin niçin çekim yasasına uygun olarak düştüklerini sormak anlamsızdır, fakat insanların niçin intihar ettiklerini, çocuk sahibi olduklarını ya da kumarda paralarını sarfettiklerini sorabiliriz; anlama sayesinde biz, bu türlü sorunlara yanıt bulabiliriz. Bilimlere hiç eleştirmeden hayranlık duymak, bazı araştırmacıların gözlerini bu yarara kapamıştır. Sözgelişi, davranışçılar bu bilgi elde etme yolunu, bilimlerde olmadığı için, kullanmazlar.

Anlama, yalnızca, insan bilimlerinin olgularını bilmemizi sağlayan kaçınılmaz bilgi edinme süreci olmayıp, aynı zamanda onları açıklama vasıtasıdır. Fiziksel alem vardır ve bilinebilir; insan alemi ise anlamlıdır ve anlaşılabilir. İnsan bilimlerinin in-

san hakkındaki, anlamın anlaşılmasına dayanan bilgilerinin kullanılması, bütün insan bilimlerinin ana özelliğidir ve bizi özel bir talep ve özel bir fırsat karşısında bırakır.

Eğer bu talep giderilmez ve fırsat kullanılmazsa, en ince araştırma teknikleri bile, bizi çıkmazlara sokar. Daha önce de söylediğimiz gibi, ekonomi, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi disiplinlerdeki çalışmaların çoğu verileri toplama, onları istatistik olarak düzenleme ve onlar arasındaki bağlantılardan sonuçlar çıkarmadan ibarettir. Bununla birlikte, verilerin sınıflandırılması, onların anlamlarının anlaşılmasına dayanmadıkça ve sonuçlar anlamlı bir biçimde yorumlanmadıkça, bu türlü çalışmaların boşuna bir çaba harcamaktan ibaret olduğu gösterilebilir. Bu noktayı Lady Barbara Wootton, '***Social Science and Social Pathology***' (Toplumsal Bilim ve Toplumsal Patoloji) adlı kitabında etkili bir biçimde ortaya koymuştur. Bu kitapta o şunları belirtmektedir: "**Suç konusundaki araştırmalardan büyük bir bölümü , eldeki ayrıntılı istatistiklerin zenginliğine karşın, sonuçsuz kalmıştır, çünkü suç eylemlerinin sınıflandırılması genellikle yüzeysel ve kısır bir takım özelliklere dayandırılmıştır. Bunun sonucu olarak, biz, birbirinden tamamıyla farklı sınıflara ortak açıklamalar bulmaya çalışmaktayız**". Lady Wootton çarpıcı bir örnek vermektedir: Bir sulh yargıcı olarak kendisi, bir ara, '**şiddete başvurarak yapılan soygun**' sınıfına giren nispeten seyrek ve ciddi bir suçla uğraşmak zorunda kaldı. Olayda küçük bir çocuk ötekini iterek bisikletten düşürmüş ve on şilinini almıştı. Lady Wootton bazı araştırmalara dayanarak, istatistik kanıttan ne denli kolaylıkla yanıltıcı sonuçlar çıkarılabileceğini de göstermektedir. Sözgelişi, o, Gluecks 'in çalışan annelerin suçluluk üzerindeki etkisi konusunda yaptığı çalışmadan şunları aktarmaktadır:

Aslında tamamıyla ev dışı çalışma sınıfına sokulamayan pansiyon işletme gibi işler de dahil olmak üzere, "**ev dışında**" iş gören annelerden suçlu çocuklara sahip olanlar, olmayanlardan sayıca daha fazla idi ' (% 33'e karşılık % 47). Bununla birlikte, düzenli işle aralıklı yapılan iş arasında bir ayırım yapmak üzere elde edilen toplam sayılarda indirim yapıldığında, suçlu çocukların annelerinden % 20.4'ünün; suçlu olmayan çocukların annelerinden ise % 18.3'ünün düzenli bir işe sahip olduğu ve başlıca ayrılığın annelerin yalnızca aralıklı işe sahip oldukları durumlarla ilgili olduğu ortaya çıktı. Denetim amacıyla incelenenlerden

yalnızca % 14.7'si bu zümrede bulunduğu halde, suçlulardan % 26.6'sı bu zümrenin içinde yer alıyordu. Bu kanıttan hareketle Gluecks biraz şaşırtıcı bir biçimde hemen "**ister soruna kişilik ve karakterin gelişimi üzerindeki kötü etki ile ilgili psikoanalitik görüş açısından, isterse yalnızca olağan gözlem ve ortak deneyim açısından yaklaşılsın, annenin çocuklarını ihmali ve onlara ilgisiz davranmasının uyumsuzluk ve suçluluğun başlıca kaynakları olarak kabul edildiği; ve suçlu çocukların annelerinin, bir grup olarak, suçlu olmayan çocukların annelerinden, çocuklarının bakımında açıkça çok daha ihmalci oldukları**" sonucuna varmıştır.B u gibi durumlarda istatistik veriler, açıklamaya gerek bırakmayacak kadar açık değildir. Bizim, olguların gerçekten ne anlama geldiklerini anlamamız gerekir.

Eğer biz bunu ihmal edersek, saçma bir takım sonuçlara kolaylıkla ulaşabiliriz. Sözgelişi, eğer biz, hırsızların eylemlerinin anlamını hesaba katmadan, yalnızca çalan kimseleri aynı sınıfta toplarsak, hırsızlar konusunda hiçbir geçerli genelleme yapılamaz. Bazı hırsızlıklar kazanç içindir. Bazı durumlarda mülkiyetin anlamını bilmeyen aptallar hırsızlık yaparlar (Bu konuda Burt'in '***Juvenile Delinquent***' (Çocuk Suçlular) adlı yapıtında bir örnek vardır); bazı durumlarda da hırsızlık öç alma arzusundan ileri gelir. '***Searchlight on Delinquency***' (Çocuk Suçluluğu Üzerine Araştırma) adlı yapıtta bir erkek çocuğun, aşık olduğu için, öğretmeninden bir şey çaldığı anlatılmaktadır. Bu farklılıkları hesaba katmayan kriminolojik kuramlara dayalı ıslah çabalarının pek başarılı olmaması hiç de şaşırtıcı değildir.

Bir eylemin anlamını hesaba katmayış konusundaki bir başka örnek ise çoğu kez anketlerin kullanımı ile ilgilidir. Bir kısım insanların belli bir cevabı vermiş olmaları kolaylıkla saptanabilir, fakat eğer biz bundan eleştiriye girişmeden sonuçlar çıkarısak, bazı kamu oyu anketlerinden ve pazar araştırmalarından bildiğimiz gibi, son derecede büyük yanlışlara düşebiliriz. Bu türlü felaketlere karşı kendimizi korumamız için, niçin insanların öyle cevap verdiklerini araştırmamız gerekir. Bazıları yalnızca anketçiyi memnun etmek , bazıları saygın ya da uyumlu görünmek ister, bazıları da kendi kendilerini aldatırlar.

Bu örneklemeler insan bilimlerinde anlamaya olan yaygın gereksinimi bir kez daha ortaya koymaktadır. İnsanın bilinmesi

konusunda ilerleme sağlamak bu bilgi edinme sürecinin amaçlı ve eleştirici kullanımına dayanır. Bir anlama kuramı, sorunlar hakkındaki bilinci arttırarak ve onların nasıl çözümlenebileceklerini göstererek, zemini hazırlayabilir. Bunun pratik değerine uygulamacılar ve çeşitli disiplinler üzerinde çalışanlar tarafından karar verilmesi gerekecektir. Felsefî kuramlaştırma ve kavramsal şemaların düzenlenmesi yaratıcı araştırmanın yerini alamaz. Yalnızca bir disiplinin yaptığı fiilî bir araştırmada önemli bağlantılar elde edilebilir; verimli varsayımlar ortaya konabilir ve yararlı yöntemler geliştirilebilir. Filozofun görevi, toplumsal bilimciye işini öğretmek olamaz. Felsefî kavramlaştırmanın yapabileceği şey, başarılı uygulama hakkından henüz sözü edilmemiş varsayımları ifade etmek ve onun kuramsal temellerini apaçık bir hale getirmektir.

METİN İÇİNDE BAŞVURULAN KİTAPLARIN LİSTESİ

Adorno, T. W. ve ötekiler, *The Authoritarian Personality*, ss. 65, 123 (New York 1950).

Aron, R. C. T., *La Sociologie allemande contemporaine*, s. 24 (Paris 1936), (çev.) *German Sociology* (Londra ve New York 1957).

Berlin, I., *Historical Inevitability*, s. 72 (Oxford 1954).

Burt, C., *The Young Delinquent*, s. 137 (Londra 1944).

Christie, R. ve Jahoda, M., (neşr.), *Studies in the Scope and Method of the Authoritarian Personality*, s. 123, (New York 1954).

Descartes, R., *Discourse on Method and Meditations*, s. 12, (Londra 1960).

Dilthey, W., *Gesammelte Werke*, özellikle c. VII, s. 24 (Stuttgart 1958). İlgili parçaların çev.: H.P. Rickman: *Meaning in History* (Londra 1962).

Eissler, K. R., (neşr.), *Searchlight on Delinquency*, s. 137 (Londra 1949).

Freud, S. , *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, ss. 57, 109 (Frankfurt 1907), Çev. : *The Psychopathology of Everyday Life* (Londra 1960).

Freud, S., *Die Traumdeutung*, s. 57 (Frankfurt 1900), Çev.: The Interpretation of Dreams (Londra 1955).

Freud, S., *Gesammelte Werke*, c. I (1869 yılı tebliği), s. 57 (Frankfurt 1924), Çev.: *Complete Works* (Londra 1951).

Ginsberg, M. , *Sociology* , s. 77 (Oxford 1934).

Hayek, F.A.,*The Counter Revolution of Science, Studies in the Abuse of Reason,* ss. 31, 41 (New York 1964)

Hempel, C. G. , *The Function of General Laws in History, s. 32. Theories of History* içinde yer almaktadır, neşr.: P. Gardiner (New York 1958).

Hobbes, Th., *Leviathan,* s. 70 (Londra 1957).

Hughes, H. S., *Consciousness and Society. The Re-orientation of European Social Thought,* s. 24 (Londra 1959).

Kant, I., *The Critique of Pure Reason,* ss. 8, 24, 45 (Londra 1934).

Lundberg, G.A., *Foundations of Sociology,* s. 25 (New York 1964).

Mieses, R. von., *Positivism. A Study in Human Understanding,* ss. 25, 32 (New York 1956).

MacIver, *Society*, s. 31 (Londra 1950).

Nagel, E. *The Structure of Science,* ss. 29, 32, 41, 113 (Londra 1961).

Nagel, E., *The Logic of Historical analysis, s. 101. Theories of History* içinde yer almaktadır, neşr.: P. Gardiner (New York 1958).

Parsons, Talcott., *The Structure of Social Action,* s. 24 (Londra 1949).

Pyke, M., *The Boundaries of Science*, s. 121 (Londra 1961).

Roback, A. A., (neşr.:), *Present-Day Psychology*, s. 111 (Londra 1956).

Spinoza, B., *Ethic*, ss. 8, 70, *Chief Works of Spinoza* içinde, c. III (New York 1951).

Weber, Max., *Ges. Aufsatze zur Wissenschaftslehre*, s. 24 (Tübingen 1951), bu yapıttan üç deneme çevrilmiştir; *The Methodology of the Social Sciences* (New York 1950).

Weber, Max., *Wirtschaft und Geselschaft*, s. 24 (Tübingen 1956). Çev.: *The Theory of Social and Economik Organisation* (New York 1957)

Weber, Max., *Die Protestanische Ethik und der 'Geist' des Kapitalismus*, ss.77, 102 (Münih 1964). Çev.: *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism* (Londra 1930).

Wootton, B., *Social Science and Social Pathology*, s. 136 (Londra 1959).

GENEL DİZİN

Ahlâk, 10, 16, 33, 89, 90, 91, 92-94, 114
Ahlâk bilimleri, 10
Algılama, 18
Ampiristler, 23, 133, 143
Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme, 64
Anlama, 4-6, 27-28, 35-46, 49-50, 52-54, 75, 77, 80, 155
Anderson, J. E., 130
Anglo-Saxon, 14, 18
Antecedents, 115
Antropolog, 92, 98
Antropolojik bulgular, 62
Antropomorfizm, 32
Antonius ve Kleopatra, 54
Araçlık İlkesi, 105
Aristo, 9, 84
Arkeolog, 78
Aron, 35
Asch, S. E., 131
Astronom, 41, 97
Atom kuramı, 15
Augustine, St., 61
Authoritarian Personality, 79, 143

Bağımlılık İlkesi, 100
Behaviourism, 4, 23, 43, 65, 129, 132
Berlin, I., 87-89
Bilgi Kuramı, 3, 22, 49
Bilimin Sınırları, 141
Bismarcak, 61
Biyoloji, 9-11, 26, 33, 85, 97, 99, 130
Biyolog, 41, 97
Boundaries of Science, bkz. Bilimin Sınırları
Brighton, 129
Burt, 157
Bugünün Psikolojisi, 129

Caesar, 61
Cannae Savaşı, 104
Coğrafya, 64, 105, 122
Comprehensivee Schools, 92
Consciousness and Society, 35
Counter Revolution of Science, 42, 53
Critique of Pure Reason, 46, 57

Çocuk Suçlular, 157
Çocuk Suçluluğu Üzerine Bir Araştırma, 157

Darwin, 130
Davranışçılık, bkz. behaviourism
Deneyciler, bkz., ampiristler
Descartes, 9, 23, 51, 99
Determinizm, 115
Devlet, 16
Dilbilim, 9, 11-12, 62, 122, 152
Dilthey, Wilhelm., 4, 14, 43, 52
Dinsel Sonnet, 59
Donne, 59
Dostoievski, 61
Düzenlilikler, 85

Eflatun, 9, 16, 84
Einstein, 56
Eleştiri, 16
Emsaller, bkz., antecedents,
Epistemolojik, 16, 19, 26-27, 37, 46-47, 49-52, 57, 60-62, 75, 111-114, 124, 132, 134, 142, 148
Etika, 84
Eylemler, 72
Existential, 108, 110, 112 - 113, 126, 135-136, 138, 154

Faşizm, 145
Felsefe, 3-4, 15-16, 18-19, 22, 24, 27, 28, 49, 68, 91, 93-94, 99, 108, 114
Felsefi, 4, 14, 15, 17-19, 22, 26, 34, 76, 92-93, 99-100, 158

Filozof, 3, 10, 14 - 16, 18-19, 23-24, 25, 27, 46-47, 158
Fizik, 10, 24, 50, 56, 63-64, 83-84, 95, 101, 112, 120, 122, 125, 141
Fizikalizm, 129
Fizikçi, 18, 97, 121, 123
Fiziksel antropoloji, 105
Fiziksel olgular, 100
Fizyoloji, 11, 45
Fizyolojik, 25-26, 33, 102, 105
Fonetikçi, 97
Foundations of Sociology, 36
Freud, 70, 81, 125, 127, 149
Functional, 108, 135, 137
Function of General Laws in History, 43

Galileo, 9
Gardiner, P., 120
Geisteswissenschaften, 10, 11
Gide, 61
Ginsberg, 92-93
Gluecks, 156
Goethe, 61
Görecelik, 56
Gösterme, bkz. reference
Grünberg, Teo., 64

Hamlet, 85
Hannibal, 104
Hayek, F.A., 42, 53
Hempel, 43
Historical Inevitability, 87
Hitler, 37, 89
Hobbes, 84
Homer, 67
Hughes, 35
Hukuk, 9, 57, 147
Humanities, 11

İfade, 6, 14
İletişim kuramı, 9
İndirgemecilik, 45
İnsan bilimleri, 9, 11-14, 19, 23, 27-28, 34-37, 43-46, 49, 56, 74, 76, 77-82, 85, 91, 99-100, 105, 125-126, 142, 151
İnsan bilimleri metodolojisi, 6, 60
İşlevsel, 108, 135, 137

Jeolog, 46
Jeoloji, 10
Juvenile Delinquent, 157

Kant, 16, 24, 29, 46, 51, 57
Karşılaştırmalı din, 9, 127
Katılma ilkesi, 100
Kendiliğinden, 114
Kimya, 10, 121, 141
Kimyacı, 10, 97, 98
Kozmoloji, 9
Kriminolog, 1, 110, 157

Lengüistik, 129
Lincolnshire, 97
Logic of Historical Analysis, 120
Lundberg, G. A., 36, 37

Macbeth, 55
MacIver, 42
Mantık, 9, 65
Marks, 145
Marksist, 87, 144, 149
Matematik, 23-24, 64
Matematikçiler, 10, 18
Metafizik, 9
Metodolojik anlam, 69
Metodolojik bireycilik, 45
Mieses, R. von., 36, 43
Mill, J. S., 10
Mistik, 37
Moral Sciences, bkz. ahlak bilimleri
Mors, 64

Nagel, 40, 43, 54, 120, 132
Nopoleon, 58, 112, 124

Naturwissenschaften, 10
Nedensellik, 34, 42
Nesnellik, 17, 26, 56, 86, 88-89, 91
Newton, 24, 151

Olgu, 3-4, 17, 22, 82-84, 94
Olgusal önerme, 72
Organisation, 136
Ortodoks Marksizm, 145
Othello, 54-55
Otoriter Kişilik, bkz. Authoritarian Personality,

Örgüt, bkz. organisation
Özerklik ilkesi, 100
Öznellik, 17, 86, 89

Parsons, Talcot., 35
Positivizm, 4, 13, 36, 42-43, 85
Present-day Psychology, bkz., Bugünün Psikolojisi
Principle of Instrumentality, bkz. Araçlık İlkesi
Protestan Ahlakı, 92
Protestant Ethic, bkz. Protestan Ahlâkı
Psikoanalitik, 143
Psikoanaliz, 75, 84, 149
Psikiyatristler, 144
Psikolog, 1, 2, 5, 14, 46, 72, 75, 78, 92, 95,97-98, 101-102, 108, 121, 130, 132, 144, 146, 150.
Psikoloji, 10-11, 22-24, 52, 92-93, 97, 103, 105, 107, 110, 119, 122, 125, 126-134, 139, 146, 148, 153, 156
Psikolojik, 2, 4, 26, 42, 49, 53, 99, 111-112, 127-128, 132, 142-143, 145-147, 149, 154
Psikolojizm, 45
Pyke, 141

Reductionism, bkz. indirgemecilik
Relativite, bkz. görecelik
Renaissance, 10
Reference, 64
Regularities, bkz. düzenlilikler
Roback, A. A., 129-130
Rorschach testi, 47
Rouseau, J.J., 61
Rubicon, 121, 123
Russel, A. S., 141

Searchlight on Delinquency, bkz. Çocuk Suçluluğu Üzerine Bir Araştırma
Selection, 88
Sezar (Caeser), 121, 123-124
Sezgi, 38
Siyaset, 9, 114, 149
Shakespeare, 61
Shils, E., 144
Social Science and Social Pathology, 156
Society, 42
Solipsizm, 51
Sosyal antropoloji, 5, 72, 75, 78, 146, 149
Sosyal psikoloji, 156
Sosyolog, 1, 18, 46, 58, 72, 92, 97, 98, 101, 102, 108, 134, 138, 146
Sosyoloji, 1, 9, 14, 23, 26, 35, 42, 62, 93, 97, 103, 107, 119, 121-122, 125 - 126, 127, 134-136, 139, 142, 145-149, 154, 156
Spinoza, 16, 84-85
Spontaneous, bkz. kendiliğinden
Spranger, E., 14
Stendhal, 61
Structure of Science, 43, 54, 132
Structure of Social Action, 35
Suçbilim, 9, 96

Tabiat bilimleri, 10-12, 18, 21, 34, 45-46, 85, 91, 125, 146, 151
Tarih, 9-10, 18, 24, 52, 67, 107, 109, 117, 119, 120, 122-123, 127, 134, 139, 146, 149, 150, 152
Tarihçi, 18, 58, 78, 89 - 91, 98, 101 - 102, 108, 122, 150
Tarih Kuramları, 120
Tarihsel, 2, 5, 54, 62, 119-120, 123, 142, 146, 147, 149, 150

Tarihsel Çözümlemenin Mantığı, bkz. Logic of Historical Analysis
Tarihsel kaçınılmazlık, bkz. historical inevitability,
Theories of History, bkz. tarih kuramları
Tıp, 9
Toplumbilim, 2, 9 - 10, 12, 18, 36, 67, 92 - 94, 153
Toplumbilimci, 4-5, 70, 89-92, 158
Toplumsal Bilim ve Toplumsal Patoloji, bkz. Social Science and Soical Pathology
Toplumsal bilimler, 11
Toplumsal insanbilim (social anthropology), 9-10, 52
Töz, 34, 131

Varoluşsal, bkz. existential
Viyana, 81

Weber, Max., 14, 35, 43, 92, 121
Whitehead, 56
Whyte, 83
Wooton, Lady Barbara, 156

Yaşam kategorileri, 4
Yorkshire, 97
Yönetim bilimleri, 9